

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

**İSLAM MEZHEPLERİNDE EMR-İ Bİ'L MA'RÛF VE
NEHY-İ AN'İL MÛNKER YÖNTEMİ**

Yüksek Lisans Tezi

NURİ CAN AKBABA

Sivas
Ağustos 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Başkanlığı

**İSLAM MEZHEPLERİNDE EMR-İ Bİ'L MA'RÛF VE
NEHY-İ AN'İL MÛNKER YÖNTEMİ**

Yüksek Lisans Tezi

Nuri Can AKBABA

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Metin BOZKUŞ

Sivas
Ağustos 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Tezin Başlığı : İslam Mezheplerinde Emr-i Bi'l Ma'rûf Nehy-i Ani'l
Münker Yöntemi
Savunma Tarihi : 10.06.2019
Danışmanı : Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Üye : Prof. Dr. Mehmet BAKTIR

Üye : Doç. Dr. Ali AVCU

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Nuri Can AKBABA tarafından hazırlanan İslam Mezheplerinde Emr-i Bi'l
Ma'rûf Nehy-i Ani'l Münker Yöntemi başlıklı tez, kabul edilmiştir.

10.06.2019

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

15/08/2019

Nuri Can AKBABA

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim ahlaklı fertlerin inşası için bir takım ilkeler ileri sürer. Bu ilkelerden birisi emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münkerdir. Toplumun ayakta kalabilmesi, fertlerin birbiri ile etkileşiminin sonucuna bağlıdır. İnsanın başıboş olmadığı, diğer topluluklarla etkileşim içerisinde olması gerektiği yaratılışının bir gereğidir. Bu husus Kur'an-ı Kerim de şöyle anlatılır: “Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.”¹ Bu etkileşimin doğru ve güzel gerçekleşmesi için, insanlar arasında herhangi bir kötülüğün olmaması gerekir. Kötülüklerin ortadan kaldırılması, iyiliklerin artırılması bu prensibin hakkı ile uygulanmasına bağlıdır. Kur'an-ı Kerim'in çizdiği insan profiline uygun bir yaşam sürmek Müslümanların temel gayesi olmalıdır.

Bu prensip insanlar tarafından göz ardı edildiği vakit, toplumda ahlaksızlık ve kötülük yaygınlaşır. Toplumda kötülüklerin artması, ahlaki değerlerin yerini ahlaka uygun olmayan davranışlara bırakması Müslümanların bu prensibi tam olarak idrak edemediklerini gösterir. Bu sebeptendir ki mezheplerin birçoğu, bu prensibi düşünce merkezlerine alarak, açıklamaya çalışmışlardır. Kur'an'ı bir kavram olan emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münkerin vucubiyeti konusunda mezhepler ittifak içerisinde. Aralarında ayrıştıkları noktalar bulunmaktadır. Mezheplerin ayrıştıkları en önemli nokta kötülüğü önlemek için uygulanacak yöntem olmuştur.

Çalışmamızın en önemli kısmı mezheplerin bu prensibe bakış açılarıdır. Buradan hareketle çalışmamızın kapsayıcı olması ve iyi anlaşılması için öncelikli olarak maruf, ve münker kavramlarını etimolojik açıdan tahlil edeceğiz. Mezheplerin bu ilke için ileri sürdükleri fikirlerin ana merkezi Kur'an da bulunan ayetler ve Peygamber efendimizin hadisleridir. Bu yüzden Kur'an'ı Kerimde emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münkerin ele alınışını aktaracağız. Kur'anın açıklayıcısı ve uygulayıcısı olan Resulullah'ın bu prensip hakkındaki rivayetlerine yer vereceğiz.

---

¹ Hucurât, 13/49

Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker presibi Resulullah'tan günümüze uygulanmıştır. Peygamber efendimizin vefatından sonra ortaya çıkan mezhepler bu prensibi siyasi ve teorik boyutta ele almıştır. Kötülüğü önlemek için uygulanan bu ilke kimi zaman toplumda daha büyük sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. Bu denli önemli bir ilke bazı gruplar tarafından suistimal edilmiş, kendi fikir ve görüşlerini diğer gruplara dikte etmek için kullanılmıştır. Bu tartışmalar ışığında ahlaklı fertler ve toplumların inşası için önemli bir prensip olan emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münkeri Kur'an'ın ve Peygamber efendimizin bizlere çizdiği yol çerçevesinde, açıklamaya çalışacağız.

Birçok düşünürün üzerinde çalışmalar yaptığı böylesine önemli bir konuyu çalışmam da bana yol gösteren her türlü yardımı yapan, düşünceleri ile bana yeni ufuklar oluşturan, konunun önemini daha iyi kavramamı sağlayan değerli danışmanım Prof. Dr. Metin Bozkuş'a ve Doç Dr. Ali Avcu'ya teşekkürü bir borç bilirim. Destekleriyle yanımda olan aileme ve eşime teşekkür ederim.

Nuri Can AKBABA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	x
GİRİŞ	1
A.ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METADOLOJİSİ	1
1.Konunun Önemi	1
2.Araştırmanın Konusu ve Amacı	4
3.Araştırmada İzlenen Metot	5
4.Araştırmanın Kaynakları	7
B.KAVRAMSAL OLARAK EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF VE NEHY-İ AN'İL- MÜNKER.....	12
1.Maruf	12
2.Münker	15
C.KUR'AN VE SÛNNETTE EMRİ Bİ'L MA'RUF VE NEHY-İ ANİ'L MÜNKER OLGUSU	18
1.Kur'an'da Emri Bi'l Ma'ruf Ve Nehyi Ani'l Münker Olgusu	18
2.Sünnet'te Emri Bi'l Ma'ruf ve Nehyi Ani'l Münker Olgusu	29
BİRİNCİ BÖLÜM.....	41
1.İSLAM MEZHEPLERİNE GÖRE EMRİ Bİ'L MA'RUF VE NEHY-İ ANİ'L MÜNKER YÖNTEMİ	41
1.1.Haricilik Mezhebin'de Emr-İ Bi'l Ma'ruf Nehy-İ Ani'l Münker Prensibi	42
1.1.1.Hariciliğin Ortaya Çıkışı ve Temel Öğretileri	42
1.1.2. Haricilik Mezhebin'de Emri Bil Ma'ruf ve Nehyi Ani'l Münker	45
1.2. Mutezile Mezhebin'de Emr-İ Bi'l Ma'ruf Ve Nehy-İ Ani'l Münker Yöntemi	54
1.2.1 Mu'tezilenin Ortaya Çıkışı ve Temel Öğretileri.....	54
1.2.2 Mu'tezile Mezhebinde Emri Bil Ma'rûf ve Nehyi Ani'l Münker	57
1.3.Şia Mezhebinde Emr-İ Bi'l Ma'ruf ve Nehy-İ Ani'l Münker Yöntemi	66
1.3.1. Şia'nın Ortaya Çıkışı ve Temel Öğretileri	66
1.3.2 Şia Mezhebinde Emr-i Bi'l Marûf ve Nehy-i Ani'l Münker	69
1.4.Mürchie Mezhebinde Emr-İ Bi'l Ma'ruf Ve Nehy-İ Ani'l Münker Yöntemi ..	74

1.4.1 Mürchie'nin Ortaya Çıkışı ve Temel Öğretileri	74
1.4.2 Mürchie Mezhebinde Emr-i Bi'l Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l Münker Yöntemi	77
1.5.Ehli Sünnet Mezhebinde Emr-İ Bi'l Ma'ruf ve Nehy-İ Anil Münker Yöntemi	82
1.5.1 Ehli Sünnet Mezhebinin Ortaya çıkışı ve Temel Fikirleri.....	82
1.5.2 Ehl-i Sünnet Mezhebinde Emr-i Bi'l Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l Münker Yöntemi	87
1.6.Vehhabilik Mezhebinde Emr-İ Bi'l Ma'rûf ve Nehy-İ Anil Münker Yöntemi	96
1.6.1.Vehhabiliğin Ortaya Çıkışı ve Temel Düşünceleri.....	96
1.6.2. Vehhabilk Mezhebinde Emr-i Bi'l Marûf ve Nehyi Ani'l Münker.....	100
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	110
ÖZ GEÇMİŞ	117

KISALTMALAR

A.Ü.İ.F	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
B	: Bin, İbn.
bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
trc.	: Tercüme eden.
D.E.Ü.İ.F.D	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
D.İ.B	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
E.Ü.İ.F.D.	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	: Hicri.
İst.	: İstanbul
Kit.	: Kitabevi.
Mad.	: Maddesi.
M.E.B	: Milli Eğitim Bakanlığı.
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi.
s	: Sayfa.
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem.
sy.	: Sayı.
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı.
trs.	: Tarihsiz.
thk.	: Tahkik eden.
Yay.	: Yayınevi, Yayınlarıvd
yy.	: yüzyıl
vd.	: Ve devamı

ÖZET

Toplumun devamlılığı için “emri bil maruf ve nehyi anil münker prensibi” son derece öneme sahip bir ilkedir. Kur’an-i bir ilke olan bu prensip İslam mezhepleri tarafından doğrudan veya dolaylı olarak ele alınmıştır. İslam Mezhepleri emri bil maruf ve nehyi anil münkerin vücutbiyyeti konusunda ittifak etmişler, bu ilkenin uygulanış tarzı noktasında kendi aralarında ayrılığa düşmüşlerdir.

Araştırmamızda emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i an’il-münker prensibinin İslam mezhepleri tarafından ele alınışı ve uygulanış biçimi anlatılmıştır. Araştırma giriş ve bir bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın muhtevası, kapsamı, yöntemleri ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra kavramsal olarak maruf ve münker kavramları etimolojik olarak ele alınmıştır. Kur’an ve Sünnette emr-i bi’l ma’ruf ve nehyi ani’l münker prensibini içeren ayet ve hadisler verilmiş ve açıklamaları yapılmıştır.

Birinci bölümde ise öncelikli olarak ele alınan mezheplerin oluşumu ve temel özelliklerine yer verilmiştir. Daha sonra bu mezheplerin emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i an’il-münker uygularken kullandıkları yöntemler aktarılmıştır. Sonuç bölümünde konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapılarak mezheplerin kullandığı yöntemlere değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Emir, Maruf, Nehiy, Münker

ABSTRACT

The principle of commending good things and prohibiting evil is an important principle for individuals to live in peace and prosperity. It will be through this principle that the prohibition of evil that have emerged in society and the attempt through the good among the people. For this reason, this principle has been addressed directly or indirectly by Islamic sects.

Even though Islamic sects agree on the existence of this principle (amr bi'l ma'ruf wa nahy ani'l-munkar), they differed in the way of the principle was applied. In this research, the principle of commending good and prohibiting evil has been examined in terms of its addressing and applying.

The research consists of an introduction and a chapter. In the introduction part, the content, scope, methods and sources of the research are given. Afterwards, then conceptually, the term of goodness (ma'ruf) and evil (munkar) were handled etimologically.

In the Qur'an and Sunnah, verses and hadiths that contain the principle of emir-i bil ma'ruf and nehyi ani'l munker are given and explained.

In the first chapter, firstly, emergence of sects and their basic principles were informed after that the method of applying of this principle by the Islamic sects was explained. In the conclusion, the method of Islamic sects was referred by making general evaluations.

Keywords: Command (amr), goodness (ma'ruf), prohibition (nahy), evil (munkar).

GİRİŞ

A.ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE METADOLOJİSİ

1.Konunun Önemi

Emri bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker İslam kültür ve geleneğinde insanlar arasında iyiliğin hakim kılınması, yaygınlaştırılması, kötülüğün engellenmesi ve bunun neticesinde ahlaklı, erdemli bir toplumun inşa edilmesi için uygulanan faaliyetlerin tümünü içine alan bir ilkedir. Kur'an'da bu prensibin önemini vurgulayan ayetler çoktur. Kur'an-ı Kerimde iyiliği emredip, kötülüğe engel olacak bir grubun bulunması gerektiği, bu görevi yerine getirenlerin ise kurtuluşa ereceğini,² iyiliği emredip, kötülüğü engel olan Müslümanların Hz Adem'den günümüze ortaya çıkarılmış ümmetlerin içinde, en hayırlı ve üstünü olduğu³ belirtilmiştir.

İyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibi Mü'minlerin temel özelliklerinden⁴ birisiyken, İyiliği yasaklayıp kötülüğü emretmekte münafıklık alameti olarak nitelendirmektedir.⁵ Kur'ân-ı Kerim bu görevin hayata geçirilmesi ve uygulanmasını Hz. Peygamber'e emrederken ayrıca Peygamberlerin özelliklerinden birisinin de bu olduğu vurgulamıştır: "O peygamber ki kendilerine ma'ruf olan şeyleri emreder, kötülükleri yasaklar",⁶ "Sen af ve müsamaha yolunu tut, iyiliği emret, cahillere aldırış etme."⁷

Emri bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker, fertlerin olgunlaşmasını, toplumun huzur ve refahını sağlayan İslam'ın en önemli ilkelerinden birisidir.⁸ İnsanların toplumsal bir varlık olması yaşadığı yer de mutlu ve huzurlu bir şekilde hayatlarını sürdürmeleri diğer insanlarla etkileşimlerine bağlıdır. İyiliği emretme kötülüğe engel olma ilkesi toplumsal bir ilkedir. Bir toplumda iyiliği emreden, kötülüğe engel

---

² Âl-i İmran, 3/104.

³ Âl-i İmran, 3/110.

⁴ A'râf, /157; Tevbe, 9/ 71:112.

⁵ Tevbe, 9/67.

⁶ A'râf, 7/157.

⁷ A'râf, 7/ 199.

⁸ Avni İlhan, "el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu an'il-Münker" (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış), *DEÜİFD*, 3,(1986): 89

olanlar olmazsa giderek kötü davranışlar bir yaşam biçimi haline gelirler. Bunun sonucunda insanlar kötülüklerle beraber olup, iyiyi ve güzellikleri unuturlar.

Bu ilke sadece bir fihki olayı değil; sosyal yaşamın içine geçmiş her şeyi kuşatan temel bir prensiptir. Yeryüzünün halifesi kılınan, şan ve şerefe sahip⁹ en güzel bir biçimde yaratılan insan toplumsal bir varlık olarak sadece kendisini düşünmemelidir. Kişinin kötülükleri göz ardı etmesi, bunları engellemek için gücü oranında çaba göstermemesi, hemcinslerinin yaptığı yanlışlardan kendisinin de sorumlu olması sonucunu doğurur. Çünkü kişinin işlemediği, sebep de olmadığı kötülüklerin, yayılmasına sessiz kalması ferde sorumluluk yüklemektedir.¹⁰ Bir kötülüğün oluşmasına sebebiyet verenler kadar, onun yayılmasına ortaya çıkmasına engel olmayıp, göz yumanların da sorumlu olduğu, “Aranızdan sadece zalimlere erişmekle kalmayacak fitneden sakının”¹¹ ayetinde açık bir şekilde ortaya konmuştur. Ayrıca peygamber efendimizden rivayet edilen bir hadiste Allah’ın sınırlarını takip edenler ile sınırları aşanlar, geminin alt ve üst bölümünde yer alan yolcular olarak anlatılmış, Geminin altını delen kişinin elinden tutarlarsa onu da kendi canlarını da kurtarmış olacaklarını, onu kendi haline bırakırlarsa hem onun hem de kendilerinin helak olmasına sebebiyet verecekleri belirtilirken,¹² sorumluluğun sadece bir kişiyi değil, bütün toplumu ilgilendirdiği vurgulanmıştır.

Bu prensibin yerine getirilmemesi hususunda İsrailoğullarının lanetlendiği,¹³ dinlerini unutan kavimlerin arasında kötülüğe engel olmaya çalışanların Allah tarafından mükafatlandırılıp, kötülerle beraber olup, kötülüklerle ses çıkarmayanlarında helak olduğu, bu ilkenin önemini belirten örneklerdir.

Din ve dünya işlerinin düzelmesi en büyük farzlardan biri olan, iyiliği emredip kötülüğe engel olma prensibine bağlıdır.¹⁴Toplumda kötülüklerin artması, insanların birbirlerini umursamaması “bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın” şeklinde hayatlarını münferit sürdürmeleri bu ilkenin insanlar tarafından göz ardı

---

⁹İsrâ, 17/70 .

¹⁰İlhan, “el-Emru bi’l-Ma’rûf ve’n-Nehyu an’il-Münker” (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış),99.

¹¹Enfâl, 8/25.

¹²Buhâri, Şehadat, 30: Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4:268.

¹³Mâide, 5/78-79

¹⁴Muhammed Ziyauddin Rayyıs, *İslam’da Yönetim Sistemleri ve Temelleri*,(İstanbul: Fecr Yayınevi, 2019), 298.

edildiğini göstermektedir. Birlik ve beraberliğin artması huzur ve refahın yükselmesi için insanların iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama ilkesini göz ardı etmemesi gerekir. Bütün bunlar göz önüne alındığında konumuzun ne denli önemli olduğu gözükmemektedir.

Kur'an'ın temel gayesi ahlaklı insanlar oluşturmaktır. Bunun için önce insan kendisini tanımalı özelliklerini bilmeli, yaratılış gayesine uymalıdır. İnsan'ın sahip olduğu inanç, manevi değerler ve anlam dünyası yaşadığı topluma göre zenginleşir.

Emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibinin önemini ortaya koyan hususlardan birisi de hisbe teşkilatıdır. Hisbe; İyilikler yapılmaz hale geldiğinde iyiliklerin hayata geçirilmesini emretmek, kötülükler yaygınlaştığında yapılmasını önlemektir.¹⁵Bu teşkilatın ne zaman kurulduğu bilinmemekle beraber, Hz Peygamber döneminde varlığından bahseden rivayetler bulunmaktadır.¹⁶ Bu teşkilatın görevi iyiliği emredip kötülüğü menetmektir. Bu görevi devletin belirlediği kişiler yapmaktadır. Bu görevi yapacak devlet görevlisine muhtesip denir. Özgür, adaletli, dini konularda bilgili, cesaret ve şecaat sahibi ve kötülükleri açıkça bilmek muhtesipte aranan özelliklerdir.¹⁷ Emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker yapıları bakımından üç kısma ayrılmaktadır. Allah'ın haklarına ait olanlar, Kulların haklarına ait olanlar, Allah ve kul arasında ortak durum arz eden konular.¹⁸

Günümüzde bakıldığında iyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibi devlet tarafından kontrol altında tutulmaktadır. Devletin kötülüğe engel olma anlamında kanun ve ya düzenlemeler yapması buna örnek gösterilebilir. Aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı bu görevi yürüten kurumdur. Başkanlığın bünyesinde bulunan İmam- Hatipler, Kur'an Kursu Öğreticileri, Vaizler bu görevi yürüten memurlardandır. Görev yaptıkları bölgedeki insanları iyiliğe, güzelliğe, ahlaklı davranışlara, nasihat ve öğütlerle davet eden din görevlileri, aynı şekilde ahlaka aykırı münker davranışlara karşı da toplumu bilinçlendirirler. Eğitim anlamında

---

¹⁵ Ebu'l Hasan Maverdi, *El- Ahkamus Sultaniyye*, trc. Dr. Ali Şafak, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976), 272.

¹⁶ Cengiz Kallık, "Hisbe" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yayınları, 1998), 18:135.

¹⁷ Maverdi, *El- Ahkamus Sultaniyye*, 273.

¹⁸ Maverdi, *El- Ahkamus Sultaniyye*, 275-280.

Öğretmenler, öğrenci ve velilerin bilinçlenmesi anlamında önemli bir konuma sahiptir. Gelecek nesillerde ahlaklı erdemli toplumların oluşması için çocuklarımızın iyi ahlaki eğitim alması gerekir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleri, iyiliği emretme ve kötülüğe engel olma prensibini hayata geçiren önemli kişilerdir.

2.Araştırmanın Konusu ve Amacı

Emri bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker İslam'ın her Müslümana yüklediği bir sorumluluktur. Kur'an ve hadis kaynaklarında vurgulanan bu prensip, siyasi, itikadi, fıkhi bütün mezhepler tarafından kabul edilmiş ve benimsenmiştir.¹⁹ İslam mezhepleri, "*Sizden hayra çağıran, marufu emreden, münkerden vazgeçirmeye çalışan bir ümmet bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir*"²⁰ ayetine dayanarak bu prensibin farz ya da farz- kifaye oluşu hakkında ihtilaf içerisinde olmuşlardır. Marufun emredilmesi ve münkerin menedilmesi işinin vücutbiyyeti konusunda ittifak içinde olmuşlar, bu ilkenin içeriği ve uygulanışı hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. İyi ve kötünün ne olduğu, nasıl bilinebileceği, hangi yöntem ile iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırılacağı, bu prensibin kimler tarafından yapılacağı tarih boyunca tartışmalara sebebiyet vermiştir.

Hız peygamberden günümüze uygulana gelen bu prensip, çeşitli mezhepler tarafından kendi anlayışlarına göre hayata aktarılmıştır.²¹ Sıffin savaşından sonra ortaya çıkan ilk ayrılık ve kamplaşmada hariciler bu prensibi uyguladıkları iddiasındaydılar. Kendilerinin görüşlerini haklı bulduklarından yaptıkları işin marufu emr münkeri nehiy olduğunu düşünüyorlardı.²² Hariciler masum kadın ve çocukları katlederken emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i an'il-münker münker yaptıklarını iddia ediyorlardı.²³

Mihne döneminde siyasi iktidarı arkasına alan Mu'tezililer bu prensibi kullanarak halka kendi görüşlerini benimsetmek için şiddet ve baskı politikası

---

¹⁹ İlhan, "el-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyu an'il-Münker" (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış),89

²⁰ Âl-i İmran, 3/104

²¹ İlhan, "el-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyu an'il-Münker" (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış), 89.

²² İlhan, "el-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyu an'il-Münker" (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış), 90.

²³ Ethem Ruhi Fırlı, *İbâdiye'nin Doğuşu*, 67; İlhan, "el-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyu an'il-Münker", 89.

güdüyordu. Ahmed b. Hanbel ve çeşitli alimler kendi fikirlerine bağlı kaldıklarından dolayı eza ve işkence gördüler.²⁴ Mezheplerin bu denli farklı uygulamalar içerisinde olmalarına onların hakim oldukları kültürün, yaşam standartlarının ve ekonomik durumlarını etkili olduğu söylenebilir. Hariciler içerisinde buldukları bedevi yaşamın etkisi ile bu ilkeyi set bir üslupla ele almış ve haksız yere masum Müslümanları katletmişlerdir²⁵ Mu'tezile mezhebi bu prensibi beş esası içerisinde değerlendirmiştir.²⁶ Mu'tezililer, İslam davetinin yayılması, sapkın görüşte olanların doğru yolu bulması, hakkı batıla karıştırmak isteyenleri önlemek amacıyla bu prensibi bütün Müslümanlar için gerekli görmüşlerdir.²⁷ Ehli Sünnet'in temsilcileri iyiliği emredip, kötülüğü önlemek prensibini sabır yöntemi şeklinde ele almış, toplumda fitne, kargaşa ortamının oluşmaması için fiili yaklaşımda bulunmamışlardır.²⁸

Araştırmamızda Toplum ahlaki doyumuğa ulaştıracak öneme sahip emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münker prensibinin mezhepler tarafından uygulanış biçimini ortaya koymaktır. Bu prensip tarih boyunca mezhepler tarafından farklı biçimlerde ele alınmış ve uygulanmıştır. Bu uygulamalar ne denli amacına ulaşmış onları aktarmaya çalışacağız. Mezheplerin yaptığı uygulamaların arka planında yatan sebepleri irdeleyerek, konuyu bir bütün olarak vermek amacındayız.

3.Araştırmada İzlenen Metot

Çalışmamızda Kur'an'ı bir prensip olarak değerlendirilen, insanların ve toplumun huzurunun temini için gerekli olan emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münker

---

²⁴Ebu Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, trc. Sıbgatullah Kaya, (Çelik Yayınevi, 2018),

170; İlhan, "el-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyu an'il-Münker", 89

²⁵Sönmez Kutlu "İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu" *İslamiyat Dergisi*, 4/4,(2001),19;

Sayın Dalkıran, "Haricilerin El emru bi'l ma'ruf ve'n Nehyu ani'l münker anlayışı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/1 (2004), 210.

²⁶Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 145

²⁷Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*,149

²⁸Pezdevî, Ebû Yusr Muhammed, *Ehli Sünnet Akaidi*, trc. Şerafettin Gölcük, (İstanbul:Kayıhan yayınları,2017), 293-301

ilkesinin mezhepler açısından hayata geçirilirken kullanılan yöntemleri açıklayacağız.

Kavramların hangi anlamlarda kullanıldığını bilmek için etimolojik olarak ele alınması gerekmektedir. Araştırmamızda öncelikli olarak tezin ana muhtevasını oluşturan “maruf ve münker” kavramlarının sözlük anlamlarını verdik. Bu anlamda “Lisânü’l-Arab”, “el-Müfredât”, “el-Mu’cemu’l-Vasît” gibi eserler başvuru kaynağımız oldu. İslam Alimleri tarafından “ma’ruf ve münker” kavramlarına verilen anlamları tefsir kitaplarından yararlanarak aktardık.

İslam mezheplerinin bu prensibi ilke ve yöntem olarak kullanmalarında etkili olan ayetlerin açıklanması önemli bir yere sahiptir. Araştırmamızda emr-i bi’l ma’ruf ve nehyi ani’l münker prensibinin Kur’an’da yer alan muhtevasına çeşitli tefsir Alimlerinden yararlanarak değindik. Kur’an’da bu ilkenin geçtiği ayetleri tek tek ele alıp değerlendirmelerini yaptık.

Emr-i bi’l ma’ruf ve nehyi ani’l münker ilkesinin ilk uygulayıcısı şüphesiz Hz peygamber(s.a.v)dir.²⁹ Hz peygamberin bu ilkeyi uygularken kullandığı yöntem, mezheplerin uygulamalarında etkili olmuştur. Bu uygulamaların her biri aslında farklılık göstermektedir. Biz de bu anlamda mezheplerin uygulamalarında etkin rol oynayan hadisleri çalışmamızda açıklamaları ile birlikte verdik.

Çalışmamızın ana konusu olan İslam Mezheplerinin bu prensibi hayata geçirirken uyguladıkları yöntemdir. Öncelikli olarak mezheplerin iyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibini uygulama yöntemlerini vermeden önce, onların ortaya çıkışı ve temel düşünceleri hakkında bilgi verdik. Çünkü Mezheplerin, içerisinde yaşadıkları toplum, adet, gelenek ve görenekleri, onların yaşam ve olaylara bakış açılarını, insanları algılama şeklini ve düşünce yapılarını etkiler.³⁰ Bu tutum ve davranışlarda onların iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama prensibine bakış açılarını ortaya koymaktadır.

---

²⁹ İlhan, “el-Emru bi’l-Ma’ruf ve’n-Nehyu an’il-Münker” (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış, 89.

³⁰ Kutlu, “İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu”, 16.

Mezheplerin ortaya çıkışları, temel düşünceleri aslında ayrı bir çalışma konusudur. Biz araştırmamızda mezheplerin bu prensibi uygulamadaki fikri arka planı elde etmek için temel yapılarını aktarma gereği duyduk.

Araştırmamız da İslam mezheplerinde emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibini sınırlandırma gereksinimi duyduk. Haricilik, Şia, Mu'tezile, Mürcie, Ehl-i Sünnet ve Vehhabilik mezheplerinin yöntemlerini aktarmaya çalıştık.

Metot açısından, mezheplerin öncelikli olarak iyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibinin vücutiyeti konusuna değindik. Mezheplerin bu konuda ortaya koydukları delilleri, yaklaşımlarını aktardık. Kimi mezhep bu prensibi dinin temel esasları arasına alıp incelerken, kimisinin de fihhi yönünü değindiğini belirttik.³¹

Araştırmamızda tarihi olayları kaynaklardan vererek, mezheplerin iyiliği emredip, kötülüğe engel olurken ortaya koydukları yöntemleri açıkladık. Her mezhebi ayrı ayrı ele alıp uyguladıkları yöntemleri ortaya koyduk. Mezheplerin emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibini uygularken hangi şartlar öne sürdüklerini, devletin, Alimlerin ve halkın görevlerinin neler olduğunu ayrı ayrı ele aldık. Çalışmamızın sonuç bölümünde mezheplerin ortaya koydukları fikir ve uygulamalardan hareketle yöntemlerinin neler olduğunu tespit etmeye çalıştık.

Araştırmamızın yazıya geçirilmesinde “el-emru bi'l-ma'rûfi ve'nehyü an'il-münkeri” terkîbini, bütünlük olması maksadıyla genel kullanım olarak değerlendirdiğimiz “emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i an'il-münker” (iyiliği emretmek ve kötülüğü önlemek) şeklinde vermeyi uygun bulduk.

Çalışmamızda yararlandığımız kaynakları metnin alt bölümünde İsnat Atıf Sisteminden yararlanarak verdik. Yapmış olduğumuz alıntıları, ayet ve hadisleri italik bir şekilde sunduk.

4.Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamızın ana temasını oluşturan “emri bi'l ma'ruf” ve “nehyi ani'l münker” kavramlarının anlamlarını açıklarken “ *Lisanu'l Arap, Mu'cemu'l Vasisit, el-*

³¹ Mu'tezile ve Vehhabilik mezhepleri bu prensibi dinin temel esasları arasında değerlendirmektedir. Diğer mezhepler fihhi yönünü ön planda tutmuşlardır.

Müfredat gibi eserlerden yararlandık. Bir konunun kapsamlı bir şekilde ele alınabilmesi için öncelikle o konunun anlamlarının aktarılması son derece önemlidir. Bu kavramların anlamlarını açıklarken sadece sözlüklerden yararlanmadık. Elmalılı Hamdi Yazır, Gazzali, Maturidi, Cürcani gibi Alimlerin maruf ve münker kavramlarını ele alış şekillerine değindik. Nitekim“ma’ruf ve münker” kavramları İslam Mezhepleri tarafından farklı boyutlarda ele alınmış ve ihtilaf konusu olmuştur.

Araştırmamızda Kur’anı Kerim ve Meali önemli bir yere sahiptir. Konumuzu aktarırken, mezheplerin dayanak noktası olarak ele aldıkları ayetlerin tefsirlerini, *Elmalılı Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’an Dili*, *Zemahşeri’nin El- Keşşaf*, *Taberî’nin*, *Taberî Tefsiri ve Râzî’nin Tefsîr-i Kebîr* adlı eserlerinden aktardık. Mezheplerin bu prensibi sistemleştirmesi ve uygulamasında ayetler en önemli etkidir. Mezheplerin bir kısmı bu ayetleri delil göstererek, iyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibinin bütün Müslümanların sorumluluğunda olduğunu belirtirken, bir kısmı ise bir grup Müslümanın bu sorumluluğu yerine getirmesi gerektiği fikrindedir. Hariciler ve Vehhabiler, kendilerini İslam’ın yegane temsilcisi olarak görmüş, bu prensibin uygulanmasından dolayı en hayırlı ümmet olduklarını ileri sürmüşlerdir. İslam mezhepleri Kur’an da yer alan ayetler ışığında bu ilkeye gerekli önemi vermişler, muhtelif görüşler ileri sürmüşlerdir.

Araştırmamızda Hadis kaynakları son derece önemli bir yere sahiptir. İslam mezheplerin iyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibinin hayata geçirilmesinde peygamber efendimizin uygulamaları etkili olmuştur. Bizler araştırmamız da Peygamber efendimizin bu prensip ile ilgili rivayetleri aktarırken, *Buhari’nin “Sahîh-i Buhârî,” Müslim’in “Sahîh-i Müslim”, Tirmizî’nin “el-Câmiu’s-Sahîh”* isimli eserlerinden yararlandık. Bu prensip ile ilgili rivayetleri verdikten sonra bunların açıklamalarını yaparken, *M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük’ün Riyâzü’s-Sâlihîn: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri”* isimli eserlerinden faydalandık.

Araştırmamız da İslam mezheplerin ortaya çıkışı ve temel düşünceleri ile ilgili fikirleri sunarken öncelikli olarak Eş’arî’nin “Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilafu’l Musallin” Şehristani’nin, “El milel ve’n nihal” ve Bağdadi’nin “Mezhepler Arasındaki Farklar” eserlerinden faydalandım. İlk dönem kaynaklarını verdikten

sonra, bu mezheplerin özelliklerine değinirken kendi kaynaklarına değinmeye çalıştık. Öncelikli olarak şunu belirtmeliyiz ki mezheplerin temsilcileri tarafından yazılmış eserler, kendi fikir ve düşüncelerini savunmak, diğer fikir ve düşünceleri eleştirmek için yazıldığı ortadadır. Bu nedenle konumuzu ele alırken, yalnızca verdiğimiz mezhebin kaynakları ile yetinmeyip, farklı kaynaklardan da bilgiler aktardık. İslam Mezhepleri alanında yazılmış günümüz kaynakları, Ethem Ruhi Fığlalı'nın, Günümüz İslam Mezhepleri, Mehmet Saffet Sarıkaya'nın, İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler, Mehmet Kubat'ın İslam Mezhepleri, Muhammed Ebu Zehra'nın İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi, eserlerinden faydalandım.

Araştırmamızda mezheplerin emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibini uygularken kullandıkları yöntemleri aktarırken, günümüz müellifleri tarafından yazılan, *Ethem Ruhi Fığlalı'nın İbadiye'nin Doğuşu ve Tesirleri*, *Mehmet Evkuran'ın Sünni Paradigmayı Anlamak*, *Mahmut Ay'ın, Mu'tezile ve Siyâset, Ammara'nın, Mu'tezile ve İnsanın Özgürlüğü Sorunu*, *Hasan Onat'ın, Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, *Sönmez Kutlu'nun, Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı Ve İslâm Düşüncesine Katkıları*, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, *Pezdevî, Ebû Yusr Muhammed, Ehli Sünnet Akaidi, Mustafa Öz*, *“İmam'ı Azam'ın Beş Eseri*, *Mehmet Ali Büyükkara, Çağdaş İslami Akımlar*, eserlerinden faydalandım.

Araştırmamızda Çağdaş Müelliflerin İslam Mezhepleri alanında yazılan eserlerden fayda sağladım. *W.Montgomery Watt'ın, İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri* eseri bunlardan birisidir. İyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibi hilafet ve yönetimle ilişkilendirilmiştir. Yöneticilerin bu prensibi uygularken kullandıkları yöntemler, zalim imama karşı nasıl bir duruş sergilendiğini bu alanda yazılmış kaynaklardan yararlanarak vermeye çalıştık. Bu alanda yazılmış, *Mustafa, Nevin Abdülhâlık'ın İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet*, *Muhammed Ziyauddin Rayyıs'ın İslam'da Yönetim Sistemi ve Temelleri* isimli eserlerden faydalandım.

Araştırmamızda İslam tarihi kaynakları etkili bir yere sahiptir. Mezheplerin ortaya çıkması, fikirleri ve tesirlerini aktarırken yaşanmış olaylar bu kaynaklarda mevcuttur. Mezheplerin bu prensibi uygularken ortaya koydukları fikir ve

düşünceleri, yaşanan olayları aktarırken İslam tarihi alanında yazılmış kaynaklardan faydalandım. Bu alanda yazılmış, *İbn Esir'in, el- Kamil Fi't Tarih Tercümesi, İbn Kesir'in el-Bidâye ve'n-Nihâye, Taberî'nin Milletler ve Hükümdarlar Tarihi ve Tarîhu'l-Umemive'l-Mülûk*, eserlerinden istifade ettik.

Araştırmamızda emri bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker ilkesini mezhepler açısından ele aldığımız bölümde kelimeler ilmine yönelik kaynaklar önemli bir yere sahiptir. Mezhepleri ele alırken, *Kâdî Abdülcebâr'ın , Şerhu'l Usuli'l- Hamse, Ahmet Mahmut Subhi'nin, fi İlmi'l-Kelâm* eserlerinden fayda sağladım.

Araştırmamızda mezheplerin fikirleri ve prensibi uygulama yöntemleri ile emri bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibinin önemini ortaya koyan makalelerden faydalandım. *Avni İlhan'ın, "el-Emrubi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyuan'il-Münker" (Mezhepler Tarihi Açısından bir Bakış)* adlı eseri bu alanda yazılmış önemli makalelerden birisidir. Aynı zamanda, *Cihat Tunç* tarafından yazılan "*İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklama Görevi*", isimli eseri de mezheplerin bu ilkeyi uygulayış yöntemi anlamında yazılan makalelerden birisidir. Çalışmamda bu makaleler bana yöntem anlamında değerli bilgiler verdiler. *Sayın Dalkıran'ın Hâricilerin "El-EmruBi'l-Ma'rûf Ve'n-NehyuAni'l-Münker"* Anlayışı makalesi haricilerin bu prensibi uygularken kullandıkları yöntemleri ele alan ve benimde fikir oluşumum da etkili olan makalelerden birisidir.

Çalışmamda İslam Ansiklopedisinden faydalandım. *Mustafa Çağırıcı* tarafından yazılan "*Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy an'il-Münker* maddesi çalışmamın ana fikrini oluşturmamda etkili bir yere sahiptir. Çağırıcı tarafından yazılan bu madde iyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibinin ana muhtevasını içermektedir. Çalışmamın şeklini ve içeriğini oluşturmamda önemli yere sahiptir. İslam Ansiklopedisinde çeşitli müellifler tarafından kaleme alınan, mezhepler ve farklı birçok konu ile ilgili maddelerden istifade ettim.

Çalışmamda Türkiye'de konumuzla alakalı yazılmış, yüksek lisans ve doktora tezleri faydalandığım eserler arasındadır. İslam Mezhepleri tarafından bu ilkenin uygulanış biçimi ile ilgili yazılmış eser, *Yunus Şanlı'nın İslam Mezheplerinin İyiliği Emretme ve Kötülüğten Alıkoyma Konusunda Yaklaşımları* isimli yüksek lisans tezidir. Bu eser de mezheplerin uyguladıkları yöntemlere değinilmiş,

mezhepler teker teker ele alınmamıştır. Birebir konumuzla alakalı yazılmış başka herhangi bir tez mevcut değildir. Kalam alanında yazılan yüksek lisans tezleri de mevcuttur. Ramazan Kıymaz tarafından yazılan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Emr-i Bi'l-Ma'rûf ve Nehy-i An'il-Münker Probleminin Kalam İlmi Açısından Tahlili*, Ayşe Bayraktar Barış tarafından yazılan, *Kur'ân-ı Kerîm'de Emri Bi'l-Ma'ruf ve Nehyi Ani'l-Münker Meselesi* isimli tez faydalandığım eserlerden dir.

B.KAVRAMSAL OLARAK EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF VE NEHY-İ AN'İL-MÜNKER

Kur'an'da iyiliği emretmek ve kötülüğe önlemek şeklinde belirtilen “emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker kavramı” farklı şekillerde ele alınmış, çeşitli anlamlar verilerek açıklanmıştır. Bir kavramın iyi anlaşılması için, temel anlamlarına kullanılış amaçlarına bakmak gerekir. Bu ilkenin ana temasını oluşturan “ma'ruf” ve “münker” kavramlarının açıklamalarını yapacağız.

1.Maruf

Ma'ruf kavramı “bilmek, tanımak, muhakeme ederek kavramak” anlamına gelmektedir. İrfan kelimesinin kökünden gelen ma'ruf; “bilinen, tanınan, benimsenen şey” anlamlarına gelmektedir.³² Kur'an ve hadislerde ma'ruf kelimesinin bilmek, tanımak manasında ele alınışı biçimi “ilim” kökünden değil “arafe” kökünden olmuştur.³³ Bu fiilden farklı anlamlara gelen birçok kelime türetilmiştir. Koku anlamına gelen Irf kelimesi bunlardan birisidir. Irf, güzel, hoş bir koku veyahut hoş olmayan bir kokuda³⁴ olabilir. “Onun kokusu ne güzeldir” anlamında hoş, güzel, rayiha anlamında kullanılmıştır.³⁵ Ma'ruf kelimesi İslam dini gelmeden önce Cahiliye devrinde "iyilik, ikram, gönlü ferahlatıcı söz ve tutum" anlamlarında yaygın olarak kullanılmıştır³⁶.

Cahiliye dönemi şairlerinden Züheyr b. Ebu Sülma'nın Mu'allaka'sın da “iyi söz, cömertlik, ihsan” ve genel olarak “iyi davranış” manasında geçmektedir.³⁷ Bu dönemde yazılan dîvânlarda ma'rûf kavramı yer almaktadır. Ma'rûf, bu eserlerde daha çok tanınan, bilinen ve iyi anlamlarında kullanılmıştır. Münker kavramı da

---

³²Ebu'l Fadl Cemalüddin Muhammed Mükerrrem İbn Manzur, *Lisaniil Arab*, (trs.Dar'ul Mısriyye), 11:144-145.

³³İlhan, “el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu an'il-Münker” (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış), 91

³⁴Ezherî, Muhammed B. Ahmed, *Tehzibu'l-Luga*, (Kâhire :Müessesetü'l- Mısriyyeti'l-Âmme,1964/1967),2:345

³⁵Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdi Manzûmî, İbrahim Samerrâî, (Beyrut:Müessesetü'l- Âlemi'l-Matbûât, 1988), 2:122.

³⁶Mustafa Çağırıcı “Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy an'il-Münker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,(İstanbul: TDV Yay, 1995), 11:138

³⁷Çağırıcı, “Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy an'il-Münker,” 11:138.

ma'rûfun zıddı olarak kullanılmakta ve toplumun benimsemediği, hoşlanmadığı davranışlar olarak bilinmektedir.³⁸ Tarafenin muallakasın da ise münker ile aynı kökten gelen bir kelime “yadırgama, birinin varlığından huzursuz olma “ anlamında kullanılmıştır.

Cahiliye döneminde bir fiilin ma'ruf veya münker oluşu o davranışın, o dönemin kabile anlayışı ile ilişkili olup olmadığı ile ilgilidir. Ma'ruf kelimesi eski arap edebiyatında “urf” kelimesi ile de kullanılmıştır.³⁹ Aynı şekilde ma'ruf eski arap edebiyatında “cömertlik ve ikram” anlamlarında da kullanılmıştır. Bu kullanım daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. “Size ma'ruf getirene karşılık veriniz”⁴⁰ hadisinde maruf kelimesi ikram anlamında kullanılmıştır. Maruf icrası üzere vacip ve mendup olmak üzere iki şekilde ele alınmıştır. Zemahşeri'ye göre marufu emir bazen vacip, bazen mendup olur.⁴¹

Ma'ruf kelimesinin anlamında verilen iyiliğin ne olduğu konusunda çeşitli yaklaşımlar olmuştur. İbn Manzur; “Ma'ruf'un münkerin zıddı olduğunu belirtmiş, “insanın faydalı bulduğu hoşlandığı, memnun olduğu şeyler”⁴² şeklinde tanımlamıştır. Ma'ruf bir başka tanımda akıl ve şeriatin iyi olarak nitelendirdiği davranışlar⁴³, şeklinde ele alınmıştır. Bu tanımda akıl ve şeriatin beraber ele alındığı görülmektedir.

Mu'tezile Alimlerinin neredeyse tamamına yakın bir kısmına göre aklın iyi saydığı davranışlar ma'ruf olarak değerlendirilmiştir. Mu'tezile Alimlerinden Kadı Abdülcebbar Maruf'u şu şekilde açıklar; “yapanın güzelliğini bildiği, iyilik ve güzelliğin kendisinde gösterildiği her türlü iyi ve güzel davranıştır⁴⁴”. Selefi ve Eşariler aklın yerine nakli esas alarak naklin iyi saydığı davranışları ma'ruf olarak nitelemişlerdir.⁴⁵ İmam Maturidi maruf kavramını “ akılca iyi görülen her şey “

---

³⁸ Ebî Sülmâ, Züheyr b, *Divânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*, (Beyrût: 1944), 87.; bkz. Hansâ, Amr İbnu'l-Hâris, *Divânu'l-Hansâ*, (Beyrût, trs.), 99-113.

³⁹ Çağırıcı, “Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy an'il-Münker”, 11: 138

⁴⁰ Nesai, Edeb,108,Zekat,72; Müsned,II,68

⁴¹ Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an Hakâiki Avâmizi ve Uyûni'l- Ekâvili fi vechit-Tenzil*, (Mısır : Tıbâatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1318/1319), 1:304- 307.

⁴² İbn Manzur, *Lisanül Arap*,7:92; Çağırıcı, “Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy an'il-Münker”,11:138

⁴³ Ragıp el İsfehani, *el-müfredat fi Garibul Kur'an*, (Tahran: Çaphâne-i Haydârî Yay, 1373.), 336.

⁴⁴ Kadı Abdülcebbar, *Şerhu'l Usuli'l Hamse*, trc. İlyas Çelebi, (İstanbul:2013, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay) , 230

⁴⁵ Çağırıcı, “Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy an'il-Münker”, 11:138

şeklinde açıklamıştır.⁴⁶İbnü'l Esir, maruf kelimesini, “ Allah’a itaat ve O’na yaklaşma, insanlara iyilik cinsinden bilinen her şeyi içine alan bir isimdir”⁴⁷şeklinde tanımını yapar. Tefsir Alimlerinden önemli bir yere sahip olan Elmalılı Hamdi Yazır; ma’rufu, iyiliği belli olan herkes tarafından iyi olduğu bilinen”⁴⁸ şeklinde açıklar.

İmam Maturidi maruf kavramını “ akılca iyi görülen her şey “⁴⁹ şeklinde açıklamıştır. Maturidi “ Siz insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz, iyiliği emreder, kötülükten meneder, ve Allah’a inanırsınız...”⁵⁰ayetinde geçen iyilik kavramını aklın iyi olarak idrak ettiği şeyler şeklinde açıklamıştır.

İmam Maturidi Ali İmran suresi 110. Ayet üzerinde durur, maruf ve münker kelimelerini açıklar. Ayette geçen maruf ve münker kelimelerini üç şekilde açıklar.

1-Maruf , aklen iyi ve güzel olan , münker ise aklen kabih hoşça gitmeyen şey

2-Maruf, ayet ve delillerle güzelliği bilinen, münker ise hüccetlerle kabih olduğu bilinen şey.

3-Maruf, resüllerin lisanında güzel olarak söylenen, münker ise onların çirkin görüp sakındırdıkları şeydir.⁵¹

Maturidi Lokman suresi 17⁵².ayette maruf ve münker kelimelerinin tanımını şu şekilde yapmaktadır. “ Maruf her sahih aklın kabul ettiği ve her selim tabiatın güzel gördüğüdür. Münker ise, her sahih aklın çirkin gördüğü ve her sahih tabiatın kabul etmediği kabih gördüğüdür.”⁵³İmam Maturidi Bakara suresinin 263. Ayetini tefsir ederken ne tür fiillerin maruf olarak değerlendirileceğini açıklar. “Maruf kavramını güzel söz söylemek, mü’min kardeşinin gıyabında dua etmek, günahların için af ve bağışlanma dilemek, iyiliği tavsiye etmek, sadaka vermek, Allah’ı teşbih

---

⁴⁶ Maturidi, Muhammed b. Muhammed b.Semerkandi, *Te’vilatü'l Kur’an*, (İstanbul: Dar’ul Mizan, 2005),

2:388

⁴⁷ İbnü'l Esir, *En –Nihaye Fi Garibil Hadis ve’s Eser*, (Kahire, 1965), 3:216

⁴⁸ Yazır Elmalılı, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, (İstanbul: Zehreveyn Yayınevi, 1992), 4: 411

⁴⁹ Maturidi, *Te’vilatü'l Kur’an*, 2:388

⁵⁰ Ali İmran -110

⁵¹ Maturidi, *Te’vilatü'l Kur’an*, 3:410

⁵² Yavrum namazı dostdoğru kıl. İyiliği emret, kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir.

⁵³ Maturidi, *Te’vilatü'l Kur’an*, 11:234

etmek, O'na hamd ve medihde bulunmak gibi aklen ve dinen salih amel sayılan eylemleri bu terimin şumulü için de ifade eder.⁵⁴

2.Münker

Nehy-i Münker kalıbı, genel anlamda kötülüğü, çirkin olan davranışları yasaklamadır. Nehiy ve münker kavramları daha farklı anlamlarda da ele alınmıştır. Mezheplerin münker olarak neyi ele aldığını bilmek konumuz için önem arz etmektedir. Münker kavramını sözlüklerden ve çeşitli Alimlerin yaklaşımlarından açıklayacağız.

N-k-r” kökünden türeyen bir ismi mef’ul olan Münker kavramı; bilmemek, tanımamak, inkar etmek, kabul etmemek anlamlarına gelir.⁵⁵ Aynı kökten meydana gelen ve çeşitli manalarda kullanılan birçok kavram bulunmaktadır. Örneğin (münkir) kelimesi herhangi bir şeyi bilmemek, tanımamak, inkar etmek, yalanlamak anlamlarında kullanılır.⁵⁶ Kur’an-ı Kerim’de verilen anlamlarda kullanımı mevcuttur.⁵⁷ “N-k-r” kökünden gelen isimler değişik kalıplarda farklı anlamlar içerir. (Tenkîr), bir şeyi tanınmayacak şekle koymak, kişinin sevdiği bir şeyi bir hâlden, hoş gitmeyecek bir hâle çevirmesidir⁵⁸; nükûr ve nükûr ise aklın kabul etmeyeceği şeylere isim olarak verilir. Ayrıca kabirdeki sorgu sual melekleri de “n-k-r” (nekâra) kökünden türeyen “tanınmayan, şiddetli ve korkulu olan” anlamındaki “münker ve nekîr” kelimelerle tanınmaktadır.⁵⁹

“Münker” sözlükte, “ kalbin kendisinde sükun bulduğu amrifenin zıddıdır” Yani Münker bir şeyi reddetmek, kalbin onu istememesi, dilin onu bilmemesidir.⁶⁰

---

⁵⁴Maturidi, *Te’vilatül Kur’an*, 2: 176-177

⁵⁵İbrahim Mustafa v.dğr., *el-Mu’cemu’l-Vasît*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 2: 951.

⁵⁶ İbrahim Mustafa v. dğr., *el-Mu’cemu’l-Vasît*, 3: 951.

⁵⁷ Yusuf, 12/58.: “Yusuf’un kardeşleri gelip yanına girdiler. Kendisini tanımadıkları halde o onları tanıdı.”

⁵⁸ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luga*, (Kâhire: Müeessesetü’l- Mısriyyeti’l- Âmme, 1964/1967) , 10: 191.

⁵⁹ Süleyman Toprak, “Münker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay, 2006) 32:162.

⁶⁰ İbn Zekeriyya, *Mucemu’l Mekayisi’l Lüga*, 5:476.

Bazı düşünürlere göre münker, kurallara aykırı olan, tuhaf, geçerliliği olmayan hususlar için kullanılmıştır.⁶¹

(İrfân) kelimesinin mukâbili olan (inkâr) da yine (n-k-r) kökündendir. İnkâr, bir şeyi kabul etmemek, reddetmek, bilmemek demektir.⁶² N-k-r” kelimesinin kökünden türetilen kelimelerin bir çoğu çeşitli anlamlarlar da kullanılsa da, genel olarak bilinmeyen, reddedilen, inkâr edilen, kabîh ve hoşâ gitmeyen anlamları vardır. Bu anlamları bünyesinde en belirgin olarak içinde yansıtan kelime “münker”dir.

Münker kavramı maruf kelimesinin zıttı olarak ele alınmıştır. Bu sebeple mar’uf kelimesine verilen anlamların tam karşıtı münker kelimesine verilmiştir. Mar’uf; iyi veya doğru olduğu bilinen, kabul edilen şey olarak tanımlanmakta, münker ise çirkin olduğu bilinen, kötü görülen, yasaklanan şey olarak tanımlanmaktadır. Ma’ruf; Allah’a ve Resulüne itaat etmek, Anne Babaya iyi davranmak, güzel davranışlarda bulunmak, kötü söz söylememek, yolda kalmışa, yetime, yoksula yardım etmek, cömert olmak gibi anlamları içerisinde barındır. Bunların zıttı ortaya konabilecek davranışları da münker kavramı kapsamı içinde değerlendirebiliriz.

Münker kavramını Alimler akıl ve nakil ölçüsü üzerinde değerlendirmişlerdir. Akıl veya şeriatle güzelliği kabul edilmeyen her fiil münkerdir.⁶³, Başka bir anlamda münker; marufun zıddı, şeriatin haram kıldığı (dinin yasakladığı) ve kötü gördüğu şeylerdir.⁶⁴ Cürcani; “Allah’ın söz ve rızasının bulunmadığı davranışları”⁶⁵ münker olarak değerlendirmiş, İmam Gazzali münkeri; “yapılması dinen sakıncalı görülen davranış”⁶⁶olarak tanımlamıştır. Maturidiye göre münker; “Resüllerin lisanında çirkin görüp sakındırdıkları, aklen kabih olup hoşâ gitmeyen, hüccetlerle çirkin olduğu bilinen davranışlar”dır.⁶⁷

---

⁶¹ Tahânevî Muhammed A’lâ b. Ali, *Keşşâfu Istilâhâti’l- Fünûn*, (Beyrût: Dâru’l- Kütübi’l- İlmiyye, 1998), 4: 210.

⁶² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 5: 232.

⁶³ Ragıb el Isfehâni, *el müfredat fi garibil-Kur’an*, 331.

⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Bulak, 7:92.

⁶⁵ Cürcani, *Kitabu’t- Ta’rifat*, thk. Abdü’l Mümi-i – Hafni, (Kahire: 1998), 221.

⁶⁶ Gazzali, *İhya-u Ulumi’d-Din*, trc. Ahmed Serdaroğlu, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1973/1975), 2: 800.

⁶⁷ Maturidi, *Te’vilatül Kur’an*, 3:410

Görüldüğü üzere ma'ruf ve ya münkeri İslam mezhepleri açısından anlamak için nakli veya akli unsurların anlaşılması gerekir. Burada ma'ruf ve münkere verilen anlamlarda önemli olan bakış açısidir. Bir kısım Alim ma'ruf ve münker kavramlarının akılla biline bileceğini ileri sürerken, bir kısmı da bu kavramların nakille bilinebileceğini ileri sürerler. İslam mezheplerinin uygulamalarına bakıldığında ma'ruf ve münker kavramları, onların anlayış biçimlerine göre farklılık arz etmiştir. Ama genel anlamda ma'ruf ve münker, hem şeriatin hem de aklın iyi veya kötü saydığı davranışlar şeklinde ele alınmıştır.

C.KUR’AN VE SÜNNETTE EMRİ Bİ’L MA’RUF VE NEHY-İ ANİ’L MÜNKER OLGUSU

1.Kur’an’da Emri Bi’l Ma’ruf Ve Nehyi Ani’l Münker Olgusu

Konumuzun daha iyi anlaşılabilmesi için Kur’an-ı Kerim’in muhtevasında bulunan ma’ruf ve münker kavramaları üzerinde duracağız. Kur’an-ı Kerim de sekiz ayette iyiliği emretme ifadesi yer almaktadır. Bir ayette ise iyiliği yasaklayanlar kınanmaktadır.⁶⁸ Ayrıca otuz ayette ma’ruf kelimesi “iyilik, iyi güzel, örf haline gelmiş tutum ve uygulama” gibi anlamlarda geçmektedir. Bu ayetlerden birisi şu şekildedir; “Güzel ma’ruf bir söz arkasından eziyet gelen sadakadan iyidir”⁶⁹ Münker kelimesi on altı ayette geçmektedir. Sekiz ayette ma’ruf kelimesi ile beraber “ iyiliği emretme kötülüğü yasaklama “ anlamına gelecek şekilde kullanırken, diğer sekiz ayette; “kötü, çirkin ve kamu vicdanını rahatsız eden, meşruiyet sınırını aşan durumlar “ anlamında kullanılmıştır.⁷⁰ Mezheplerin bu ilkeye bakış açılarının oluşmasında Kur’an da ki ayetlerin varlığı son derece önemlidir. Her mezhebin ayetlere bakış açısı aynı olmadığından, bu ilkenin uygulanış biçimi farklılık göstermektedir. Konumuzla alakalı olan on ayetten bahsedeceğiz. Bu ayetlerin meallerini verdikten sonra çeşitli Alimlerin tefsirlerine başvurarak ayetleri açıklayacağız.

Âli İmran Suresi 104. Ayetin Değerlendirilmesi

“İçinizden hayra davet eden, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁷¹

Bu ayette Yüce Allah, Müslümanların içerisinde bir topluluğun “*Emri bi’l ma’ruf ve nehyi ani’l münker*” görevini yerine getirmeleri gerektiğini belirtir. Nitekim Peygamberimiz ““*Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf*

⁶⁸Bkz, Tevbe9/67.

⁶⁹Bakara,2/263.

⁷⁰Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, (Ankara: D.İ.B Yay, 2007) 1:648.

⁷¹Ali İmran, 3/104.

derecesidir.”⁷²Buyurarak bu görevin bir şekilde yapılmasının gerekliliğini bizlere aktarmıştır. Bu ayette geçen “iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun” kısmında ki iyilikten maksat “şeriatin uygun gördüğü her söz ve iştir”. Kötülükten maksat da onun reddettiği her söz ve iştir....⁷³

Ayetteki “iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun” kısmında kastedilen hususun bütün Müslümanların mı yoksa bir grup Müslümanın mı bu görevi yapması gerektiği konusu mezhepler tarafından tartışmalara yol açmıştır. İmam Gazzali bu ayetin emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münkerin vücubunu ifade ettiğini belirtir⁷⁴. Aynı zaman da bu prensibin farzı kifaye olduğunu belirtmektedir. Bazılarının vazifeyi yerine getirdikleri zaman diğerlerinin üzerinden bu görevin sorumluluğunun düşeceğini, vazifeyi yerine getirenlerin felaha ulaşacağını, diğerlerinden günahın düşeceğini belirtmiştir.⁷⁵

Bu ayette geçen “min” kelimesi için çeşitli yorumlar yapılmıştır. Zemahşeri tefsirinde , “içinizde bir topluluk bulunsun” ifadesindeki “min” harfi cerinin kısmilik ifade ettiğini, ma'rufu emretme ve münkeri yasaklamanın farz-kifaye olduğunu söylemiştir.⁷⁶ Aynı şekilde burada ki “min” kelimesinin tebyin için de olduğu söylenmiştir. Buna göre mana şu şekilde olmaktadır. “ Tamamınız emreden bir ümmet olun”⁷⁷

Bu görevin yapılışı veya kimler tarafından nasıl uygulanacağı farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bu görevi üstlenecek kişilerin görevi hakkaniyetiyle yerine getirebilmeleri için bazı özelliklere sahip olmaları gerekmektedir. Bu kimselerin her şeyden önce güç ve kuvvet sahibi kimseler olmaları gerekir. Güçsüz ve cahil kimseler bu görevi yerine getiremezler.⁷⁸ Cahil kimseler iyiliğin veya kötülüğün ne olduğunu tam olarak bilemedikleri için insanları iyilik yerine kötülüğü çağırabilirler.

---

⁷² Müslim, İmân 78. Ayrıca bk. Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, İmân 17.

⁷³ Taberî, *Taberî Tefsiri*, trc. Kerim Aytakin, (İstanbul, Hisar Yay, 1996), 2:336.

⁷⁴ Gazzali, *İhya-u Ulumi'd-Din*, 2:757

⁷⁵ Gazzali, *İhya-u Ulumi'd-Din*, 2:757-758.

⁷⁶ Zemahşeri, *El-keşşaf*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı yayn, 2016), 1:1022.

⁷⁷ Zemahşeri, *El-keşşaf*, 1:1022.

⁷⁸ Karaman v.dğr , *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1:649.

Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i an'il-münker (iyiliği emretmek ve kötülüğü önlemek) prensibini derli toplu olarak değerlendirmesini Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'dan nakletmeyi uygun görüyoruz:

“Hayra dâvet ve iyiliği emir, kötülüğü de men edecek bir topluluk ve imamet (önderlik) teşkili müslümanların imândan sonra ilk dînî farîzalarıdır. Bu farîzayı (Allah'ın emrini) yerine getirebilen müslümanlardır ki âyetinin açık hükmü gereğince kâmil (tam) kurtuluşa ererler. Yoksa âyetinin mânâsı müşkil ve belki müteazzir (mümkünsüz) olur. Allah'ın vaâdi bütünüyle temin edilmez, hayra çağırarak, iyiliği emir, kötülüğe engel olma bütün müslümanlara farz-ı kifâyedir. Bu yapılmayınca hiçbir müslüman mesuliyetten kendini kurtaramaz. Fakat her ferde farz-ı ayn değildir. Ümmetin tümünün vazifesidir. Çünkü “sizden” buyrulmuştur. Buradaki in tecridî (soyutlayıcı) veya teb'îzî (ayırıcı) olmak üzere iki mânâyâ ihtimali vardır. Tecridî olduğuna göre her müslüman bununla görevlidir. Teb'îzî olduğuna göre de genelde müslümanların vazifeleri, içlerinden bunu yapacak belli, özel bir topluluk meydana getirmek, onlara yardım ederek ve uyararak o vasita ile bu görevi yerine getirtmektir. Bunlar tayîn ve görevlendirildikten sonra emretmek ve yasaklamak bizzat onlar üzerine farz-ı ayn olur. Ve fakat bunlar görevlerini yerine getirmezlerse, sorumluluk önce bunlara, ikinci olarak herkese teveccüh eder. Tevhîd nizamı bozulduğu zaman, ortaya çıkacak şer ve belâ da yalnız zâlimlere isabet edip kalmaz, herkese bulaşır.

Hayra dâvet, dîne ve dünyaya ait bir iyiliği içeren herhangi bir şeye dâvettir ki, birliğin ve İslâm'ın esasıdır. İyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmak da bunun önemli bir kısmıdır. Marûf (iyilik), İslâm'ın gereği olan Allah'a itâat; münker de İslâm'ın gereğine uymayıp, Allah'a karşı gelmek demektir. İyiliği ve kötülüğü Allah'ın ipinden başka ölçü ile ölçmeye kalkmak, isteklere ve nefse ait arzulara uymaktır ki, bu da ayrıcalık yapmaktır.”⁷⁹

ÂLİ İMRAN SURESİ 110. AYETİN DEĞERLENDİRİLMESİ

“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inansaydı, elbet bu, kendileri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır.”⁸⁰

Bu ayette emr-i bi'l maruf ve nehy-i ani'l münker'in faziletine delalet etmektedir. Zira Allah bu ayette iyiliği emredip kötülüğü men edenlerin insanlar arasından seçilmiş en hayırlı ümmet olduklarını belirtmektedir.⁸¹

“Küntüm hayr ümmetin” ifadesinde ki “kane”, bir şeyin geçmiş zamandaki varlığından belli belirsiz bahsetmekte olup, geçmişteki bir yokluğa ve kopukluğa

⁷⁹Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 2:407.

⁸⁰Âli İmran, 3/110.

⁸¹Gazzalli, *İhya-u Ulumi'd-Din*, 2:759.

delâlet etmektedir. “Siz insanlar için çıkarılmış” yani ortaya konulmuş “ en hayırlı ümmetsiniz” ayeti de bu türdendir; adeta “siz en hayırlı ümmet olarak var oldunuz denmektedir.”⁸² Ümmet kelimesi Âli İmran 104. Ayette olduğu gibi burada da “topluma önderlik edecek olan grup anlamında kullanılmıştır.”⁸³ Bu ayet iyilik yolunda insanlığa önder ve örnek olmayı hak eden Müslümanların başlıca niteliklerini göstermektedir⁸⁴. Müslümanların bu niteliklerinden birisinin de iyiliği emretme kötülüğü menetme özelliği olduğu belirtilmektedir

“Marufu emredersiniz “ ifadesi onları neden en hayırlı ümmet olduğunu açıklayan yeni bir cümledir.⁸⁵ İyiliği emretmek, kötülüğü menetmek Müslümanın görevlerinden olduğu bu görevin sayesinde en hayırlı ümmet olduğu anlaşılmaktadır. Bu ayette ümmeti Muhammed’in diğer milletlerde ayırıcı özelliğinin iyiliği emretme kötülüğü yasaklama olduğu bu vasıf sayesinde en hayırlı ümmet olduğu belirtilmiştir. Bu vazifenin sadece Ulu’l emre değil bütün Müslümanlara ait olduğu, bir ümmetin hayırlı oluşu da çoğunluğun iyi olması ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁶

ÂLİ İMRAN SURESİ 114. AYETİN DEĞERLENDİRİLMESİ

“Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar; iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayırlı işlere koşuşurlar. İşte bunlar iyi insanlardır.”⁸⁷

Bu ayet Müslümanların genel özelliklerinden bahsetmektedir. Aynı şekilde Müslüman’ın Allah’a ve ahiret gününe iman ettiğini, iyiliği emrettiğini, kötülüğü de yasakladığı belirtilmektedir. Bu ayetin kendisinden önceki, Âli imran 104,110. ayetlerin devamı olduğu anlaşılmaktadır. Ayette gördüğümüz üzere iyiliği emretme ve kötülükten menetme Müslümanın genel bir özelliği ve görevidir. Taberi tefsirinde iyiliği emretme ve kötülüğü menetme prensibini sınırlandırmaktadır. “Mü’minler Allah’a ve ahiret gününe iman ederler insanlara da Allah’a ve peygamberine iman etmek gibi iyilikleri emrederler. Allah’ı inkar etme ve Peygamberini yasaklama gibi

---

⁸²Zemahşeri, *el-keşşaf*, 1:1032.

⁸³Bkz; Bakara, 2/128,213.

⁸⁴Karaman v.dğr , *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 1:651-652.

⁸⁵Zemahşeri, *El Keşşâf*, 1032.

⁸⁶Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 2:409-410.

⁸⁷Âli İmran, 3/114.

kötülükler manî olurlar.⁸⁸ Allah'a iman ve peygambere iman konusu ile iyiliği ve kötülüğü sınırlandırmıştır.

A'râf Suresi 157. Ayetin Değerlendirilmesi

“Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûr'a (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.”⁸⁹

Ayette Peygamber efendimizin Tevrat ve İncil de gelecek son peygamber olduğu müjdelenmektedir. Aynı şekilde peygamberimizin ümmî⁹⁰ olduğu belirtilmektedir.

Ümmî ismi üç çekil de anlaşılmaktadır.

1-Ana anlamına gelen “Ümmî” nisbetidir. Anasından doğduğu hal üzere anlamına gelir.

2-Ümmete mensup anlamına gelmektedir. Yani Arap ümmetine mensup anlamına gelir.

3-Ümmü'l Kura'ya mensup; yani Mekkeli demektir.

Bu üç nisbenin üçünde de “ümî” okuyup yazmaya uğramamış, manasına gelir.⁹¹

Cenabı Hak, Hz Musa'ya ve Tevrat'ta peygamberimizin son peygamber olduğunu bildirmiştir. İstenilen rahmet ve iyiliğin onun ümmeti için yazılacağını belirtmiştir. İsrailoğullarından ona yetişenlerin ona iman etmelerini ve uymalarını

---

⁸⁸Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2: 340.

⁸⁹A'râf-157.

⁹⁰**Ümmî: Ümm** (anne) kelimesine nispetle “annesinden doğduğu gibi” okuma-yazma bilmeyen şeklinde anlaşılmaktadır. Ümmî kelimesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) okuma-yazma bilmediğini, dolayısıyla tebliğ ettiği dîn ile ilgili bütün bilgilerini yalnızca Allah'tan almış olduğu gerçeğini ifade eder. (bkz. Hayrettin Karaman ve Arkadaşları, *Kur'an Yolu*, 2: 472-473.)

⁹¹Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4:144.

söylemektedir.⁹² Allah(c.c) Tevrat ve İncil de Hz Peygamberin vasıflarını bildirirken, onun başlıca özelliklerini sıralar. Bu özelliklerden birisi de iyiliği emretmesi, kötülüğü yasaklamasıdır. Ayette bütün peygamberler gibi Hz Muhammed'in de bu ilkenin en temel görevlerinden birisi olduğu belirtilir.⁹³ Peygamber onlara marufu, hakkı ve adaleti aklın ve naklin güzel gördüğü hayırlı şeyleri, Allah'ın emrine saygı, yarattıklarına sevgi ve şefkati emreder. Onları münker olan; inkar edilmesi ve sakınılması gereken çirkin şeylerden men eder. İyiliği emretmek rahmeti gerektirir. Kötülüğü yasaklamak azabın sebeplerini ortadan kaldırır.⁹⁴

TEVBE SURESİ 67. AYETİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu ayette genel bir ilke olarak ele aldığımız “emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker” münafıklar tarafından tam tersi şeklinde uygulandığını görmekteyiz.

“ Münafık erkekler ve münafık kadınlar (sizden değil), birbirlerindedir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkor ve cimrilik ederler. Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu! Çünkü münafıklar fâsıkların kendileridir. ”⁹⁵

Bu ayette Yüce Allah Münafıkların özelliklerinden bahsetmektedir. Münafıkların insanlara kötülüğü emrettiği, insanların iyilik yapmalarını engellediklerini belirtmektedir. Allah Müslümanlara, münafıkların özelliklerini hatırlatarak uyarıda bulunmaktadır. İyiliği emretme, Kötülüğü men etme bu ayette tam tersi bir kalıpta kullanılmıştır. Taberi tefsirin de Münafıkların; Allah'ı ve Peygamberini inkar etme gibi kötülükleri emrettiklerini, Allah'a ve peygamberlerine iman etme gibi iyilikleri yasakladıklarını belirtir.⁹⁶ Müslümanların münafıklara karşı uyanık olmaları gerektiği Allah tarafından bu ayette hatırlatılmıştır. Ne yazıkki günümüzde bu ayette olduğu gibi insanları kötülüğe yönlendirip, iyilik yapmalarına engel olan insanlar bulunmaktadır.

---

⁹²Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 4:147.

⁹³Karaman v.dğr , *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 2:601-607.

⁹⁴Taberî, *Taberî Tefsiri*,4:131.

⁹⁵Tevbe, 9/67

⁹⁶Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4.:319.

TEVBE SURESİ 71. AYETİN DEĞERLENDİRİLMESİ

“Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resûlüne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdir, hikmet sahibidir.”⁹⁷

Tevbe suresinin bu ayeti Mü’minlerin sıfatlarını, özelliklerini belirtmektedir. Peygamber efendimiz bir hadisin de Mü’minlerin sıfatlarından şöyle bahseder; “Müminler, birbirlerini kollamada birbirlerini sevmeye ve birbirlerine karşı merhametli olmada tek bir vücut gibidirler. Vücudun organlarından biri hasta olduğunda diğer organlar da uykusuzlukta ve acıda ona ortak olurlar.”⁹⁸ Bu ayette geçen “veli” kelimesi, dost anlamına gelmektedir. Yani birbirlerine iyilik yapmada kötülüğü engellemede birbirlerinin dostudur anlamına gelir.

Ayetteki iyiliği emretmekten maksat insanları İslam’a davet etmektir. Kötülüğü men etmekten maksat Allah’ın dışında tapılan her şeyden insanları uzaklaştırmak ve men etmektir.⁹⁹ Mü’minlerin emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i an’il-münker vasfının olduğu bu ayette de belirtilmiştir. Bu görevi terk edip, yerine getirmeyenler bu vasfın dışındadırlar.¹⁰⁰ Allah bu ayette kadınları da erkeklerle beraber ele almış, erkek olsun veya kadın olsun her ikisinin de iyiliği emretme, kötülüğü de menetmesi gerektiğini vurgulamıştır.

TEVBE SURESİ 112. AYETİN DEĞERLENDİRİLMESİ

“(Bu alış verişi yapanlar), tevbe edenler, ibadet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah’ın sınırlarını koruyanlardır. O müminleri müjdele!”¹⁰¹

Kur’an da Mü’minlerin özellikleri sıralanırken iyiliği emredip kötülüğü yasaklamanın önemine yer verilmiştir. Bu ayette emr-i bi’l ma’ruf ve nehyi ani’l münker; Mü’minlerin, insanlara hakka uymalarını doğru yola gitmelerini salih amel

---

⁹⁷Tevbe, 9/71.

⁹⁸Buhârî, Edeb 27; Müslim, Birr 66.

⁹⁹Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4:321-322.

¹⁰⁰Gazzâlî, *İhyâ-u Ulumi'd-Din*, 2:758.

¹⁰¹Tevbe, 9/112.

işlemelerini emretmeleri, Allah'ın yapılmamasını istediği her şeyi de yasaklamalarıdır.¹⁰² Ma'rufun emredilmesi yani, iyiliği belli olan, herkes tarafından iyilik olduğu bilinen konuları emremektir. Bunlar kısacası Allah'a boyun eğmek, Allah'a imandır. Münkeri(Kötülükleri, şirk'i, çirkin olan Allah'ın yasakladığı durumları) yasaklarlar.¹⁰³

Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibinin Müslümanlar tarafından uygulanması gerektiği, bu fiili uygulayan Müslümanların da Allah tarafından müjdelendiği belirtilmiştir.

Hac Suresi 41. Ayetin Değerlendirilmesi

“Onlar (o müminler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirse namazı kılar, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allah'a varır.”¹⁰⁴

Bu ayette Mü'min ve Salih kimselerden bahsedilir. Salih ve Mü'min kimselerin özelliklerini sayarken emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münkeri de onların vasıfları arasında göstermiştir.¹⁰⁵ Mü'minlerin bu vasfı gereği dinen sakıncası bulunmayan şeyleri emreder, dinen sakıncası bulunan, çirkin ve kötü olan dinin yasakladıklarını men ederler¹⁰⁶

Bu ayette emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibi ibadetler arasında ele alınmıştır. Dinin ameli yönü içerisinde değerlendirilmiş, Müslümanların bu prensibi yerine getirmeleri vurgulanmıştır.

Lokmân Suresi 17. Ayetin Değerlendirilmesi

“Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.”¹⁰⁷

Ayette Hz Lokman(a.s)'ın oğluna verdiği öğütlere yer verilmiştir. Bu öğütlerden birisi de iyiliği emredip kötülüğü yasaklama prensibidir. Ayete baktığımız

---

¹⁰²Taberî, *Taberî Tefsiri*, 4:366.

¹⁰³Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 4:411.

¹⁰⁴ Hac , 39/41.

¹⁰⁵ Gazzâlî, *İhyâ-u Ulumi'd-Din*, 2:759.

¹⁰⁶ Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 5:493.

¹⁰⁷ Lokmân,31/17.

zaman İyiliği emredip kötülüğü vazgeçirmek işi kolay olmadığı anlaşılmaktadır. İnsanları, toplumları düzeltmek için iyiliği emredip kötülüğü yasaklamak gerekmektedir. Bu prensibi yaparken insanların karşısına bir takım sorunlar çıkabilmektedir. Bu tür musibetlere karşı sabırlı olunması gerektiği anlatılmaktadır.¹⁰⁸ İyiliği emredip kötülüğü yasaklama toplumsal davranışlar karşısında Allah'a kulluğun gerektirdiği tutumu da göstermektedir.¹⁰⁹ Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibinin toplumsal yönünün son derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Toplumda ki kötülüklerin azaltılması için bütün insanların bu prensibi önlerine çıkacak her türlü zorluğa rağmen yapmaları gerektiği anlaşılmaktadır

Nahl Suresi 90. Ayetin Değerlendirilmesi

“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”¹¹⁰

Yüce Allah “ Adaletli davranma, iyilikte bulunma, akrabaya yardımda bulunma gibi üç temel esasın yapılmasından bahseder. Aynı şekilde hayasızlık, kötülük ve fenalığında yasaklandığını men edildiğini belirtmektedir.

Taberi burada geçen “iyilikten maksadın” Allah'ın emrettiklerini yaparken ve yasakladıklarından kaçınırken sabırlı olmak; Sıkıntılı, sevinçli ve sevinçli olunmayan zamanlarda Allah'a yönelmeyi, boyun eğmeyi, itaati elden bırakmamak ve buna gayret etmek gerektiğini belirtir. “İyilikte bulunmak” Allah'ın farzlarını yapmaktır. Bu ayette geçen kötülükten maksat; Yüce Allah'ın dinen yasaklamış olduğu her şeydir.¹¹¹ Aynı zaman da bu ayet Kur'an'ın en kapsamlı ayetlerinden birisi gösterilmiştir.¹¹²

---

¹⁰⁸Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 6:274.

¹⁰⁹Karaman v.dğr, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4:338.

¹¹⁰Nahl, 16/90.

¹¹¹Taberî, *Taberî Tefsiri*, 5: 230.

¹¹²Taberi, *Taberi Tefsiri*, 5:230.

Ayetlerin Genel Olarak Değerlendirilmesi

Kur'an da yer alan ayetlere baktığımız zaman Emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker Müslümanlar için son derece önemli bir prensiptir. Bu prensip toplumsal düzenin, insanlar arasında ki ilişkilerin, ahlaki anlayışların düzelmesinde son derece önemlidir. Emr-i bi'l-ma'rûf, insanları İslâm nizâmına dâvet etmek, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve getirdiği dîne imân etmek, nehy-i an'il-münker ise Allah'ı inkâr etmek ile Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yalanlamak şeklinde izâh edilmiştir.¹¹³ Ma'rûfu emretme, hak dîni ortaya koymaktır.¹¹⁴ İyiliği emretmek, Allah'a ibâdet, O'nun birliği ve buna bağlı olan şeyleri emretmek olup; putlara tapmayı ve bunu ilgilendiren şeyleri yasaklamak da kötülüğü nehyetmektir.¹¹⁵ Ma'rûfun ne olduğu hakkında Fahreddîn Râzî ise şöyle diyor: "Ma'rûf, mutlaka yapılmasının gerekli, varlığı yokluğundan daha hayırlı olduğu bilinen her şeydir."¹¹⁶ Emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibi Mü'minlerin temel özellikleri arasında gösterilmiş, bu görevi icra edenlerin en hayırlı ümmet oldukları vurgulanmıştır. Kur'an da iyiliği emredip, kötülüğü menetme prensibi dinin ameli yönünde ele alınmış, ibadetler arasında gösterilmiştir. Allah iyiliği yapıp kötülüğü yer yüzünden silmeye çalışan Müslümanları mükafatlandıracağını belirtmiştir.¹¹⁷ Yüce Allah kötülüğü gördükleri halde birbirlerini engellemeyen toplulukları lanetlemiştir. "*İsrâiloğullarından küfre sapanlar hem Dâvûd'un, hem de Meryem oğlu İsrâ'nın lisanı ile lânetlendiler. Bunun sebebi onların isyan etmeleri ve taşkınlık edip haddi aşmaları idi. Onlar kötülük yaptıkları zaman, birbirlerini kötülükten vazgeçirmeye çalışmazlardı. Ne çirkin davranıştı bu tutumları!*"¹¹⁸

Bu ayette İsrailoğullarının birbirlerini kötülükten vazgeçirmeye çalışmadıkları ve bu davranışlarının son derece çirkin olduğu görülmektedir. Bu yaptıkları davranışları yüzünden Allah tarafından lanetlenmişlerdir.

---

¹¹³Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2:334.

¹¹⁴Râzî Muhammed b. Ömer Fahrüddîn, *Tefsir-i Kebir*, Trc. Suat Yıldırım. (Ankara: Akçağ Yay, 1988/1989) 6:210.

¹¹⁵Taberî, *Taberî Tefsiri*, 2: 338.

¹¹⁶Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 11:209.

¹¹⁷Âl-i İmrân, 3/104.

¹¹⁸Maide, 5/78-79

Bu ayeti açıklar bir şekilde Peygamber efendimiz “Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir.”¹¹⁹ buyurmuş, her ne şekilde olursa olsun insanların gücü oranında kötülüğün ortadan kaldırılması için mücadele etmesi gerektiğini belirtmiştir.

Kur’an da yer alan ayetlere bakıldığında Müslümanların özelliklerinden biriside iyiliği emredip, kötülüğü menetmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu prensibin kimler tarafından yapılması gerektiği mezhepler tarafından tartışmalıdır. Mezheplerin uygulamalarına bakıldığında “*İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir*”¹²⁰ ayeti bu prensibin uygulanışı konusunda temel teşkil edicidir. Ayette geçen bir topluluk bulunsun kısmı bu ayetin farz mı yoksa farz-ı kifaye mi oluşu üzerine tartışmalar doğurmuştur. Bu prensibi bir kısım Müslüman mı yapacak, yoksa bütün Müslümanların üzerine mi farz oluşu konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Gazzali bu vazifenin farz-ı kifaye olduğunu, bazılarının vazifeyi yerine getirmelerinin diğerlerinin üzerinden düşeceğini, vazifeyi yerine getirenlerin felaha ulaşacağını, diğerlerinden günahın düşeceğini belirtmiştir.¹²¹ Ayette geçen *bir topluluk bulunsun* kısmı bazı mezheplerin kendilerini İslam’ın yegane temsilcisi olarak nitelemelerine etken olmuştur. Hariciler ve Vehhabiler kendilerini hayra davet eden yegane topluluk olarak görmekte, kendi fikir ve düşüncelerinin dışındaki görüşleri reddetmektedir. Emr-i bi’l ma’ruf ve nehyi ani’l münkerin uygulanışı konusunda mezhepler arasında farklılıklar vardır. İlke olarak ayetlerde geçen emri bil maruf ve nehyi anil münker prensibinin uygulama biçimi açık olarak belirtilmiş olmasa bile Kur’an’ın diğer ayetlerine baktığımız zaman aslında bir yöntem çıkarılabilir. Kur’an da Allah tebliğin nasıl yapılacağını şu ayette açıklar; “*Sen insanları Allah yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle dâvet et, gerektiği zaman da onlarla en güzel tarzda mücâdele et!*

---

¹¹⁹ Müslim, İmân 78. Ayrıca bk. Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, İmân 17.

¹²⁰ Âli İmran, 3/104

¹²¹ Gazzali, *İhya-u Ulumi'd-Din*, 2:757.

Rabbin, elbette, yolundan sapanları en iyi bildiği gibi kimlerin doğru yola geleceğini de pek iyi bilir.”¹²²

Bu ayette insanlara tebliğ yaparken peygamberlere: insanları hikmetle, güzel ve makul öğütlerle, onlarla tartışmaları en güzel biçimde yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bir başka ayette Kafir olan Firavuna bile yaklaşım tarzının üslubun tatlı ve yumuşak bir dil¹²³ olması gerektiği Kur'an da belirtilmektedir. Ne yazık ki mezheplerin bir kısmı emri bil maruf ve nehyi anil münker görevini yerine getirdiğini düşünerek, insanları katletmiş, fitne ortamı oluşturmuşlardır. Özellikle hariciler ve günümüz harici zihniyeti bu prensibi şiddet ve terörle bir araya getirip, kendisi gibi düşünmeyenleri katletmişlerdir.

2.Sünnet'te Emri Bi'l Ma'ruf ve Nehyi Ani'l Münker Olgusu

Peygamberimizin rivayetlerinde” emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker “ olgusunu ifade eden hadisler bulunmaktadır. “Emri bil maruf nehyi anil münker” prensibinin iyi anlaşılabilmesi için Kur'an'ı en iyi yaşayan, en iyi bilen peygamberimizin uygulaması önemlidir. Hadis kaynaklarında iyiliği emredip kötülüğü menetme, kimisinde bir prensip olarak yer alırken kimi rivayetlerde hem maruf hem de münker ayrı ayrı yer almıştır. Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münkerin Kur'an da olduğu gibi hadis kaynaklarında da dini bir vecibe olduğu belirtilmiştir.¹²⁴ Bu prensibin nasıl uygulanacağı kimler tarafından yapılacağı da sünnette yer almaktadır.¹²⁵ Peygamberimizin hadislerine bakıldığında cihad kavramının el ve dil ile yapılan iyiliği emir, kötülüğü nehy olduğu anlaşılmaktadır. Bu prensibi uygulamanın toplumun devamlılığı için önemli olduğu, ahlaklı bir toplum için emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münkerin uygulanması gerektiği, bu ilkeyi uygulamayan, insanları uyardırmayan, kötülöklere karşı gelmeyen, kötölerle beraber olmanın İslam'ın şuuruna aykırı bir davranış olduğu, kötölöklölerin yaygınlaşması ile bu kötölöklöleri yapmasa bile buna göz yumulması sadece bir ferde değil bütün topluma zarar

---

¹²² Nahl, 16/125.

¹²³ Tâhâ, 20/44. “Ona tatlı, yumuşak bir tarzda hitâb edin. Olur ki aklını başına alır, yahut hiç değilse biraz çekinir.

¹²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6:159; İbn Mace, *Fiten*, 20.

¹²⁵ Müslim, İman,20; Tirmzi, Fiten,11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3:20, 49.

vereceği hatırlatılmaktadır. Peygamber efendimizin hadislerine bakıldığında zalim yöneticinin yaptıklarına sessiz kalınmaması gerektiği, zulmün karşısında sessiz olunmaması vurgulanır. İdareciye karşı savaşılmaması gerektiği, onunla mücadelenin kötülüğe sessiz kalmama, duyarsız olmama olduğunu, namaz kılan yöneticiyle savaşılmayacağı anlatılmaktadır. Konumuzla ilgili bizlere klavuzluk yapacak birçok rivayet bulunmaktadır. Biz burada bu rivayetlerin bir kısmını konumuza açıklık getirmesi için aktaracağız.

Konumuzla ilgili rivayetler:

Hadis-i Şerif: Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.a.) gelen bir rivâyette Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Sizden her kim bir münker (kötülük veya çirkin bir şey) görürse onu eliyle değiştirsin. Şâyet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Ona da gücü yetmezse kalbiyle değiştirsin ki, bu da imânın en zayıf derecesidir.”¹²⁶

Bu rivayet münkerin, kötülük ve fenalıkların nasıl değiştirileceği konusunda temel teşkil edici bir özelliğe sahiptir. Kötülük görüldüğü zaman buna engel olunması gerektiği, engel olurken de davranış şeklinin sıralanışı anlatılmaktadır. İslam Alimlerin çoğunluğu kötülüğü engelleme konusunda; el ile değiştirmenin yöneticilerin, dil ile değiştirmenin alimlerin, kalp ile değiştirmenin de bunlara güç yetiremeyen zayıfların avamın görevi olduğunu belirtirler.¹²⁷ Buradan anlaşılacağı üzere her seviyede Müslüman bu görevi gerek dil, gerek el, gerekse kalb ile buğz ederek yerine getirmekle mükelleftir. İyiliği emredip, kötülükten uzaklaştıracak kimselerin öncelikle kendilerinin, emir ve nehiy yapacağı konularda çelişkilere düşmemeleri gerekir. Emr-i bi'l ma'ruf nehyi ani'l münker prensibini dini vecibeleri bilen kişilerin yapması gerekir. Bu prensibi yerine getirecek olanlar İslam'ın tebliğ metodunu iyi bilmelidir. İnsanları iyiye çağırırken veya kötülükten uzaklaştırırken, nezaket, iyi muamele, yumuşak davranış, merhametle yaklaşım esasları, bu kişilerde

---

¹²⁶Müslim, İmân 78.

¹²⁷Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin. "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri"*(İstanbul: Erkam Yay, 2001) 2:41.

bulunması gerekir. ¹²⁸ Nitekim kötülüğü engellemeye çalışırken kaba, sert uygulamalarla daha büyük sıkıntılarla karşılaşılabilir.

Bir kötülüğü el ile değiştirme; O'na fiili mücadelede bulunmak demektir. Örn; Çalınmış bir malı sahibine vermek ya da verdirmek. Kötülüğü el ile engelleme görevini yaparken, dikkatli olunmalıdır. Çünkü bu uygulama herkesin yapabileceği bir şey değildir. Bunu yaparken İslam'ın metodunu bilmeyen birisi iyilik yapacağı derken daha büyük tehlikelere yol açabilir. Dil ile kötülüğü engelleme; irşat etme anlatma yöntemidir. Yapılan davranışın yanlış olduğu nazik, kaba ve sert olmayan bir üslup ile anlatılmalıdır. Bu görevi daha çok din hakkında bilgiye sahip olan Alimler yaparlar. Kalp ile buğz¹²⁹ etme; O şeyi kötü görme ve ondan tiksindir. Bu durum kötülüğe engel olmak değilse bile, elinden başka bir şey gelmediği için, bununla yetinilmesinde sıkıntı görülmemiştir.¹³⁰ Genel olarak bu hadisten şu ilkeler çıkarılabilir; Marufu emir ve münkeri nehy vazifesini yerine getirecek bir yönetim oluşturmak, Hangi vasıtayla mümkünse ve hangisine güç yeterse kötülükleri önlemek her Müslümanın görevidir. Toplumdaki kötülükleri önlemede, el ile, yani fiilen engel olmak yöneticilerin, dil ile, yani tebliğ, ikaz etmek uyarmak Alimlerin, kalben buğz etmekte halkın görevidir. İyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak, İslam ümmetinin genel sorumluluğudur.¹³¹

Hadîs-i Şerîf: İbni Mes'ûd radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre, "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: *"Allah Teâlâ'nın benden önceki her bir ümmete gönderdiği peygamberin, kendi ümmeti içinde sünnetine sarılan ve emrine uyan ihlâslı ve seçkin yakın çevresi ve ashâbı vardı. Bu samimi çevre ve ashâbindan sonra, yapmadıklarını söyleyen ve emrolunmadıklarını yapan kimseler onların yerini aldı. Böyle kimselerle eliyle cihad eden mü'mindir, diliyle cihad eden mü'mindir; kalbiyle cihad eden de mü'mindir. Bu kadarcığı da bulunmayanda hardal tanesi ağırlığında bile iman yoktur."*¹³²

---

¹²⁸Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri" 2:42.

¹²⁹**Buğz**; münkeri seyrederken imanın en alt basamağı olarak tarif edilen

"hiç olmazsa kalp ile karşı durmak" aşaması

¹³⁰Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri" 42.

¹³¹Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri" 42.

¹³²Buhârî, Bed'ü'l-Halk 10.; Müslim, Zühd 51.

Bu hadiste Hz Peygamber(s.a.v) dinde delaletle düşenler, peygamberin belirttiği doğru yoldan ayrılanlar ve hadisleri değiştirmeye kalkanlarla cihat etmenin, imanın bir gereği ve mü'min olmanın bir şartı olduğunu belirtir. Hadis te geçen cihat kavramının, iyiliği emretme kötülüğü menetme prensibi içerisinde kullanıldığı gözükmektedir. Cihadın elle, dille, kalple olabileceği iyiliği emir kötülükten nehiy de bir cihat olduğu belirtilir¹³³.

Hadîs-i Şerîf: *Ebü'l-Velid Ubâde İbni Sâmit radıyallahu anh şöyle dedi: "Biz Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem' e zorlukta ve kolaylıkta, sevinçli ve kederli anlarda, başkaları bize tercih edildiği zamanlarda kendisini dinleyip itaat etmeye, açıkça küfür sayılan bir şey yapmadıkları sürece devleti yönetenlerin işlerine karışmamaya, nerede olursak olalım hakkı söyleyeceğimize ve Allah hakkı için hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayacağımıza dair bey'at ettik".*¹³⁴

Bu hadise bakıldığında devlet yöneticilere karşı yaklaşım tarzı anlatılmaktadır. İslam da esas olan idareciye itaat etmek ve ona muhalif olmamaktır. Hatta idareci günah işleyen bir fasık olsa bile ona karşı isyan etmek, bir kargaşaya, kan dökülmesine sebep olacağı için uygun görülmemiş, sadece o konuda kendisine itaat etmemek gerektiğine karar verilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere itaatın zıttı mutlaka isyan ve başkaldırı değildir.¹³⁵ Marufu emir münkeri nehiy büyük önem taşımaktadır. Yönetici günahkar bile olsa, ona karşı gelme isyan etme daha fazla fitneye sebep olacağından bu yol tercih edilmez. Yöneticinin yaptığı haksız uygulamalar Alimler tarafından uyarılmalı ikaz edilmelidir.

Hadîs-i Şerîf: Nu'mân İbni Beşîr radıyallahu anhümâ' dan rivayet edildiğine göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: *"Allah'ın çizdiği sınırları aşmayarak orada duranlarla bu sınırları aşip ihlâl edenler, bir gemiye binmek üzere kur'a çeken topluluğa benzerler. Onlardan bir kısmı geminin üst katına, bir kısmı da alt katına yerleşmişlerdi. Alt kattakiler su almak istediklerinde üst kattakilerin yanından geçiyorlardı. Alt katta oturanlar: Hissemize düşen yerden bir delik açsak, üst katımızda oturanlara eziyet vermemiş oluruz, dediler. Şayet üstte oturanlar, bu*

---

¹³³Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri", 44.

¹³⁴Buhârî, Ahkâm 42; Müslim, İmâre 41. Ayrıca bk. Nesâî, Bey'at 1, 2, 3; İbn Mâce, Cihâd 41.

¹³⁵Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri" 2:46.

isteklerini yerine getirmek için alttakileri serbest bırakırlarsa, hepsi birlikte batar helâk olurlar. Eğer bunu önlerlerse, hem kendileri kurtulur, hem de onları kurtarmış olurlar.”¹³⁶

Peygamber efendimiz birçok rivayetini, insanların bir mevzuyu daha iyi vukuf edebilmeleri ve akıllarında tutmalarını sağlamak için benzetmeler kullanarak açıklamıştır. Bu hadiste onlardan birisidir. Toplumda bir grup insanın ifa ettikleri kötülöklere, işledikleri haramlara, uygunsuz tutumlara göz yumulur, engel olunmazsa toplu felaket kaçınılmaz olur. Müslümanın görevi sadece kendisinin kötölük yapmaması değil, aynı zaman da gördüğü kötölükleri de engellemektir.¹³⁷ Kişilerin işledikleri kötölöklere mani olunmazsa bu durumdan toplumda zarar görür. Kötölöklere engel olmak toplumun huzur ve refahı için önemlidir. Marufu emir münkeri nehiy görevi, toplumların yok olmasını engellediği kadar, fertlerin de refaha ulaşmasını sağlar.

Hadîs-i Şerîf: Mü'minlerin annesi, Ümmü Seleme Hint Binti Ebû Ümeyye Huzeyfe radiyallahu anhâ'dan rivayet edildiğine göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: *“Sizin üzerinize birtakım emirler, yöneticiler tayin olunacaktır. Onların dine uygun olan işlerini iyi bulur, uygun olmayanlarını ise hoş karşılamaz, tenkit edersiniz. Kim hoş karşılamaz, kerih görürse günahdan korunmuş olur. Kim de tenkit eder, onların kötölüklerine engel olmaya çalışırsa, kurtuluşa erer. Fakat kim de razı ve hoşnut olur, onlara uyarsa isyan etmiş olur.”* Bunun üzerine sahâbe-i kirâm: *–Ya Resûlallah! Onlarla savaşmayalım mı? dediler. Peygamber Efendimiz: –“Aranızda namaz kıldıkları sürece hayır”* buyurdu.¹³⁸

Hız peygamber bazı rivayetlerinde gelecek dönemlerde ortaya çıkacak bazı hadislerle ilgili bilgiler vermiştir. Peygamberimizin bu hadisine bakıldığında herhangi bir şekilde devlet başkanlığına gelmiş yöneticilere İslam'ın ana prensiplerine uydukları müddetçe itaat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. İdarecilerin, dinen sakıncalı olan davranışlarını hoş karşılamama ve iyi görmeme, onlara kalben buğz etme, söylediklerini yerine getirmeme, emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i

---

¹³⁶ Buhârî, Şirket 6.

¹³⁷ Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. “Peygamberimizden Hayat Ölçüleri” , 2:48.

¹³⁸ Müslim, İmâre 63.

an'il-münker görevini el ve dil ile yapmaya gücü yetenlerin başvuracağı yoldur¹³⁹. Namaz kıldığı müddetçe devlet başkanı ile savaşılmayacağı, büyük fitnelere sebep olunmaması gerektiği anlaşılmaktadır.

Hadis-i Şerif: Mü'minlerin annesi, Ümmü'l-Hakem Zeyneb Binti Cahş radiyallahu anhâ' nın anlattığına göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sel-lem, korkudan titreyerek onun yanına girdi ve: *"Allah'dan başka ilah yoktur. Yaklaşan şerden dolayı vay Arabın haline! Bugün Ye'cûc ve Me'cûc'un seddinden şu kadar yer açıldı"* buyurdu ve baş parmağı ile şehadet parmağını birleştirerek halka yaptı. Bunun üzerine ben: – Ey Allah'ın Resûlü! İçimizde iyiler de olduğu halde helâk olur muyuz, dedim? Resûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem : – *"Kötülük ve günahlar çoğaldığı vakit, evet"* buyurdu.¹⁴⁰

Toplumda kötülüklerin artması, helakın, çöküşün ve yok oluşun sebebidir. Kötülüklerin çoğalması, günahların artması ve bunlara karşı herhangi bir mücadelenin olmaması toplumun helakının sebebidir¹⁴¹. Kötülükleri engellemek, onların yaygınlaşmasına mani olmak gerekir. Müslümana düşen bir kötülüğü gördüğü zaman buna göz yummamalı, o kötülüğü engellemeye çalışmalı, hiçbir şey yapamıyorsa kalben buğz etmelidir. Toplumda kötülüklerin artması, insanlar arasındaki güven ve sosyal ortama olumsuz etkide, toplumun devamlılığını tehlikeye atmaktadır. Bu sebepten dolayı Müslüman'ın temel görevi iyiliğin yaygınlaşmasını sağlamak, kötülüklerin çoğalmasına engel olmaktır.

Hadis-i Şerif: Ebû Saîd el-Hudrî radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre, Nebi sallallahu aleyhi ve sellem : *"Yol ve sokaklara oturmaktan sakınınız"* buyurdu. Sahâbîler: - Ya Resûlallah! Bizim yol ve sokaklara oturmaktan vazgeçmemiz mümkün değil, çünkü lüzumlu işlerimizi orada konuşuyoruz, dediler. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem : – *"Vazgeçemiyorsanız ve mutlaka oturmak zorunda kalıyorsanız, o halde yolun hakkını veriniz"* buyurdular. Bunun üzerine: - *Yolun hakkı nedir ki, ya Resûlallah? diye sordular. Peygamberimiz: –"Gözü*

---

¹³⁹Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri", 2:49.

¹⁴⁰Buhârî, Fiten 4, 28; Müslim, Fiten 1. Ayrıca bk. Buhârî, Enbiyâ 7, Menâkıb 25; Ebû Dâvûd, Fiten 1; Tirmizî, Fiten 23; İbn Mâce, Fiten 9.

¹⁴¹Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri", 2:52.

haramlardan korumak, gelip geçene eziyet vermemek, verilen selâma mukabelede bulunmak, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma vazifesini yerine getirmek"¹⁴² buyurdular.

Hz peygamberin bu rivayette yol üzerinde oturmayı menetmesi, buralarda oturmanın haram olduğu için değil, oralarda harama girilecek davranışlardan uzak durulması ve insanları kötülüklerden sakındırma nedeniyledir. Eski dönemlerde sahabe yollar üzerine oturarak din ve dünyaya ait işlerini burada görüşüp hallederlerdi. Peygamberimiz mutlaka yola oturulması gerekirse yolun hakkı verilmesi gerektiğini söylemiştir. Yolun hakkı; gözleri haramdan korumak, gelip geçene eziyet etmemek, verilen selamı almaktır¹⁴³. Müslümanların kendilerini ve çevresindekileri haramlardan korumaları emr-i bi'l ma'ruf nehyi ani'l münkerin bir boyutudur. Müslümanlar başkalarını her zaman iyiliğe ve doğruluğa çağırmalı, kötülüklerden de sakındırmalıdır.

Hadîs-i Şerîf: *İbni Abbas radiyallahu anhümâ'dan rivayet edildiğine göre; "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, bir adamın elinde altın bir yüzük gördü, onu çıkardı ve attı. Sonra da şöyle buyurdu: "Sizden biriniz ateşten bir köze yönelip, onu eline mi alıyor?" Hz. Peygamber gittikten sonra o adama:*

– Yüzüğünü al da ondan uygun bir şekilde faydalan, denildi. Bu kişi ise: – Hayır Allah'a yemin ederim ki, Allah Resûlü onu attıktan sonra onu ebediyyen almayacağım"¹⁴⁴, dedi.

Bir haramı kötülüğü yapan kişiyi, gücü yetenler eliyle düzeltip engellerler. Bu görev, kişinin makamına ve mevkisine göre değişkenlik arz eder. Peygamber efendimiz bu rivayette bu hükmü yerine getirmiş, münker olan bir davranışı eliyle düzeltmiştir.¹⁴⁵ Kötülüğü önleyecem diye herhangi bilgi ve birikimi olmayan bir kişi insanlar arasında huzursuzluk ve kargaşa ortamı çıkarabilir. Bu yüzden şu unutulmamalıdır ki el ile düzeltme avamın görevi değildir. Çünkü bu durum çeşitli fitneye sebebiyet verebilir.

---

¹⁴²Buhârî, Mezâlim 22.; Müslim, Libas 114.

¹⁴³Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri" 2:53.

¹⁴⁴Müslim, Libâs 52.

¹⁴⁵Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri", 2:54

Hadîs-i Şerîf: Huzeyfe radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

*“Canımı gücü ve kudretiyle elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, ya iyilikleri emreder ve kötülüklerden nehyedersiniz, ya da Allah kendi katından yakın zamanda üzerinize bir azab gönderir. Sonra Allah’a yalvarıp dua edersiniz ama, duanız kabul edilmez”.*¹⁴⁶

Bu hadiste emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker görevini yerine getirenlerin mükafatlandırılacağı, ihmal edildiği zaman da azaba uğrayacaklarından bahseder. Burada iki tür davranıştan bahsetmektedir. Birincisi olumlu bir davranış olan, iyiliği emredip kötülükten menetme, ikincisi ise olumsuz bir davranış olan, marufu emir münkeri nehiy prensibini yerine getirmemektir. Eğer iyiliği emredip kötülüğü menetme görevi toplumlar tarafından yerine getirilmez, ihmal edilirse bela ve musibetler kaçınılmaz olur. Çünkü kötülüklerle mücadele edilmemiş, prensip uygulanmamıştır. Bu durumda da duanın kabul edilebilmesi için gerekli şartlar yerine getirilmemiştir.¹⁴⁷

Hadîs-i Şerîf: Ebû Saîd el-Hudrî radiyallahu anh' den rivayet edildiğine göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

*“Cihadın en faziletlisi, zâlim sultanın karşısında hakkı ve adaleti söylemektir”.*¹⁴⁸

Hadîs-i Şerîf: Ebû Abdullah Târik İbni Şihâb el-Becelî el-Ahmesî radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem ayağını özengiye koymuş vaziyette iken, bir adam: – Hangi cihad daha faziletlidir, diye sordu? Peygamberimiz: – *“Zâlim sultan katında söylenen hak söz”*¹⁴⁹ buyurdular.

Burada iki rivayette cihadın emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker yönünden bahsetmektedir. Zalim idarecinin karşısında doğruyu söylemek, en büyük cihattır. Zira bu teşebbüsle başarıya ulaşırsa hem zalim kurtulmuş ve Allah'a kulluk

---

¹⁴⁶Tirmizî, Fiten 9

¹⁴⁷Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. “Peygamberimizden Hayat Ölçüleri” , 2:56

¹⁴⁸Ebû Dâvûd, Melâhim 17; Tirmizî, Fiten 13.

¹⁴⁹Nesâî, Bey'at 37.

bilincine ermiş olunur, hem de toplum zalimin zulmünden kurtulmuş olur. Yöneticiyi uyaracak olan din hakkında bilgiye sahip olan Alimlerdir. Burada halka düşen görev, zalimin zulmüne rıza göstermemek, bu zulümlere ortak olmamaktır¹⁵⁰. İki hadisten anlaşılacağı üzere emri bil maruf nehyi anil münker prensibi cihad olarak değerlendirilmektedir. Cihadın sadece cephede kılıçla silahla yapılan savaş olmadığı, insanları uyarmanın zulme engel olmanın da cihad olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Hadîs-i Şerîf:

İbni Mes'ûd radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "İsrailoğulları arasında dinden sapma, ilk defa şöyle başladı: Bir adam bir başka adama rastlar ve: Bana baksana! Allah'dan kork ve yapmakta olduğun şeyi terket. Çünkü bu sana helâl değildir, derdi. Ertesi gün, aynı işi yaparken o adamla tekrar karşılaşır ve kendisini yaptığı kötü işten nehyetmediği gibi, onunla yiyip içmekten ve birlikte olmaktan da çekinmezdi. Onlar böyle yapınca Allah Teâlâ kalblerini birbirine benzetti. Sonra Resûl-i Ekrem şu âyeti okudu: *"İsrâiloğullarından kâfir olanlar Dâvud'un ve Meryem oğlu İsâ'nın diliyle lânetlenmişlerdir. Bunun sebebi, baş kaldırmaları ve aşırı gitmeleriydi. Birbirlerinin yaptıkları fenalıklara mani olmuyorlardı. Yapmakta oldukları ne kötü idi! Onlardan çoğunun inkâr edenleri dost edindiklerini görürsün. Nefislerinin onlara âhiret hayatı için hazırladığı şeyler ne kötüdür! Allah onlara gazab etmiştir, onlar azab içinde temelli kalacaklardır. Eğer Allah'a Peygamber'e ve ona indirilen Kur'an'a inanmış olsalardı, onları dost edinmezlerdi, fakat onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir"* [Mâide sûresi (5), 77-81]. Hz. Peygamber bu âyetleri okuduktan sonra şöyle buyurdu: *"Hayır, Allah'a yemin ederim ki, ya iyiliği emreder, kötülükten nehyeder, zâlimin elini tutup zulmüne mani olur, onu hakka döndürür ve hak üzerinde tutarsınız; ya da Allah Teâlâ kalblerinizi birbirine benzetir, sonra da İsrâiloğullarına lânet ettiği gibi size de lânet eder"*.¹⁵¹

¹⁵⁰Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri", 2:58.

¹⁵¹Ebü Dâvûd, Melâhim 17.

Bu hadis toplumun bozulmaya başladığını, niçin lanetlendiğini, Allah'ın merhametinden nasıl yoksun bırakıldığını, ve sonlarının nasıl olacağından bahseder.¹⁵² Halkın içinde vuku bulan kötülöklere Alimler ve idareciler engel olmaz, emr-i bi'l ma'ruf nehyi ani'l münker prensibini ihmal edip, kötölükleri görmezden gelip, kötü davranışlarda bulunanlarla beraber olurlarsa, Allah onların kalplerini birbirine benzetir. Günah işlemeyenlerin kalplerini kötü davranışta bulunanların yüzünden karartır. Çünkü onlar kötü davranışları gördükleri halde günah işleyenleri hatalarından vazgeçirtmemiş, aksine bu davranışlarda herhangi bir sakınca görmemişlerdir. Müslüman bir kötölük gördüğü zaman onu imkanları ölçüsünde düzeltmeye çalışmalıdır. İmanın en zayıf noktası olarak görülse bile elinden hiçbir şey gelmese kalben buğz etmeli, kötölüğe karşı olduğunu göstermelidir. Bir ferдин ihmalinden doğacak zararların, toplumu da etkilediği unutulmamalıdır.

Hadis-i Şerif: *Ebû Bekir es-Siddik radiyallahu anh şöyle dedi: Ey insanlar! Şüphesiz siz şu âyeti okuyorsunuz: "Ey inananlar! Siz kendinize bakın, doğru yolda iseniz sapıtan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. İşlemekte olduklarınızı size haber verecektir" [Mâide sûresi105]. Oysa ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'i şöyle buyururken işittim: "Şüphesiz ki insanlar zâlimi görüp de onun zulmüne engel olmazlarsa, Allah'ın kendi katından göndereceği bir azabı hepsine uygulaması yakındır".¹⁵³*

İnsanların bu ayeti okuyup, ne demek istediğini tam olarak idrak edemedikleri anlaşılır. Burada yakınılan nokta herkes kendi hayatını yaşasın, bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın anlayışdır. Oysa Müslüman olmanın gereklerinden birisi bir kötölüğü engellemek, iyiliğe çağırmaktır. Emr-i bi'l ma'ruf nehyi ani'l münker görevi kişiyi sadece ben anlayışından kurtarır ve topluma dönük yaklaşım sağlar. Ben kötölük yapmıyorum ya başkaları ne yaparsa yapsın, diyerek insanlardan kopuk hayat süren onları uyarmayan insanlar, doğru yolu bulamamış, sorumluluk sahibi olmayanlardır.¹⁵⁴ Toplumun devamlılığı için insanların

---

¹⁵²Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri",2:60.

¹⁵³Tirmizî, Fiten 8.

¹⁵⁴Kandemir v.dğr., *Riyazü's Salihin*. "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri" ,2:61.

sorumluluk sahibi olması gerekmektedir. Herhangi bir kötülük görüldüğü zaman, içinde bulunulan şartlar ölçüsünde ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır.

Hadîs-i Şerîf:

Ebû Zeyd Üsâme İbni Zeyd İbni Hârise radiyallahu anhümâ şöyle dedi: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem' i şöyle buyururken işittim: *“Kıyamet günü bir adam getirilir ve cehennem ateşine atılır. Bağırsakları karnından dışarı çıkar ve onlarla birlikte değirmen döndüren merkeb gibi döner durur. Cehennem halkı onun yanına toplanırlar ve derler ki: – Ey filân! Sana ne oldu? Sen iyiliği emredip kötülükten nehyetmez miydin? O kişi de: – Evet, iyiliği emrederdim, fakat kendim yapmazdım, münkerden nehyederdim, fakat kendim yapardım, der”*.¹⁵⁵

Bu hadiste iyiliği emredip, kötülükten meneden bir adamın, kendisinin emrettiği ve nehyettiği davranışları uygulamadığından dolayı cehenneme girişini ve oradaki kötü sonucunu gözler önüne sermektedir. Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker görevini yapacakların, önce bu davranışlara aykırı şeyleri kendilerinin yapmaması gerekir. İnsanları kötülüklerden uzaklaştırmaya çağırdığı halde kendisinin kötü davranışlarda bulunması tamamen bir çelişkidir. Bu prensibin uygulanmasında kişi de bulunması gereken şartlardan birisi de insanların yapmasından hoşnut olunmayan davranışları kendisinde yapmamasıdır.

Hız Muhammed(s.a.v) in hadislerine bakıldığında emr-i bi'l ma'ruf nehyi ani'l münker prensibinin bütün Müslümanları ilgilendirdiği, bu görevi yapmanın imkanlar ölçüsünde şart olduğu anlaşılır. Hız peygamber, verdiğimiz rivayetlerde bu ilkenin yönteminin nasıl olacağını, insanları uyarırken nasıl davranılması gerektiğini bizlere anlatmaktadır. Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibini uygularken fitne, fesat ortamının oluşmamasını vurgulamıştır. Hız Peygamber İmam'ın(yöneticinin) zalim bile olsa ona karşı herhangi bir fiili mücadeleye girilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Burada ana etken fitne ortamının oluşmamasıdır. Anlaşıldığı üzere bu prensip her Müslüman tarafında uygulanırsa, çeşitli sorunlar çıkabilir. Bu ilkeyi uygulayacak Müslümanın, çeşitli özelliklere sahip olması gerekir. Zalim yöneticinin zulmünü engellemek, onun yaptığı yanlışları desteklemekten geçmektedir.

---

¹⁵⁵Buhârî, Bed'ül-halk 10; Müslim, Zühd 51.

Alimlerin görevi İmam'ı yaptığı yanlışlar karşısında uymaktır. Halk ise bu kötülükleri kabullenmeyerek, yanlış olan davranışlara destek vermeyerek kalben buğz görevini yerine getirip tepkisini koymalıdır. Peygamber efendimizin rivayetlerine bakıldığında Müslümanların sorumluluk sahibi olması gerektiği vurgulanmıştır. Toplum da yer alan kötülükleri görmezden gelmenin, onlara engel olmamanın bütün insanların sorumluluğunda olduğu hatırlatılmıştır. Kötülüklerin yaygınlaşmasının engellenmemesinin, toplumun çöküşüne zemin hazırlıyacağı Peygamberimiz tarafından hatırlatılmıştır. İyiliği emredip kötülüğü yasaklayacak kişinin öncelikle uyarıda bulunacağı davranışı kendisinin yapmaması gerektiği Peygamberimiz tarafından hatırlatılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.İSLAM MEZHEPLERİNE GÖRE EMRİ Bİ'L MA'RUF VE NEHY-İ ANİ'L MÜNKER YÖNTEMİ

Tarihin her döneminde çeşitli tartışmaların etkin olduğu bilinmektedir. Bu tartışmalardan biriside emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibinin uygulanış biçimidir. Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker İslam mezheplerinin birçoğunda ana konulardan birisidir. Bu ilke mezhepler tarafından farklı boyutlarda ele alınmış, uygulama yöntemleri farklı biçimlerde olmuştur. Mezhepler, iyiliği emretme ve kötülüğü önlemenin vucubiyeti konusunda ittifak içindedirler. Ayrışmaya düştükleri konular, maruf ve münkerin neler olduğu, akılla mı nakille mi bilinebileceği ve uygulama biçimidir.

İyiliği emredip, kötülüğü menetme prensibinin hayata geçirilemesi sayesinde İslam dininin kıyamete kadar varlığını sürdürebileceği, Müslümanların ittifak ettiği hususlardandır. Ancak bu görevin hayata geçirilmesinde uygulanacak yöntemin nasıl olacağı konusunda birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüştür. Âli İmran, 104-110. ayetleri üzerinde İslam Alimleri fikir ve görüşler ortaya koymuş, miladi 9. Ve 10. asırlarda bu prensip, kelim ilminin konuları arasında yerini almıştır.¹⁵⁶ Âli İmran suresinin 104. Ayetinde “ Hayra, davet eden, ma'rufu emredip, münkeri yasaklayan topluluk olasınız” emrinin hangi yöntemle yerine getirileceği konusu mezhepler tarafından tartışılmıştır. Bazı mezhepler iyiliği emredip kötülüğü menederken, kaba sert ve kuvvet yolunu kullanmış, bazıları da fikri münakaşa irşat veya ikna yoluyla, dil ile kötülüğü menetme içerisinde olmuşlardır.¹⁵⁷ Konumuzun mezhepler açısından daha iyi anlaşılması ve bu firkaların yöntemlerinin neler olduğundan bahsedeceğiz.

---

¹⁵⁶ Cihat, Tunç, “İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklama Görevi”, *Erices Üniiverstesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3. 1986, 3.

¹⁵⁷ Tunç, İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklama Görevi”,4.

1.1.Haricilik Mezhebin’de Emr-İ Bi’l Ma’ruf Nehy-İ Ani’l Munker Prensibi

1.1.1.Hariciliğin Ortaya Çıkışı ve Temel Öğretileri

Haricilik mezhebi İslam da ilk görüş ayrılıkları öne sürüp ortaya çıkan bir mezheptir. Harici kelimesi huruc kökünden türemiş; çıkmak, itaatten ayrılıp isyan etmek anlamlarına gelir. Ayrılan, isyan eden manasına gelen “haric” kelimesine nispet ekinin ilave edilmesiyle terim veya topluluk ismi için Hariciyye ve Havaric kelimeleri kullanılır.¹⁵⁸ Bu fırkanın adı konusunda birçok görüş vardır. Fırkanın muhalifleri havaric ismini “ insanlardan, dinden, haktan veya Hz Aliden uzaklaşan ve yönetime karşı ayaklananlar anlamında kullanmışlardır.¹⁵⁹ Şehristani eserinde haricileri Müslüman toplumun imamlığı üzerinde birleştiği meşru olan imama başkaldıranlar¹⁶⁰ şeklinde açıklamıştır. Dinden çıkmış anlamında “ marika”¹⁶¹ hakeme rıza göstermediklerinden dolayı “ muhakkime”,¹⁶² Hz Aliden ayrıldıktan sonra ilk toplandıkları yer anlamında “haruriyye” denmiştir¹⁶³. Hariciler “ havaric “ ismini, “kafirlerin arasından çıkararak Allah’a ve peygamberine hicret edenler” anlamında kullanırlar. Aynı zamanda hariciler kendilerine “ Allah yolunda savaşıp, O’nun rızası için canlarını ve mallarını satan, Allah’ında bunları cennete karşılık satın aldığı kimseler¹⁶⁴” anlamındaki “şurat” ismini kendilerine nitelemişlerdir.

Hariciliğin ortaya çıkışı konusunda fikir beyan eden birçok görüş bulunmaktadır. Hariciliğin kökenlerini Hz Ebubekir döneminde cereyan eden ridde hareketlerinde ki gelişmelere götüren yaklaşımın görüşü; Hz Ebubekir döneminde isyan edenler, Hz Osman’ı öldürenler ve Hz Alinin ordusundan ayrılanların aynı

---

¹⁵⁸Ethem Ruh Fıglalı, “Hariciler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV yayınları, 1997) 16: 169

¹⁵⁹Fıglalı, ” Hariciler”, 16:169.

¹⁶⁰Muhammed b. Abdülkerim Şehristani, *El milel ve’n nihâl* Trc. Muharrem Tan, (İzmir: Yeni Akademi Yay, 2006) ,

¹⁶¹İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, (Beyrut: Mektebetü’l-Meârif,1966), 5:279; Ethem Ruhi Fıglalı, *İbâdiye’nin Doğuşu ve Görüşleri*, (Basılmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1983), 53

¹⁶²Namık Kemal Karabiber, *Hariciliğin Tarihi Serüveni Hicri I. Ve II. Asır*, (İzmir: Tıbyan Yayın, 2013),24.

¹⁶³Fıglalı, “Hariciler”,16:169

¹⁶⁴Fıglalı, “Hariciler”,16:169; Karabiber, *Hariciliğin Tarihi Serüveni Hicri I. Ve II. Asır*, 28-29.

kabilevi kökten gelmeleri ve ortak amaçlarının Kureyş'in iktidarına son vermek olması olduğunu ileri sürer.¹⁶⁵ Araştırmacıların bir kısmı ise Hariciliğin Hz Osman'ın şehit edilmesinden sonra ortaya çıktığını söylerler. Haricilikte, merkezi yönetime karşı hilafetin kimliği ne olursa olsun radikal bir karşı çıkış eğilimi vardı. Bu anlamda onlarda görülen, geleneksel yaklaşım, kabilevi direniş anlayışının açığa vurmasıydı. Hz Osman'ın hilafetinin ikinci altı yılında yaşanan gelişmeler neticesinde, Hz Osman'ın Medine'de evinde şehit edilmesi Hariciliğin başlangıç noktası olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁶

Hariciliğin ortaya çıkışı konusunda genel kabul gören görüş, Sıffin savaşı ve beraberinde gerçekleşen hakem olayıdır.¹⁶⁷ Hz Ali'ye ilk karşı çıkanlar sıffin savaşında onun yanında yer alan topluluktur.¹⁶⁸ Tahkim olayında Hz Ali ve ordusu Muaviyeyi yenmek üzere iken Amr b. As Muaviyenin imdadına yetişmiş ve çarpışmayı durdurarak çözüm için Allah'ın kitabının hakemliğine başvurulması önerisinde bulunmuştur. Kur'an mushafını mızraklarının uçlarına bağlayan Muaviyenin ordusu Allah'ın kitabını öne sunarak bir nevi slogan olarak kullanmışlar, Hz Ali bu durum karşısında tereddüt eden ordusunu bunun tuzak olduğunu söylese de etkili olamamış ve savaşı durdurmuştur. Iraklılar Ebu Musa el Eşariyi, Muaviye ise Amr b. As'ı hakem tayin etmiştir. Hakemlerin anlaşma imzalaması üzerine Askerlerin pek çoğu özellikle Temim kabilesine mensup olanlar “ la hükme illa lillah¹⁶⁹”(Hüküm ancak Allah'a aittir) sloganıyla anlaşmaya karşı çıktılar.¹⁷⁰ Anlaşmayı bozması ve tövbe ederek tahkimi reddetmesi hususunda halifeyi ikna edemeyince onu terk edip küfe yakınındaki Haruraya çekildiler. Böylece İslam Dünyasında ilk ayrılık olayı yaşanmış¹⁷¹, ilk harici zümre oluşmuş oldu.¹⁷² Haricilik hareketinin doğuşundaki en önemli sebep bedevi yaşamdan yerleşik hayata geçen

---

¹⁶⁵ Mehmet Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, (Ankara: Ankara Okulu Yay, 2015), 65; İlhan, "El Emru Bil Maruf ve'n Nehyü Ani'l Münker" (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış), 115

¹⁶⁶ Karabiber, *Hariciliğin Tarihi Serüveni Hicri I. Ve II. Asır*, 11,12.

¹⁶⁷ Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 71.

¹⁶⁸ Şehristani, *el milel ve'n nihâl*, 106.

¹⁶⁹ Bkz, Bu sloganı ilk defa kullananlara “ muhakkimetü'l ula” denmiştir. W.Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Trc. Ethem Ruhi Fığlalı, (Ankara: Sarkaç Yay, e- kitap, 2010),16

¹⁷⁰ Watt, “İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri”, 16.

¹⁷¹ M. Saffet Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, (İstanbul: Rağbet Yayın, 2017),91.

¹⁷² Fığlalı, “Hariciler”, 16: 169

arap toplumunun geçirdiği değişimdir.¹⁷³ Bedevi yaşamın etkisinde olan Hariciler öncelikle Hz Ali'yi tahkime zorlamış, daha sonra da Hz Ali'nin hakemlerin verdiği kararları kabul etmesi ile onu suçlamışlardır. Hariciler İslam düşüncesinde tepkisel din söylemi ya da kabilevi zihniyet anlayışının tipik temsilcisi olarak ortaya çıkmış bir fırka olarak değerlendirilebilir.¹⁷⁴

Hariciler daha sonraları kendi aralarında birçok kola ayrılmıştır. Ezerika, Aziriyye, Beyhesiyye, Se'alibe, İbadiyye, Sufriyye, Ziyadiyye¹⁷⁵ bunlardandır. Bu gruplar kendi içerisinde de farklı gruplara ayrılmıştır. Ayrılıkçı bir yapıya sahip olan hariciler kendi arasında da görüş birliğine varamamış ve farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu fırkalardan günümüze kadar ulaşan harici kolu ibadiyye olmuştur. İbadiyye dışında yer alan harici fırkalar itikadi anlamda tam bir sistem ortaya koyamamışlardır.

Haricilerin görüşlerinin hareket noktası devletin en önemli niteliği olan adalet ilkesiyle Allah'ın hükmünün gerçekleştirilmesinden sorumlu makam olması açısından hilafet meselesidir.¹⁷⁶ Haricilerin imamet görüşü, halk içinde adaletle davranıp zulmetmeyen kimse kureyş kabilesine mensup olsun veya olmasın imamete geçebilir. Adaletten ayrılp, sünnete aykırı davranışlar sergileyen ve zulmetmeye başlayan İmam'ın azli veya katli vacip olur.¹⁷⁷ Haricilerde devletin en önemli vasfı adalet olduğundan imamın ilk işi iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma prensibini hayata geçirmektir.¹⁷⁸

Hız Osman dan teberri etmişler ve bunu nikahın sıhhat şartı saymışlardır. Hariciler İmanı amelden bir cüz olarak görmüş ve büyük günah işleyenleri tekfir etmişlerdir. Haricilere göre büyük günah işleyenler din den çıkar ve kafir olur.¹⁷⁹ Hariciler daha da ileri giderek “isti'raz” adını verdikleri Harici olmayan, kendileri

---

¹⁷³ Adnan Demircan, *Haricilerin Siyasi Faaliyetleri*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996) 60.62

¹⁷⁴ Kutlu “ İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu”, 20

¹⁷⁵ Şehristani, *el milal ve'n nihâl* , 105-106

¹⁷⁶ Fığlalı, “Hariciler”, 16:173

¹⁷⁷ Karabiber, *Hariciliğin Tarihi Serüveni Hicri I. Ve II. Asır*, 34.

¹⁷⁸ Karabiber, *Hariciliğin Tarihi Serüveni Hicri I. Ve II. Asır*, 34

¹⁷⁹ Ebû'l-Hasan Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilafu'l Musallin(İlk Dönem İslam Mezhepleri)*, (İstanbul: Kabcacı Yay, 2005.), 102; Karabiber, *Hariciliğin Tarihi Serüveni Hicri I. Ve II. Asır*, 33.

gibi düşünmeyen herkesi kafir ve düşman kabul edip öldürmüşlerdir.¹⁸⁰ Hariciler Hz Aliyi Hakem olayını kabul ettiği için tekfir ederler¹⁸¹. Nafi b. Ezrak daha da ileri giderek Peygamber efendimizin damadı Hz Ali'yi şehit eden İbn Mülcem'in bu yaptığının doğru olduğunu söylemiş bunun Kur'an'dan bir ayete dayandırmıştır.¹⁸² Haricilerin ezarika kolu, kendilerine karşı çıkanların eşlerini ve çocuklarını öldürmeyi mübah görmüşlerdir.¹⁸³

1.1.2. Haricilik Mezhebin'de Emri Bil Ma'ruf ve Nehyi Ani'l Münker

Haricilerde devletin en önemli vasfı adalet olduğundan imamın ilk işi iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma prensibini hayata geçirmektir.¹⁸⁴ Harici düşünce "*İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.*"¹⁸⁵ ayetini delil olarak ele almış ve bu prensibin vücutiyyeti konusunda fikir beyan etmişlerdir. Hariciler emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibini uygulayarak kendilerini İslam'ın yegane temsilcileri olarak görmüş,¹⁸⁶ insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmet olduklarını belirtmişlerdir.

Haricilerin bu prensibi uygulaması diğer fırkalara göre çok farklı boyuttadır. Haricilerin "emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i an'il-münker" konusunda oldukça sert ve haşin olmaları, herhangi bir tavize müsamahaya tahammülsüz yapıya bürünmeleri, bu prensibin hayata geçirilmesinde ferdi sorumluluğu ortadan kaldırılmış, onları herhangi bir denetim mekanizması olmadan fevri bir uygulamada bulunmaya sevk etmiştir. Harici zihniyetin oldukça haşin, sert ve şiddet yanlısı olmalarının arka planı yaşamış oldukları bedevi hayat, kabileler arası sürekli devam eden kan davaları, zor hayat şartları altında kalmaları gösterilebilir.¹⁸⁷

---

¹⁸⁰Fığlalı, "Hariciler", 16:173.

¹⁸¹Eşari, *Makalatül İslamiyyin*, 102.

¹⁸²Şehristani, *el milel ve'n nihâl*, 107-110

¹⁸³Şehristani, *el milel ve'n nihâl*, 111

¹⁸⁴Karabiber, *Hariciliğin Tarihi Serüveni Hicri I. Ve II. Asır*, 34.

¹⁸⁵Âli İmran, 3/104.

¹⁸⁶Fığlalı, *İbadiye'nin Doğuşu*, 122

¹⁸⁷Kutlu, "İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu", 19

Haricilerin şiddet yanlısı olmalarında ki en önemli etken bedevi yaşamdır. Bedevi yaşamın etkisini içerisinde barındıran Haricilerin sert tutum ve davranışları sadece diğer fırkalara karşı olmamış kendi aralarında da müsamahasız davranmışlardır. Kabileler arası savaş sonrası kendileri gibi düşünmeyenler esir edilirler, malları yağmalanırdı. Hariciler olarak tarih sahnesine çıkan bu grup kendileri gibi düşünmeyen farklı görüşlerde olan Müslümanları öldürülecek, malı yağmalanacak düşmanlar olarak görmekteydiler.¹⁸⁸ Bu sert ve ayrılıkçı tutum fazla zaman geçmeden kendi aralarında da fırkalara ayrılmalarına sebep olmuştur.

Çölden gelen bedevi ve yarı bedevi insanlardan oluşan Hariciler, “İyiliği emretme ve Kötülüğü menetme” sorumluluğunun yerine getirilmesi üzerine ısrarcı olarak sadece emevi yöneticilerine saldırmakla kalmamış, ümmetin çoğunluğunu oluşturan insanları da körü körüne boyun eğmekle suçlayıp karşılına almışlardır.”¹⁸⁹

Hariciler hakem olayından sonra Hz Ali'nin yanından ayrılmış daha sonra harura denilen bölgeye çekilmişlerdir. Hakeme tabi olan birisinin başlarında kalmasına razı olanları, bütün bu olup bitenlere sessiz kalanları İslam'ın açık prensibini iyiliği emretme ve kötülüğü menetme esasını göz ardı edenler şeklinde değerlendirmişlerdir.¹⁹⁰ Bu anlayış neticesinde orada kendilerine Şebes b. Rib'i et-Temimiyi askeri komutan, Abdullah b. El-Keva el- Yeşkeriyi de namazları kıldırarak üzere imam seçmişlerdi. Kendi yönetim idarelerini oluşturduktan sonra işlerin şura yoluyla yürütüleceğini beyatın Allah'a olduğunu, iyiliğin emredilip kötülüğün menedileceğini emretmişlerdi.¹⁹¹ Aldıkları, ilk kararlar arasında emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münkerin olması haricilerin bu ilkeye verdiği önemi göstermektedir.

Abdullah b. Rasibi kendisinin evinde toplananlara amaçlarının iyiliği emredip kötülüğten menetmek prensibini bu dünyaya yaymak olduğunu açıklamıştır.¹⁹²

---

¹⁸⁸ İlhan, “el-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyu an'il-Münker” (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış), 106

¹⁸⁹ Dalkıran, “Haricilerin El emru bi'l ma'ruf ve'n Nehyu ani'l münker anlayışı”,207

¹⁹⁰ İlhan, “el-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyu an'il-Münker” (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış), 107

¹⁹¹ İbnu'l Esir, *el- Kamil Fi't Tarih Tercümesi*. Trc. Dr Ahmet Ağrakça,(İstanbul: Bahar Yay, 1991), 3: 332; bkz: İbn Kesir, *el-bidaye*, 5: 280; İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, Beyrut, 1391/171, 2: 176

¹⁹² İbnu'l Esir, “*el- Kamil Fi't Tarih Tercümesi*” 3:342; Fırlalı, *İbadiyenin Doğuşu*, 64.

Rasibi 19 Şevval 30 Mart tarihinde kendisine inananlara okuduğu hutbede şöyle seslenmiştir; “ Allah iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak, doğruyu söylemek ve yolunda savaşmak üzere bizden ahd ve misak almıştır Allah yolundan ayrılp yolunu şaşırırlar için şiddetli azâb vardır... Onlarla cihad etmek hak ve sevaptır..”¹⁹³ Haricilerin aldıkları ilk kararlarda emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibini ileri sürmeleri, kendileri gibi düşünmeyenlerle mücadele edilmesi gerektiği fikrini savunmalarına, doğru inanca sahip yegane topluluk olarak kendilerini görmelerine etken olmuştur. Fikirlerini, kendileri gibi düşünmeyenlere karşı kabul ettirebilmek için bu prensibi şiddet temelli kullanma cihetinde bulunmuşlardır.

Hariciler Hz Ali'nin hakem olayında verilen kararları kabul etmesine karşılık bir slogan ortaya atmışlar, “La Hükme illalillah” (hüküm yalnız Allah'ındır) ifadesini devlete ve insanlara karşı bir baskı aleti olarak kullanmışlardır.¹⁹⁴ Sıffın savaşında “Hakem Olayı”ndan sonra ortaya çıkan ilk Hâricî grup bu ilkeyi 38/658'de Nehrevan'da Hz. Ali ile yaptıkları ilk savaşlarında kullanmışlar, sonraki dönemlerde de yaptıkları savaşları bu ilkedden hareketle gerçekleştirmişlerdir.¹⁹⁵ Kişilere karşı bir fiil işledikleri zaman bu eylemlerinin dayanak noktası olarak “emr-i bi'l ma'ruf ve nehti ani'l münker” prensibini göstermişler, bu prensibe dayanarak kendileri gibi düşünmeyen binlerce Müslümanı şehit etmişlerdir. Haricilerin dayanak noktası olarak gördüğü slogan günümüzde aynı şekilde “ iyiliği emredip kötülüğü menediyoruz”(La Hükme illalillah)¹⁹⁶ diyerek kendisi gibi düşünmeyen masum Müslümanları katleden terör grupları bulunmaktadır.

Hariciler “ emr-i bi'l ma'ruf nehyi ani'l münker “ ilkesini uygularken kendilerince bir sistem geliştirmişlerdi. Bir kimsenin kendi düşüncelerinden olup olmadıklarını sorguya çekip işkenceler yaparak tespit ediyorlardı. Bu husus (

---

¹⁹³ Fığlalı *İbadiyenin Doğuşu*, 65.

¹⁹⁴ İbnu'l Esir, *el- Kamil Fi't Tarih Tercümesi*, 3:341; Dalkıran, “Haricilerin El emru bi'l ma'ruf ve'n Nehyu ani'l münker anlayışı” , 209

¹⁹⁵ Mustafa, Nevin Abdülhâlık, *İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet*, Trc. Vecdi Akyüz. (İstanbul: İz Yay, 1990), 203.

¹⁹⁶ Bu slogana dayandırları ayet, “Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kafirlerin ta kendisidir” – Maide 5/44

İsti'raz)¹⁹⁷, mu'tezile mezhebinin uygulamasında da görülmektedir.¹⁹⁸ Bununla ilgili bir örnek vermek gerekirse; Abdullah b. Vehb Rasibi Basra'da bulunan yakınlarına mektup yazarak, onlara üzerinde ittifak ettikleri görüşleri bildirmiş, kendilerine katılmalarını iyiliği emredip kötülükten menetmelerini istemişti.¹⁹⁹ Rasibinin teklifine olumlu cevap veren basra haricileri Kufe haricilerine katılmak üzere yola çıkmışlardı. İçlerinde Abdullah b. Habbab b.Erett ile doğumu yaklaşmış hamile karısı ve cariyesi bulunan bir topluluğa rastgeldiler. Hariciler Abdullah'a kim olduğunu sordular; ona kendisini güvende hissetmesini, sorulan sorulara doğru cevaplar vermesi gerektiğini belirttiler. İlk olarak Hz Ebubekir ve Hz Ömer hakkındaki düşüncelerini sordular. Habbab onların iyi olduklarını belirterek hayırla andı. Daha sonra Hz Osman'ı sorduklarında onun halifeliğinin başında da sonunda da haklı olduğunu ifade etti. Hz Ali ile ilgili sordukları soruya “ O Allah'ı sizden daha iyi bilir, ve dindeki bilgisi sizden ziyadedir, görüşü de sizden daha açıktır” cevabını verdi. Hariciler Habbab'ın verdiği bu cevaplardan tatmin olmadılar ve ona şöyle dediler; “Sen havaya uyuyor ve kişileri işleri ile değil, adları ile tanıyorsun. Allah'a yemin ederiz ki seni görülmedik bir şekilde öldüreceğiz” Bu cevapları veren Abdullah b. Habbab'ı senin boynunda asılı olan Kur'an seni öldürmemizi emrediyor diyerek vahşice öldürdüler, karsının hiçbir suçu olmamasına rağmen feryat ve yakarmalarını göz ardı ederek vahşice hamile olan bu kadını şehid ettiler.²⁰⁰ İslamiyet'e büyük hizmetler etmiş, birçok savaşlarda bulunmuş bu zat'ı kendi düşüncelerinden olmadığı için öldürmeyi dini bir görev görmüşlerdir. Bedevi zihniyetle hareket eden hariciler, bu katliamı gaye edindikleri “emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker “ ilkesini kullanarak yapmışlardır. Bu ilkeyi kendilerine ilke

---

¹⁹⁷ Bknz, İsti'raz “Hariciler'in ve özellikle Ezarika fırkası mensuplarının kendilerinden olmayan müslümanların din anlayışlarını sorgulamalarını ifade eden bir tabir.” Mustafa Öz, “DİA” İsti'raz Mad.

¹⁹⁸ İlhan, “el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu an'il-Münker” (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış), 113

¹⁹⁹ İbnü'l Esir, *el- Kamil Fi't Tarih Tercümesi*, 3: 343.

²⁰⁰ Bu konuda yapılan rivayetlerde küçük bir kısım farklılıklar bulunmaktadır. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 288; İbnü'l-Esîr, “*el- Kamil Fi't Tarih Tercümesi*”, 3: 349- 350; Fığlalı, *İbâdiye'nin Doğuşu*, 67.

edinen hariciler, birçok katliama yol açmış, İslam dünyasında fitne ortamı oluşturmuşlardır.²⁰¹

İslam dünyasında terör estiren hariciler ileri derecedeki taassuba, aşırı hükümleri ve şiddet hareketleri ile kendilerini gösterdiler. Hz Ali ve Hz Osman'ı inkardan kaçanlar ile kendi fikirlerini kabul etmeyenlerin, dinden çıktıklarını, tekfir edilmeleri gerektiğini ve bunların öldürülmesini ilan ettiler. Kadın çocuk demeden masum insanları buna dayanarak katlettiler.²⁰²

Hariciler iyiliği emredip kötülüğü menetme ilkesini uygularken birçok çelişki içinde olmuşlardır. En büyük çelişkileri günümüzde de harici zihniyeti yansıtan terör gruplarının yaptığı gibi kendileri gibi düşünmeyen Müslümanlara son derece sert ve katı davranmalarına karşılık, Ehli kitaptan olan gayri Müslümlere karşılık sert ve katı davranma bir kenara dursun kolay kolay karışmamışlardır. Bu ters uygulamaların örnekleri tarihimizde oldukça fazla bulunmaktadır. Bunların birkaçından bahsedecek olursak, Mutezile düşüncesinde önemli bir konuma sahip Vasıl b. Ata ve arkadaşları bir yere doğru yolculuk yaparken Haricilerden bir grubun kendilerine doğru geldiklerini gördüler. Bu durum karşısında Vasıl'ın yanında bulunan arkadaşları çok korktular. Vasıl arkadaşlarına kendisini haricilerle beraber yalnız bırakmalarını istedi ve bir şekilde kurtulacaklarını onlara söyledi. Arkadaşları yaklaşan haricilerin korkusundan dehşete düşmüş bir durumda idiler. Ümitlerini Vasıl'ın bulacağı çareye bağlamış korku içinde bakıyorlardı. Hariciler vasılın yanına geldi ve aralarında şöyle bir konuşma geçti. Hâricîlerin; “Siz kimlersiniz?” sorusuna Vâsıl; “Allah kelamını dinlemek ve hudud-u İlâhiyi öğrenmek isteyen müşrikleriz.” şeklinde cevap verdi. “Dehaletinizi kabul ettik” diyen Hâricîlere Vâsıl, kendilerine talimde bulunmalarını istedi. Bunun üzerine Hâricîler, kendilerinin ahkâmını onlara tebliğ ettiler. Vâsıl da “Ben ve arkadaşlarım söylediklerinizi kabul ettik” dedi. Bunun üzerine Hâricîler, Vâsıl ve arkadaşlarına kendileri ile birlikte yürümelerini, artık bundan böyle arkadaşları olduklarını söylediler. Vasıl ise onlara; “Buna hakkınız yoktur, çünkü Allahu Teâlâ kitabında; “Eğer müşriklerden biri sana sığınacak olursa, Allah'ın sözünü dinleyinceye kadar onu koru. Sonra da onu güvenilir bir yere

---

²⁰¹ Dalkıran, “Haricilerin El emru bi'l ma'ruf ve'n Nehyu ani'l münker anlayışı”, 210

²⁰² Taberi, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mülûk*, (Kâhire: Matbaatu'l-İstikâme, 1939.) 5:82.

gönder.” buyuruyor. Siz bizi, emin olacağımız yere götürmeye mecbursunuz.” dedi. Bunun üzerine Hâricîler birbirlerine bakındılar ve buna mecbur olduklarına karar verdiler. Kalkarak Vâsıl ve arkadaşlarını gidecekleri yere kadar götürdüler²⁰³

Bu olayın dışında anlatılan benzer olaylardan biriside şöyledir; Haricilerden bir grup bir gün yolda giderken bir Müslümanı ve bir hıristiyanı görmüşler, Müslümanı öldürüp, zimmet-i nebeviye muhafaza düşüncesi ile hıristiyana dokunmamışlardı.²⁰⁴ Onların garip bir şekilde Müslümanları öldürüp, hıristiyanları muhafaza etmelerini açıklamak oldukça zor gözükmektedir. Bu yaklaşım tarzı Müslümanlara çok zarar vermiş ve İslam dünyasında fitnenin oluşmasında etkili olmuştur. Müslümanları birbirlerine düşürmek için uğraşan fitne odaklarının harici zihniyetin bir yansıması olarak ortaya sürdükleri terör grupları aynen bu fikri uyguladıklarını günümüz olaylarına baktığımız zaman görmek mümkündür. Hariciler Ehli kitabı Müslümanlar gibi Allah'ın gerçek vahyine mazhar olmadıklarından onlara karşı müsamaha göstermek gerektiğine inanmışlardır.²⁰⁵

Hariciler iyiliği emredip kötülüğü menetme prensibini uygularken ne denli tezat içinde olduklarını gösteren şu olaylar örnek verilebilir; Abdullah b. Habbab ve masum eşini şehit ettikleri hurma ağacının altında konaklarken, Haricilerden birisi ağaçtan düşen hurmayı alarak ağzına atmıştı. Bunu gören harici arkadaşlarından birisi “ o bedelini vermediğin bu hurmayı nasıl yersin” diyerek onu öldürmüştü. Bu sırada haricilerden birisi zimmilerden birisinin domuzuna rastlamış domuzu kılıcıyla öldürmüştü. Orada bulunan arkadaşları kendisine “ yeryüzünde fesat çıkarıyorsun” diyerek onu öldürmeye kalkıştılar. Bunun üzerine domuzu öldüren harici, domuzun sahibini bulmuş ve onu ikna etmiş, böylece ölümden kurtulmuştu.²⁰⁶ Görüldüğü gibi onların bedevi yaşamlarında kendileri gibi düşünmeyen yaşamayan Müslümanların, bir hıristiyanın domuzu kadar önemi yoktu. Domuz öldürülünce fitne fesat çıkacağından korkan endişe eden bir harici, kendisi gibi düşünmeyen Müslüman kanı akıtmaktan hiçbir şekilde çekinme ve endişe duymamaktaydı.

---

²⁰³Çubukçu vdğr., *İslam Mezhepleri Tarihi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1985), 25-26.

²⁰⁴Fığlalı, *İbâdiye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, 120

²⁰⁵Fığlalı, *İbâdiye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, 120

²⁰⁶İbnü'l-Esîr, *el- Kamil Fi't Tarih Tercümesi*, 3: 350

Haricilerin bu tarz uygulamaya iten ana etkenin öncelikle mantıkları olduğunu belirten Ebu Zerha şöyle der: “Hâricîler düşmanlarının hiçbir delilini kabul etmezlerdi. Ne kadar açık-seçik ve hakka yakın olursa olsun, onların görüşleri ile ikna olmazlardı. Bilakis düşmanlarının delilleri güçlü olduğu nisbette, kendi inançlarına daha fazla sarılırlar ve kendi inançlarını destekleyen delilleri daha fazla araştırırlardı. Bunun sebebi, körü körüne düşüncelerine bağlanmaları ve mezheplerinin kalplerine yerleşmesi, bütün düşünce ve idrak yollarını tıkamasıydı. Diğer yandan Hâricîler bedeviliklerini yansıtan bir şekilde, münakaşalarda çok sert ve katı idiler. Bunların tek yönlü düşünmelerine ve başka yönleri dikkate almamalarına sebep de bu idi. Hâricîlerin mezheplerini aşırı derecede savunmaları, bunların bazen hadisler uydurarak Rasulullah’a nisbet etmelerine neden olmuştu.”²⁰⁷

Haricilerin verdikleri hükümlerde aceleci olduklarını kendi aralarında nasıl ihtilafa düştiklerini belirten bir örnek verecek olursak; Necdet b. Amir el Hanefî demiştir ki; ““Kim küçük bir günah işler veya küçük bir yalan söyler ve bunlarda da ısrar ederse, o kimse müşriktir. Fakat üzerinde ısrar etmeksizin, zina eden, hırsızlık yapan ve içki içen biri, inanışında kendisine uyanlardan olmak şartıyla, Müslümandır.” O, bu bidatleri ortaya koyup kendisine uyanları bilgisizliklerinden dolayı mazur görünce, ona uyanların pek çoğu, bu bidatleri için onu tövbe etmeye çağırdılar ve ona; “Mescide git ve bidatlerinden tövbe et!” dediler. O da söyleneni yaptı. Bunun üzerine onlardan bir topluluk, onun tövbeye davet edilmişinden pişmanlık duydu ve ondan özür dileyenlere katılarak, ona; “Sen imamsın ve senin icthadda bulunma hakkın vardır. Artık senden tövbe etmeni istemeyeceğiz. Onun için, ettiğin tövbeden tövbe et ve seni tövbeye davet edenleri, bu defa sen tövbe etmeye çağır; aksi halde seni terk ederiz” dedi. O da bu şekilde hareket etti. Bunun üzerine adamları, onun hakkında çeşitli görüşlere ayrıldılar.”²⁰⁸

Kur’an ve Hadisler ışında “emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i an’il-münker” Hz Peygamberin uygulamalarında görülen, insan canına hürmetin ve itidalin en ön planda tutulmuş olması haricilerin uygulamalarında maalesef hiç yeri olmamıştır. Onlar Kur’an da yer alan ferdi sorumluluğu bir kenara bırakıp, kendi görüşlerine sahip olmayan, kendileri gibi isyana katılmayan, onlar gibi cinayet işlemeyen insanları suçlu sayıyorlardı.²⁰⁹Bu anlayış onların tamamen bedevi yaşantılarının tezaürüydü. Masum insanların canlarına kıyarken, haksız yere insanların mallarını

²⁰⁷Zehra, *İslamda İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 74.

²⁰⁸Bağdâdî, Ebu Mansur Abdülkadir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, trc. Ethem Ruhi Fığlalı, (Ankara:1991, Diyanet Yay), 64.

²⁰⁹İlhan, “el-Emru bi’l-Ma’rûf ve’n-Nehyu an’il-Münker” (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış),

yağmalarken bütün bu uygulamaları “emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker” prensibine dayandırıyorlardı. Haricilerin bu prensibi bu şekilde yanlış uygulamalarının arkasında yatan etken bedevi yaşam ve iman, küfür konusudur. İman ve küfür konusuna bakış açıları, Harici zihniyetin kaba, sert, acımasız, terör estiren anlayışın kaynağı ve felsefesini oluşturduğu gözükmektedir. Onlara göre büyük günah işleyen herkes kafirdir, kafire karşı cihad, emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker yapmak farzdır. Bu gerekçelere dayanarak Hz Ali'yi binlerce masum Müslümanı katletmişlerdir.²¹⁰

Haricilerin ibadetlere düşkünlüğü ile bilinmesi bu davranışları nasıl yaptıkları konusunda oldukça şaşkınlık uyarmaktadır. Ebu Zerha bu şaşkınlığını şöyle ifade etmektedir; “Acaba Hâricilerde bulunan, birbirine zıt bu sıfatların varlığının sebebi ne idi? Bir tarafta takva ve ihlas, diğer yanda sapıklık, çılgınlık, aşırılık, katılık, inançlarına davet etmede taşkınlık, insanları baskı ve zorla sapık görüşlerini kabullenmeye icbar etmek, İslam dininin hoşgörülüğü ile, ihlas ve takvanın kalplere doldurduğu şefkat ve merhametle bağdaşmayan davranışlar.”²¹¹

Hariciler İslam'ın emri olan “emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker” prensibini İslam'ın ilkelerine aykırı bir şekilde uygulamış, İslam'a davet adı altında binlerce masum Müslümanı katletmişlerdir.²¹² Dini yaymak görevinin kendilerinin asıl amaçları olduğuna inanıyorlardı. Gerçek imanın kendilerine ait olduğunu düşündüklerinden, kendileri gibi olmayan Müslümanları inançlarına iman etmeye davet ediyorlar, inanmazlar ise katlediyorlardı. Çünkü Müslüman toplumun temsilcisi olarak yalnızca kendilerini görmekteydiler.²¹³

Haricilerin insanlara karşı emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker yaparken sert tutum ve davranışları, günümüzde Müslümanları katleden terör gruplarının da bu zihniyetin devamı olduğunu göstermektedir. Sönmez Kutlu bu konuya şöyle açıklar; “Hariciliğin bu sert ve radikal ruhu, açıkça olmasa da, bedevi hayatın zor şartları altında yaşamış olmaları, “davranışlarındaki sertlik, imanlarındaki taassub ve kendi inanışlarında olmayanları küfürle suçlamak” bakımlarından, yakın zamanlarda ortaya çıkan Vehhabilikte; Mısır'da Tekfir ve Hicret cemaatinde, Cihad Örgütü'nde, Türkiye'de Hizbullah, İbda-C ve diğer bazı marjinal gruplarda yeniden tezahür etmeye başlamıştır. Bu hareketlerin doktrinleri ve kullandıkları kavramlarıyla Haricî idealizmi arasında yakın benzerlikler söz konusudur. Bu etkisiyle olsa gerek,

---

²¹⁰İlhan, “el-Emru bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyu an'il-Münker” (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış), 111

²¹¹Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 83

²¹²Halil İbrahim, Bulut, “Dini Şiddetin Fikri Arka Planı Olarak Haricilik ve Günümüze Yansımaları”, *İslam Araştırmaları Dergisi Usul*, (Ocak- Haziran 2009) ,8

²¹³Fığlalı, *İbadiye'nin Doğuşu*, 122

Vahhabi hareketini, geçmişte ve günümüzde Yeni-Haricilik olarak isimlendirenler olmuştur”.²¹⁴

İslam’ın öngördüğü yumuşaklıktan uzak, Kur’an ve sünnete aykırı bir şekilde davranan Hariciler, bedevi yaşamın etkilerinden kurtulamamış sert, haşin ve şiddet yanlısı davranmış iyiliği emredip kötülüğü menetme prensibini kullanarak İslam dünyasında şiddet ve terör estirmişlerdir.²¹⁵ Bu ilkeyi istismar ederek kendileri gibi düşünmeyen Müslümanları öldürmüşler, mallarını yağmalamışlar insanlar arasında korku ve endişenin hakim olmasına sebep olmuşlardır. Dini anlamada zorluk çekmeleri, fıkıh bilgilerinin yeterli olmaması hem kendilerine hem de Müslüman topluma oldukça zarar vermiştir. Bütün Müslümanların görevi olan “ emr-i bi’l ma’ruf nehyi ani’l münker” prensibini Kur’an ve sünnette yer alan ferdi sorumluluk anlayışına ters bir şekilde uygulamışlardır. Ne yazık ki Müslümanın yumuşak huylu nazik insanları incitmeyen bir yapıya sahip olması gerekirken hariciler bu ilkelerin tam tersi istikamette hareket etmiştir. Haricilerin bu prensibi uygulayış şekli “ kendilerini İslam’ın yegane temsilcisi olduklarını iddia eden” bazı İslam’la uzaktan yakından alakaları olmayan terör grupları tarafından uygulanmaktadır. İslam dinine zarar veren anlayışlar dini tam anlamıyla anlayamamış, ne yazık ki kendisi gibi düşünmeyen insanları hoşgörü ile bakmamış ve katletmişlerdir.

Bir metot içerisinde değerlendirecek olursak hariciler, emr-i bi’l-ma’ruf nehyi ani’l-münker prensibini fiili bir yaklaşımda uygulamıştır. Burada uygulanan fiili yöntemde amaç kendisi gibi düşünmeyenlerle silahlı mücadele etmektir. Hariciler, doğru inancın kendilerinde olduğunu düşündüklerinden dolayı kendileri gibi düşünmeyenleri tekfir edip onları katlediyorlardı. Bu yöntem de kendileri gibi düşünmeyenleri, kötülük işleyenleri, hiçbir zaman dil ile uyarmaya gitmemişler, insanları katlederek emr-i bi’l ma’ruf ve nehyi ani’l münker prensibini uygulamışlardır. Yaptıkları uygulamalara bakıldığında insanlarda korku ortamının oluşmasına sebep olmuşlardır. Toplumda fitne ortamının oluşmasına sebebiyet vermiş, İslam’ın ruhuna yakışmayan davranışlarda bulunmuşlardır. Kendileri gibi olmayan, farklı düşüncelere hiçbir zaman tahammül edememiş, sırf bu sebepten

---

²¹⁴Kutlu, “İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu”, 21.

²¹⁵Bulut, “Dini Şiddetin Fikri Arka Planı Olarak Haricilik ve Günümüze Yansımaları”, 8

Müslümanları haksız yere katletmişlerdir. Yeri geldiğin de bir hıristiyanın domuzunu öldürdüklerinden dolayı fitne çıkacağını düşünen Hariciler, Müslüman kanını akıtmadan hiçbir zaman çekinmemişlerdir.

1.2. Mutezile Mezhebin’de Emr-İ Bi’l Ma’ruf Ve Nehy-İ Ani’l

Münker Yöntemi

1.2.1 Mu’tezilenin Ortaya Çıkışı ve Temel Öğretileri

Mu’tezile sözcüğü (azale) kökünden gelen ve “uzaklaşmak, bir tarafa çekilmek” anlamına gelen i’tizal kelimesinden türemiştir.²¹⁶ Mu’tezile mezhebinin isimlendirilmesinde farklı birçok yaklaşım bulunmaktadır. Mu’tezile ismini eski tarihe kadar dayandıranlar; Hz Ali ve Muaviye, Hz Aişe ile Hz Ali arasında vuku bulan olaylarda hiçbir gruba dahil olmayanlara mu’tezile veya mu’tezele demişlerdir.²¹⁷ Diğer bir yaklaşımda ise kendi mensuplarını, Kur’an da i’tizal kelimesinin geçtiği ayete²¹⁸ dayandırarak aşırı fikir ve düşüncelerden uzak olduklarını ifade etmek için kullanmışlardır.²¹⁹ Ebu’l Kaim el- Belhi, Mu’tezilenin büyük günah işleyen kimsenin durumunu kafir veya mü’min değilde fasık sayması sebebiyle bu ismi aldığını belirtir.²²⁰ İbn Kuteybe, Abdülkadir el- Bağdadi, Şehristani, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cezviyye gibi Alimler, Mu’tezili fikre hakim kişileri kaderle ilgili konuları tartışmaya açıp, inkar ettikleri ve kulun kendi fiillerini yaratmaya kadir olduğunu söyledikleri için, Kaderiyye, Cehm b.Safvandan etkilendikleri için Cehmiyye dendiğini belirtirler.²²¹ Mu’tezilenin kendilerine atfedilen “ Kaderiyye ve Adliyye gibi lakapları da vardır. Kaderiyye kelimesini müştereken kullanmış; “ Kaderiyye lafzı kaderin hayrın ve şerrin Allah tealadan olduğunu söyleyen herkes için olduğunu belirtmişlerdir. Bu lakaptan anılmaktan memnun olmadıkları için bu şekilde bir açıklamada bulunmuşlardır.²²² Mu’tezile

---

²¹⁶İbn Manzur, *Lisanul Arap*, 11: 440, Çelebi, İlyas “Mutezile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İstanbul: TDV Yay, 2006. 31: 391.

²¹⁷Kadı Abdülcebbar, *Şerhu’l Usul-i Hamse*, 13: Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 252-254.

²¹⁸El Kehf,18/16, Meryem 19/48

²¹⁹Çelebi, “Mutezile”,31: 391

²²⁰Osman Aydınlı,” Mu’tezile Ekolünün Tarihsel Serüveni ” *İslami İlimler Dergisi*, 12/2, 2017, 10.

²²¹Çelebi,“Mutezile”, 391.

²²²Şehristani, *el milel ven’nihal*, 46

mensupları kendilerine karşıtları tarafından verilen bu isimleri önceleri kabul etmemiş, daha sonra bu isimleri kendilerine uygun düşecek anlamlarda ele alarak, “ehl-i adl ve Tevhid, Ehl-i Takva, Ashabu’l adl ve Tevhid, Adliyye, ehl-i hak gibi anlamlarda kullanmışlardır.²²³ Mu’tezile mezhebinin isimlendirilmesinde genel kabul gören görüş, Vasıl b. Ata, Amr b.Ubeyd veya Ami b. Abdullah’ın Hariciler ve Mürcienin görüşlerine karşı çıkıp, büyük günah işleyenin kafir veya mü’min olmayıp, her ikisi arasında bir yerde bulunduğunu söyleyerek, Hasan-ı Basri’den ayrılmalarına²²⁴ bu isim verilmiştir.

Mu’tezile mezhebinin ortaya çıkışı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Mezheplerin oluşum süreçlerine bakıldığında neredeyse birçoğunun teşekkülü dört halife döneminde cereyan eden olaylara dayandırılır. Mu’tezile mezhebinin doğuşuna tesir eden bazı etkenler bulunmaktadır. Toplumda ortaya çıkan problemlere çözüm arayışları, İslam dinini farklı din ve ideolojilerin fikirlerine karşı savunma düşüncesi ve tercüme faaliyetlerinin sonucunda felsefi ilemlere yönelik etkili olmuştur.²²⁵ Mu’tezilenin ortaya çıkışında birinci derece iç dinamikler etkili olmuştur. Bunun yanı sıra İran dinleri, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Yunan Felsefesi gibi dış etkenlerinde payı büyüktür.²²⁶ Bu fikri hareketin oluşumunu Alimler iki farklı yaklaşımla ele almışlardır. Birinci yaklaşım Hz Ali ve Muaviye arasında geçen olaylarda her ikisinin yanında da yer almayan insanlar arasında fitne çıkmasından endişe edip uzak durmayı tercih eden ve savaşı haram sayma anlayışıyla tarafsız kalma düşüncesine sahip olan gurubu ifade eder.²²⁷ Diğer yaklaşım mu’tezile mezhebinin teşekkülünü beş esasın oluşumuyla ilişkilendirir.²²⁸ Genel kabul gören görüş, hicri ikinci yüzyılın başlarında büyük günah işleyen kişi hakkında Haricilerin ve Mürcilerin ileri sürdükleri fikirlere karşı, Vasıl b.Ata’nın ileri sürdüğü fikrin²²⁹

---

²²³Çelebi, “Mutezile”, 31:391

²²⁴Aydınlı, ,” Mu’tezile Ekolünün Tarihsel Serüveni”, 10.

²²⁵Osman Aydınlı, “Mu’tezile Ekolü Teşekkülü, İlkeleri ve İslam Düşüncesine Katkıları”, *Marife Dergisi*, 3/ 3. (Kış 2003), 12

²²⁶Cafer Karadaş, “Mu’tezile Kelam Okulunun Oluşum Ve Gelişimi” *Marife Dergisi*, 3/3 ,(Kış 2003), 8-9.

²²⁷Aydınlı, “Mu’tezile Ekolü Teşekkülü, İlkeleri ve İslam Düşüncesine Katkıları, 36.

²²⁸İlyas Çelebi, “Mu’tezilenin Klasik İslam Düşüncesindeki Yeri Ve Önemi” ”*Kelam Araştırmaları Dergisi* 2:2 (2004), 3.

²²⁹Kadı Abdülcebbar, *Şerhu’l Usul-i Hamse*, 1:15; Aydınlı, “Mu’tezile Ekolü Teşekkülü, İlkeleri ve İslam Düşüncesine Katkıları”, 36.

sonucunda hocasından ayrılmasıdır. Bu olay şu şekilde olmuştur: Hasan el-Basrinin meclisine bir adam gelerek Haricilerden bir fırkanın büyük günâh işleyenleri kâfir, Haricilerin fikrine karşı farklı bir grubun ise büyük günâh işleyenleri mü'min saydığını belirtti. Bu ikinci fikri ileri süren Mürcie'ye göre tam anlamıyla iman eden bir Müslümana günâh zarar vermez. İmansız kişiye ise yaptığı fiilerin bir faydası yoktur. Hasan el-Basrinin bulunduğu yere gelen kişi, bu iki yaklaşımdan hangisinin görüşünün sahih olduğunu sormuştu. Oranın hocası olan Hasan el-Basri cevabını söylemeden hemen önce, talebesi Vasıl b.Atâ araya girerek şunları dile getirdi: "Büyük günâh işleyen ne mü'mindir, ne de kâfirdir. O fasıktır. Derecesi ise "el-Menzile Beyn el-Menzileteyn"dir. Günahkar kişi övgüye layık değildir. İyilikte bulunduğu, Allah'a ve Resulüne iman ettiği için de kafir denemez. Büyük günâh işlemiş kimse tövbe etmeden vefat ederse Cehenneme gider. Fakat derecesi kâfirin derecesinden üstün olur". Bu sözleri meclisin bir köşesinde tekrarlanmaya başladı. Bunu gören Hasan el-Basri "Vasıl bizden ayrıldı" dedi. Buradaki "ayrıldı" Arapça'daki "İ'tezele" karşılığıdır. İşte bu söz üzerine Vasıl ve arkadaşı Amr b.Ubeyd gibi düşünceye sahip olanlara "Mutezile" denmeye başlandı. Böylece kelimeler ve mezhepler tarihinde önemli bir yere sahip olan Mutezile Fırkası doğmuş oldu.²³⁰ Mu'tezili düşüncenin oluşumu ile ilgili tarih aşağı yukarı bellidir. İlk i'tizali düşüncelerin merkezi isimleri Vasıl b. Ata ile Amr b. Ubeyd dir. Mezhebin kurucusu olarak Vasıl b. Atanın adı ön plandayken bazı yaklaşımlarda, Amr mezhebin kurucusu olarak kabul edilir.²³¹ Sonuç olarak Mu'tezile mezhebinin Emeviler döneminde H.11. Asrın başlangıcında tahminen 100-110/718-728 tarihleri arasında tarih sahnesinde yerini aldığı söylenebilir.²³² Mu'tezile mezhebi daha sonraları kendi arasında Bağdat ve Basra ekolü olmak üzere ikiye ayrılmıştır.²³³

İtikadi düşünce sistemini ana hatlarıyla ele alan ilk mezhep mu'teziledir. Mu'tezile bilginler İslam dininin temel esaslarını "usul-i hamse" başlığı içerisinde ele almıştır. Bu temel ilkeler şunlardır; Tevhid, Adl, El vaid ve'l vaid, el menziletü

---

²³⁰ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 250.

²³¹ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 244-248: Kadı Abdülcebbar, *Şerhul Usul-i Hamse*, 138.

²³² Emin Kara, *Mu'tezile Ekolüne Göre İyiliği Emretmek Kötülüğü Yasaklamak İlkesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2001), 30

²³³ Çelebi, "Mu'tezilenin Klasik İslam Düşüncesindeki Yeri Ve Önemi", 7

beynel menzileteyn, emri bil maruf ve nehyi anil münker”²³⁴ Hayyat; Mutezile kabul edilmek için beş esasın kabulünün şart olduğunu belirtir.²³⁵ Mu'tezile mezhebinin temelini oluşturan konu büyük günah konusunda ki yaklaşımıdır. Bir Mü'min dünya hayatında iman ve tövbe üzere ayrılırsa sevabı hak etmiş olur. Büyük günah işlemiş ve tövbe etmemiş olarak ölürse, sonsuza dek cehennemde kalır. Onlara göre şeriat gelmeden önce de iyi ve kötünün ne olduğunu bilmek, bilginin muhtevasını kavramak, Allah'ın verdiği nimetlere şükretmek, her insanın yerine getirmesi gereken farzlardandır. Mu'tezile kulun kudret sahibi olduğunu belirtir, hayır ve şerrin yaratıcısı olarak görür.²³⁶

1.2.2 Mu'tezile Mezhebinde Emri Bil Ma'rûf ve Nehyi Ani'l Münker

Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibi ilk dönemlerde ortaya çıkmış meselelerden birisidir. Mu'tezile mezhebinin beş temel esasının(usul-i hamse) sonuncusudur. Bu prensip diğer dört ilkeyi içine alan genel bir ilkedir. Zira bu prensip, diğer dört ilkenin uygulanması ve yaygınlaştırılmasını ifade eder.²³⁷ Teorik olan bilgilerin pratiğe aktarılması, Mu'tezili fikirlerin insanlara açıklanması bu prensibin uygulanması ile gerçekleşecektir.

Mu'tezili fikir, ahlaki içeriğe sahip olan bu prensibi, düşünce ve itikad konularıyla da irtibatlandırmıştır. Mu'tezile bu prensibin daha çok fihhi yönünü öne sürerek, fasık ve günahkar kimselerle mücadelenin faziletli olduğunu, onlarla mücadele etmekten kaçmanın İslam'a karşıt olmakla eşit olduğunu savunmuşlardır.²³⁸ Mu'tezili Alimlerinden “ Ebu Bekir el-Asam” hariç tümü bu ilke ile ilgili düşüncelerinde ortak fikirler ileri sürmüşlerdir.²³⁹ İnsanlar arasında ortaya

---

²³⁴ Çelebi, “Mutezile”, 31:391

²³⁵ Çelebi, “Mutezile ” 31:391

²³⁶ Şehristani, *el milel ve 'nnihal*, 48

²³⁷ Orhan Şenel Koloğlu, “Mu'tezilenin Temel Öğretileri” *İslami İlimler Dergisi*, 2/12. (Güz 2017), 76

²³⁸ Ahmet Mahmut Subhi, *Fi İlmi'l- Kalam* (Mu'tezile). (Beyrut: Dâru'n- Nahdati'l- Arabiyye,1985), 1:166

²³⁹ Osman Aydın, *Mu'tezile'de İmamet ve Siyaset*, (Ankara: Ankara Okulu Yay, 2017),101

çıkan ve toplumda yaygın olan herhangi bir kötülüğün engellene bilmesi için kalple, dille ve fiili mücadele içerisine girmenin şart olduğunu belirtmişlerdir.²⁴⁰

Mu'tezileye göre emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münkerin vücubiyet ifade ettiği konusunda herhangi bir fikir ayrılığı yoktur. Bu hususun akılla mı nakille mi bilineceği konusunda farklı düşünceler vardır. Ebu Ali el Cubbai, bu hususun hem akılla hem de nakille bilinebileceğini belirtmiş, Ebu Haşim el Cubbai ise bu ilkenin bir husus dışında nakille bilineceğini aktarmıştır.²⁴¹

Mu'tezile emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker'in nakli yönden vücuba delalet eden kısımlarını kitap, sünnet ve icmaya dayandırmaktadır. Kur'an'dan delil olarak “ *Siz insanların iyiliği için çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz iyi ve doğru olanı emreder, eğri yanlış ve kötülükten sakındırırsınız*”²⁴² ayetini delil olarak gösterir. Kadı Abdülcebbar; emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münkerin genel maksadının iyiliğin hakim olması ve kötülüğün ortaya çıkmasını engellemek” olduğunu belirtir. Bu vücubiyetin bir grup tarafından uygulandığı zaman, Müslümanların üzerinden sorumluluğun kalkacağını söyler. Yani emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker farz-ı kifayedir.²⁴³

Bu prensip yalnızca imamın ve bütün insanların yapabileceği olmak üzere iki çeşittir. İmam'ın yaptığı emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker, ibadetleri uygulama, İslam'ın şerefini koruma, kaleleri müdaafa, orduyu hazırlama, kadı ve bürokratları atama gibi hususlardır. Bütün insanların uygulayabileceği durumlar; içki içmek, hırsızlık, zina vb kötü fiilerden insanların uzak durmalarını sağlamak anlamında yapılan faaliyetlerdir. Bu prensibin yerine getirilmesi esnasında kendisine itaat edilmesi gereken bir imam mevcutsa onun emirlerine başvurmak faziletli görünmüştür.²⁴⁴

Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibi uygularken çeşitli şartlar bulunmaktadır. Kadı Abdülcebbar bu şartları şu şekilde açıklamıştır:

---

²⁴⁰ Subhi, *Fi İlmi'l- Kelam*, 1:166

²⁴¹ Kadı Abdülcebbar, *Şerhu'l Usul-i Hamse*, 280.

²⁴² Âl-i İmran, 2/110.

²⁴³ Kadı Abdülcebbar, *Şerhu'l Usul-i Hamse*, 242.

²⁴⁴ Kadı Abdülcebbar, *Şerhu'l Usul-i Hamse*, 242.

1.“Emredilen şeyin iyi, yasaklanılanların da kötü olduğunu bilmek gerekir.

Eğer bu prensibi uygulayacak kişi marufu ve münkeri bilmez ise, yanlış bir şekilde kötülüğü emretmesi, veya iyilikten sakındırması gibi doğru olmayan bir yaklaşım ortaya çıkabilir. Bu yapılan yaklaşım dinen doğru olmayan bir tutumdur. Ma’ruf olanı yasaklamamak ve Münker durumları da emretmemek için çok iyi ve sağlam bir temyiz kabiliyeti önemlidir.

2.Kötülüğü yapmaya gerekli olan şartların ve mekanın hazır vaziyette olduğunu, görmek, anlamak ve bilmek gerekmektedir. Örnek verilecek olursa bir mekanda içki malzemelerinin açıkça olması, kumar malzemelerinin görülmesi gibi kötülüğün yapılacağı ortamın ve uygun şartlarının kesin olarak belli olmasıdır. Burada zann-ı galib, ilim yerine geçer.

3.Yapılacak olan emri bil maruf ve nehyi anil münker görevinin toplumda daha büyük bir zarara neden olmayacağını bilmek. Mesela, bu prensibi uygulayacak şahıs, insanları içki içmekten nehy etmesi durumunda Müslümanlardan bir kısmının öldürülmesine veya bir mahallenin yakılmasına sebep olacağını bilse veya zannetse, bu durumda onun emri bil maruf ve nehyi anil münker kendisine vacip olmadığı gibi, bunu yapması da güzel bir şey olmaz.

4.Bu prensibi uygulayacak kişinin sözünün etkili olacağını bilmek. Sözün tesirli olup olmaması konusunda tartımlar olmuştur. Alimlerin bir kısmı, bu prensibi uygulayacak kişinin sözünün etkisi konusunda şüpheli olursa da ilkeyi uygulaması konusunda bir sıkıntı görmemişlerdir. Bazı Alimler ise terk etmek gerektiğini çünkü sözün boş olduğunu belirtmişlerdir.

5.Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker görevini yapacak kişinin malına ve canına zarar gelmeyeceğini bilmesi gerekir”.²⁴⁵ Çünkü bu görevi yaparken insanlar tarafından olumsuz tavırlarla karşılaşabilir.

Bu şartların oluşması halinde, Mu'tezili Alimlere göre, emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker vazifesi yerine getirilmelidir.

---

²⁴⁵Kadı Abdülcebbar, *Şerhu'l Usul-i Hamse*, 232.

Mu'tezilenin bu ilke hakkında ileri sürdükleri düşüncelere bakıldığında siyasi anlayışın ön planda olduğu ortadadır. "Kendilerine karşı yapılan baskı ve zulme karşı fiili hareket içerisinde bulunma, adil olmayan yöneticilere baş kaldırma yönündeki siyasi yaklaşımla, iyiliğin toplum üzerinde hakim kılınması ve kötülüğün ortadan kaldırılması yönündeki ahlaki boyut²⁴⁶ birbirine karıştırılmış ve tarihin seyri içerisinde gerçekleşen olaylara siyasi bakış yön vermiştir. Çünkü bu prensip Mu'tezile tarafından siyasi- ahlaki bir sorumluluk olarak ele alınmış, imamet kurumu bu ilkenin vazgeçilmezi olarak düşünülmüştür.²⁴⁷

Daha öncede belirittiğimiz gibi Mu'tezile mezhebinde bu ilke Haricilerde olduğu gibi münferiden başıboş bir şekilde uygulamaya alınmamış, İmam'ın önderliğinde hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu görevi yapacak şartlara sahip bir Müslüman'ın gücü yettiği oranda ilkeyi hayata aktarması gerekir. Devlet'in gücünün şart olduğu durumlarda avam bu ilkenin uygulanmasına karışmaz.

Mu'tezile mezhebinin bu prensibi uygulayış biçimi şartlara ve zamana göre değişiklik arz etmiştir. İslam dininin korunması ve adalet ilkesinin göz ardı edilmemesi için toplumda yaşanan problemlere karşı fiili uygulama gerekli görülmüş, ve emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker mu'tezile tarafından siyasal mücadelenin ana etkeni olarak değerlendirilmiştir.²⁴⁸

Siyasal mücadelenin ana etkeni olarak görülen iyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibi, Mu'tezilenin ilk dönemlerinden itibaren imametle ilişkilendirilmiştir. Vasıl ve Amr'ın, imamın adil olması gerektiği ve siyasi adalet hususunda hassas oldukları bilinmektedir.²⁴⁹ İyiliği emredip, kötülüğü menetme ilkesini Mu'tezile fırkasının ilk mensupları, kılıçla savaşarak kullanmaktan ziyade, düşünce ve aklı ön plana aldıkları için, bu görevi yerine getirirken kaba kuvvet ve silahtan daha keskin olan akıl ve bilgilerini kullanarak uygulamışlardır.²⁵⁰ Bu prensip için o kadar cesaretli konuşmuşlardır ki, bu ilkeyi dayanak noktası gösterip, siyasi adaleti

---

²⁴⁶ Aydınlı "Mu'tezile Ekolü Teşekkülü, İlkeleri ve İslam Düşüncesine Katkıları", 61.

²⁴⁷ Aydınlı, *Mu'tezile'de İmamet ve Siyaset*, 101.

²⁴⁸ Ammara, *Mu'tezile ve İnsan Özgürlüğü Sorunu*, trc. Vahdettin İnce, (İstanbul: Ekin Yay, 1998), 100.

²⁴⁹ Aydınlı "Mu'tezile Ekolü Teşekkülü, İlkeleri ve İslam Düşüncesine Katkıları", 43.

²⁵⁰ Tunç, "İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklama Görevi,"5.

sağlamak maksadıyla adil olmadıklarını düşündükleri emevi halifelerini eleştirmişlerdir.²⁵¹ Bu prensibi zulme karşı koyma, adil olmayan idarecilere isyan şeklinde yorumlamışlardır.²⁵² Emevilerin yapmış oldukları politikaları sert bir şekilde eleştirmişler, o dönem içerisinde gerçekleşen isyanlara destek vermişlerdir. Ma'bed el- Cüheni, Hişam el- Guti ve Ca'd b. Dirhem bu uğurda Emevi hükümdarları tarafından öldürülmüşlerdir. Zalim yöneticinin zulmünü engellemek için dil ile irşad yöntemini kullanmışlardır.

Daha sonra ki yıllarda Mu'tezilenin uygulamalarında değişiklikler olmuştur. Emeviler döneminde güçsüz bir pozisyon içerisinde olan Mu'tezile düşünürleri, gücü ellerine geçirdikleri Abbasi iktidarı döneminde bu prensibi halkı baskı altında tutmak, fikirlerini zorla kabul ettirmek maksadıyla şiddet temelli kullandıkları görülmektedir. Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker, imamı denetleme ve kötülüğü önleme yolu iken, imamın kendi fikir ve düşüncelerini baskı ve zulümle halka kabul ettirme şekline dönüşmüştür.

Mu'tezile mezhebinin bu ilkeyi şiddet içerikli olarak uygulaması mihne olaylarında ortaya çıkar. Mihne olaylarında Mu'tezile mezhebi "emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker" prensibini siyasi emellerine alet ederek, halka baskı ve zulüm temelli uygulamada bulunmuştur. Müslüman dünyasında "mihne" kavramıyla ifade edilen siyasi baskı, denetleme ve zulümler Abbasi Halifesi Me'mun döneminde²⁵³ başlamıştır. Halku'l-Kur'ân tartışmaları ilk kez h.2yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. Mutezile âlimleri, sıfatları, zat ile kaim ezeli manalar olarak telakki etmeyi, Allah'ın yaratıklarına benzetilmesini gerektireceği düşüncesiyle reddetmiş ve onların hâdis olduklarını söylemişler, bu sebeple de ilahi bir sıfatın tecellisi olan Kur'anın yaratılmışlığı fikrini savunmuşlardır.

Halife Me'mun hayatının sonlarına yakın bir zamanda İslam coğrafyasında büyük etkileri olacak bir karar alarak Kur'an-ı Kerim'in mahluk olduğu fikrinin

---

²⁵¹ Aydınlı, *Mu'tezile'de İmamet ve Siyaset*, 48-55.

²⁵² Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 260.

²⁵³ Hayrettin Yücesoy, "Mihne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay,2005.), 30: 26

kabul edilmesi için halkın tamamını kapsayan bir genelge yayınlamıştı.²⁵⁴ Bu emre göre Kur'an'ın yaratılmış olduğu fikrini kabul etmeyenler Halife Me'mun' un siyasi otoritesini kabul etmemiş olacaktı.²⁵⁵ Bu düşüncüyü savunan halife Me'mun da fikrinin kabul edilmesi için baskı, zulüm ve işkence uygulamaktan çekinmemiştir. Me'mun yayınladığı bir genelge ve gönderdiği mektuplarla Kur'an'ın yaratılmışlığı fikrini kabul etmeyen hiçbir kadının görevinde kalmayacağını, kabul etmeyi reddedelerin idamla cezalandırılacağını belirtmişti.²⁵⁶

Me'mun, daha sonraları siyasi otoritenin ileri sürdüğü fikir ve düşünceleri benimsemeyenlerin hesaba çekilmesi ve ikna edilmeye zorlanması için Mihne müessesesini kurdu. Mihne müessesesi, tarihte kurulan teşkilatlı bir yapıya sahip, sistematik soruşturma-araştırma yapan ilk kurumdur.²⁵⁷ Me'mun 'Halku'l-Kur'an' şeklinde sistemleşmiş olan, Kur'anın yaratılmışlığı düşüncesini resmileştirerek bir devlet politikası haline getirmişti.²⁵⁸ Kur'anın yaratılmış olduğu düşüncesini kabul etmek sadece bir fikre ve düşünceye inanmayı değil, aynı zamanda siyasi saflaşmayı sağlıyordu.²⁵⁹ Bu sebepten Kur'anın mahluk olduğu düşüncesini benimsemeyen ve kesin bir dille reddeden âlimler üzerinde büyük baskı uygulandı. Bu âlimlerden birisi de Ahmed b.Hanbel'di. Ahmed b. Hanbel Kuran'ın yaratılmışlığını kabul etmeyip kendi fikir ve düşüncesine bağlı kaldığından baskı ve işkence görmüştür.²⁶⁰ Bu durum özellikle halk arasında hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Mihne olaylarının sonucunda Mutezilî düşünce halk tarafından oldukça olumsuz telakki edildi.²⁶¹

Mu'tezile Emr-i bi'l ma'rûf ve nehyi ani'l münker prensibini Abbasi hilafetinde siyasi gücüde arkasına alarak, kendi fikirlerini benimsemeyenlere karşı baskı yaparak, zulüm ve şiddet temelli uyguladı. Kur'an'ın yaratılmış oluşunu kabul etmeyen Alimlere günlerce işkenceler yapıldı. Buradan anlaşılacağı üzere Mu'tezile

---

²⁵⁴Nahide Bozkurt "Me'mun" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yay, 2004) 29:103; Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 152.

²⁵⁵Mahmut Ay, *Mu'tezile ve Siyaset*, (İstanbul: Pinar Yay, 2002), 304

²⁵⁶ Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 172.

²⁵⁷ Philip Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, trc. Prof. Dr. Salih Tuğ, (İstanbul: Boğaziçi Yay, 1980), 2:661.

²⁵⁸ Aydınlı, *Mu'tezile'de İmamet ve Siyaset*, 86-87.

²⁵⁹ Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, 106.

²⁶⁰ Hitti, *İslam Tarihi*, 2: 661.

²⁶¹ Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, 106.

emr-i bi'l ma'rûf ve nehyi ani'l münkeri siyasi gücü arkasında hissettiğinde halka karşı sert bir yaklaşımla, hatta öldürmenin de meşru bir hale getirildiği biçimde kullandı.²⁶²

Kur'an'ın yaratılmışlığı tezi Mu'tezileyi diğer ekoller karşısında üstün kılmak için seçilen bir ölçüt olarak ele alındı. Bu ilkeyi benimseyenler devletin elbisesini giymiş, mu'tezilenin siyasal meşruiyetini onaylamış sayılıyordu. Karşı çıkanlar baskı ve zulme maruz kalıyorlardı.²⁶³ Gücü ellerine geçen ekoller her zaman kendi gibi düşünmeyenleri bastırmaya çalışmışlardır. Bunun en belirgin örneği haricilerdir. Mihnenin İslam'ın ilk dönemlerindeki karşılığı da Haricilerin, diğer Müslümanlara ve sivil halka uyguladığı bir çeşit sorgulama biçimi olan istirazdır.²⁶⁴ Mihne ve İsti'raz'ın her ikisinin de ortak yönü sonuca ulaşmak için kendileri gibi düşünmeyenlere karşı şiddet ve baskı yöntemini uygulamaktır.

Abbasilerin ilerki dönemlerinde, İktidarın ve halkın gözünden düşen Mutezilî düşünce bu sebeple emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker prensibinin siyaseten yorumlanmasından da uzaklaşmış oldu ve daha önce belirttiğimiz üzere, bu ilkenin ahlakî yönleri üzerinde duruldu. Emri bi'l-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker ilkesinin güzelliğinin akılla kanıtlanabileceği savunuldu. Bu görevin aklen güzelliği üzerinde fikirler üretildi. Bu konuda Ebû Hâşim ve Ebu Ali Cubbâî, aklın tek başına yeterli olduğunu söylediler. Onlara göre “iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak aklen vaciptir. Bu konuda nassın olması veya olmaması önemli değildir. ‘Bizden biri bir başkasına zulmedildiğini gördüğünde bunun kabih, çirkin olduğunu bilir. Ve ona bunu nehyetmek gerekir.’ Vucûbiyet de bu ilkenin bazı türlerine özgüymüş gibi görülmez.”²⁶⁵ Bu fikirlere göre kutsallık denmese de, ilkesellik ve genellik bağlamında²⁶⁶, emri bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker'in önemi ortaya konuyordu.

Mu'tezile mezhebinde emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l münker prensibi adil bir imamın önderliğinde uygulanması gereken bir devrim esası olarak da kabul

---

²⁶² Aydınlı, *Mu'tezile'de İmamet ve Siyaset*, 85-88.

²⁶³ Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, 121.

²⁶⁴ Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, 122-123.

²⁶⁵ Kadı Abdülcebbar, *Şerhul Usul-i Hamse*, 742.

²⁶⁶ Ammara, *Mu'tezile ve İnsanın Özgürlüğü Sorunu*, 106.

edilmiştir. Bu uygulamanın “ devrimci bir hareket” olarak tanımlanabilmesi için bir takım şartlar koşmuşlardır. Bu şartlar:

1.Devrimcilerin grup şeklinde örgütlenmiş olmaları gerekir. Bu yapı, onları Haricilerin yaptığı gibi bireysel çıkışlardan uzaklaştırmış olacaktır.

2. Devrimcilerin gücü ve olanakları ağır basmalıdır. Galibiyete ulaşma ihtimali mağlup olma ihtimalinden daha kuvvetli olmalıdır.

3. Devrimcilerin, âdaletli bir yöneticileri olmalı ve ona itaatte bulunmaları şarttır. Böylece onun adâlet esaslı sistemini, zâlim imamın baskıcı yönetiminin yerine yerleştirmiş olurlar.

4. Devrim hareketi, zâlim imamı mağlup etmekle yetinmemelidir. Bunun yanısıra sosyal düzende birtakım düzenlemelerde bulunulması gerekir.²⁶⁷

Bu şartlar Mu'tezile'ye göre emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l münkeri etkin kılan şartlardır. Sistemli ve etkili olması için bu şartların olması gerekir. Yoksa harici harekette etkin olan, ferdi uygulamaların, şiddetin ve terörün hakim olduğu anarşist bir hareket olur. Mu'tezile bu şartları öne sürerek “ daha önce Haricilerin içine düştüğü hataya düşmemeye, toplumda huzursuzluk ve fitneye yol açmamaya, daha fazla enerji ve güç kaybetmemeye, sonuçta başarıyı garantileyerek adil bir yönetim oluşturmaya çalışmıştır.²⁶⁸ Ancak daha öncede belirttiğimiz üzere Mu'tezile siyasi gücü elinde bulundurduğu zamanlarda adil bir yönetim anlayışından uzak kalmış, harici zihniyeti yansıtan şiddet yanlısı davranışlarda bulunmuşlardır.

İlk düşünce ekollerinden birisi olması bakımından Mu'tezile'nin emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i anil münker prensibini uygulama yöntemi, içinde bulunduğu yapıya ve döneme göre değişkenlik arz etmiştir. Siyasetin güçlü olduğu dönemlerde bu ilkeyi siyasi ve imametle alakalı görmüş halka, din Alimlerine işkenceler yapmışlar, kendi görüşlerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Siyasi arka planı kaybettikleri zaman ekolün ahlaki yönüne vurgu yapmıştır.

---

²⁶⁷ Ammara, *Mu'tezile ve İnsanın Özgürlüğü Sorunu*, 104.

²⁶⁸ Ay, *Mu'tezile ve Siyaset*, 202

Mu'tezile mezhebi verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l münker prensibini uygulamada iki farklı yaklaşım ortaya koymuştur. Bunlardan ilki siyasi gücü de arkasına almanın verdiği cesaretle halka baskı ve şiddet eğilimini içeren fiili metottur. Fiili metot emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l münker prensibini şiddet ve yıldırma politikası içinde kullanmadır. Ne yazıkki haricilerde olduğu gibi Mu'tezile de bu prensibi uyguladığını iddaa ederek kendisi gibi düşünmeyen Müslümanlara zarar vermiştir. Halka baskılar yapmış, çeşitli din Alimlerine eziyetler etmiştir. Kendi fikir ve düşüncelerinin dışındaki insanlara tahammülsüzce yaklaşmışlar, zorla baskıyla kendi fikirlerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Burada uygulanan fiili yöntem, tamamen taassubiyeti ortaya koyar. Farklı düşüncelere, fikirlere ve yeniliklere kapalı bir yaklaşım ortaya koyan Mu'tezile mihne döneminde etkin olarak bunu yansıtmıştır.

Mu'tezile ikinci yaklaşım olarak emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l münker prensibinin ahlakı yönüne vurgu yapmıştır. Mu'tezilenin bu prensibin ahlaki yönüne yönelmesinin sebebi iktidarın gücünü kaybetmesi ve halkın mutezileye tepki içerisinde olmasıdır. Bu ilkenin ahlakı yönü sayesinde insanlar arasında var olan huzursuzluk ve fitne ortamlarının engellenebileceği savunulmuştur. Aynı zaman da Mu'tezile düşünürler Emevi politikalarını sert bir dil ile eleştirmiş, kötülüğü düzeltmek için dil ile mücadele de bulunmuşlardır. Dil ile mücadele yöntemi bu prensibin ahlakı yönü içerisinde değerlendirilmiş, aklın ve bilginin bir araya gelmesi ile kötülüklerin sonlandırılacağı savunulmuştur.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Mu'tezile bu prensibi tarihin seyri içerisinde şartlara ve durumlara göre iki farklı boyutta ele almıştır Bu prensip en sistematik şekilde Mu'tezile tarafından tartışılmıştır. Diğer düşünce ekolleri tarafından fikri boyutun dışında, herhangi bir farklılık ve yenilik ortaya konulmamıştır.

1.3.Şia Mezhebinde Emr-İ Bi'l Ma'ruf ve Nehy-İ Ani'l Münker Yöntemi

1.3.1. Şia'nın Ortaya Çıkışı ve Temel Öğretileri

Şia kelimesi sözlüğe bakıldığında (şy'a) kökünden gelen bir kelimedir. Misafiri uğurlamak, peşinden gitmek, tarafında yer almak, ayrılmak, firkalaşmak, yardımcı ve bölük anlamlarına gelmektedir.²⁶⁹ En yaygın kullanımı “ taraftar, yardımcı, fırka ve bölük kelimeleridir.

Bir fırkayı iyi anlamak düşüncesindeyse, ilk olarak o mezhebin düşünürlerinin kendilerini nasıl tanımladıkları önemlidir. Bu nedenle Şiiliğin isimlendirilmesi konusunda öncelikli olarak bu fırkaya mensup Alimlerin yaklaşımlarını aktaracağız. İlk dönem Şii müellifleri olan Nevbahti(300/912) ve El Kummi (301/913)'ye göre Şia Hz peygamberin hayatta olduğu dönemde Ali'nin taraftarları (Şiatu Ali) şeklinde adlandırılan, onun ölümünden sonra da Ali'nin imametini ileri süren kişilerin oluşturduğu fırkaya verilen isimdir.²⁷⁰ Şii Alim Şeyh Müfid(413/1022) “Şia” kelimesini şu şekilde açıklar; “Teşeyyu” (Şiiliği savunmak, şii taraftarı olmak) dilde, bir öndere onu veli kabul ederek, dini yönlerle ona tabi olmaktır.²⁷¹

Günümüz Şii düşünürlerin yaklaşımlarına bakıldığında ilk dönem müelliflerin yaptıkları tanımlarla aynı düşünce tarzına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu düşünürlerden Tabatabai, Şia'yı Hz peygamberin vefatından sonra, imametini onu Ehl-i Beytine has ve hakkı olduğu fikrine sahip olan, İslam kültür ve geleneğinde onun Ehl-i Beytinin yolunu takip edenlere verilen isim²⁷² şeklinde açıklar.

---

²⁶⁹ Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Baskı(Ankara: TDV Yayınları, 1993), 13.

²⁷⁰ Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, 13-14

²⁷¹ Hasan Onat, “Şiiliğin Doğuşu Meselesi(Birinci Hicri Asır)”, *A.Ü.İ.F. Dergisi*, 34,(1997): 80

²⁷² Ethem Ruhi Fırlalı, “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu(Tebliğler ve Müzakereler)*, (İstanbul, 13-15, İslami İlimler Vakfı, Şubat 1993), 34.

Şii kaynakların dışında yapılan tanımlara bakıldığında Eşari, Hz Ali'yi, veli ve dost kabul edip, onu diğer sahabeler den üstün sayanları Şia olarak tanımlamıştır.²⁷³ Şehristani ise Şia'yı, Hz Ali'nin tarafını tutup, nass ve tayin ile onun imam olması gerektiğini düşünen, imametinin onun soyunun dışına çıkmayacağı fikrine inanan topluluk²⁷⁴ şeklinde açıklamıştır.

Şia kelimesinin tarihi süreç içerisinde aldığı bu farklı anlamları dikkate alan bilimsel yaklaşım çerçevesinde Şia şu şekilde tanımlanabilir: Şia; Hz Al'nin Peygamberden sonra nass ve tayin ile hilafet makamının sahibi olduğuna inanan, imametinin hiçbir şekilde onun soyundan çıkmayacağı fikrini ileri süren toplulukların ortak adıdır.²⁷⁵ Tarih boyunca Şia kavramı çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Bu yaklaşımların birçoğu mezhep anlamında değil de bir kimsenin yanında olanları belirtmek için taraftar anlamında kullanılmıştır. Örneğin Hz Osman'ın yanında olanlara Şiatu Osman, Hz Ali'nin yanında olanlara da Şiatu Ali denmiştir. Bu kullanımlarda herhangi bir fırka anlamı taşımamaktadır.

Bir mezhebin ortaya çıkışı konusunda bir fikre sahip olabilmek için, onunla ilgili yapılan tanımlamalar, açıklamalar son derece öneme sahiptir. Bu nedenle bizler de Şiiliğin ortaya çıkışı konusunda hem Şii kaynaklarda yer alan iddaalara değineceğiz, hem de diğer düşünceleri aktaracağız. Şiiliğin ortaya çıkışı konusunda birçok yaklaşım bulunmaktadır. Şii müelliflere bakıldığında, Şia'yı tanımlarken, Şiiliği ya Hz Muhammed'in sağlığında ya da onun vefatı ile irtibatlandırmışlardır. Bu nedenle Şii kaynaklarda genel olarak Şia'nın Hz Peygamberin sağlığında oluşum içerisinde olduğu, Hz peygamberin vefatından sonra da bir mezhep olarak teşekkül ettiği görüşü Şiiler tarafından benimsenen ortak düşüncedir.²⁷⁶ Fığlalı Şii müelliflerin ileri sürdüğü iddaların doğru olmadığını, Şiiliğin Hz Muhammed'in sağlığında veya Hz Ali ve oğulları Hasan ve Hüseyin döneminde bir fırka haline gelmediğini söyler.²⁷⁷

---

²⁷³ Eşari, *Makalatü'l İslamiyyin*, 35.

²⁷⁴ Şehristani, *el- Milel ve'n Nihal*, 132.

²⁷⁵ Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, 15.

²⁷⁶ Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, 147; Onat, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi", 81.

²⁷⁷ Fığlalı, "Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi", 35.

Şiilik hakkında görüş belirten müelliflerin ekseriyeti, bu firkanın Hz Osman döneminde ortaya çıkan fitne hareketlerinin neticesinde ortaya çıktığı görüşündedir. Bunlara göre Abdullah b. Sebe'ye uyanlar Şia'nın çekirdeğini oluşturur.²⁷⁸ Bazı araştırmacılar Şiiliğin Hz Osman'ın şehit edilmesinden sonra ortaya çıkan olaylarla birlikte teşekkül ettiğini, Talha, Zübeyr ve Aişenin yanında yer alanlara karşılık, Hz Ali'nin tarafında bulunanlara Şii dendiğini söylerler. Onat, Şiiliğin Hz Osman döneminde yaşanan fitne olayları ile doğrudan irtibatlandırılmasının mümkün olmadığını belirtir. Şiiliğin oluşumu ile ilgili bir başka görüş Hz Ali'nin hilafeti döneminde ortaya çıktığıdır. Bu düşünceyi ileri sürenlerin başında İbn Nedim gelmektedir. Diğer bir yaklaşım ise Şiiliğin hakem olayından sonra vuku bulduğu görüşüdür.²⁷⁹

Emeviler döneminde Şiiliğin doğuşuna tesir eden olaylar bulunmaktadır. Kerbela ve ondan sonra ortaya çıkan Tevvabun ve Muhtar es- Sakafi hareketleri Şiiliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır.²⁸⁰ Verilen rivayetlere bakıldığında Şiiliğin oluşumu ile ilgili birçok yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımların dışında Şiiliğin yabancı unsurların etkisi ile oluştuğunu düşünen görüşler de vardır. Şiiliğin İran, Yahudi, Müşterek Yahudi ve Hıristiyan ile Arap asıllı olduğunu idda eden düşünürler bulunmaktadır. Öz'e göre Şiiliğin aslına dair görüşlerden en tutarlı olanı "arap asıllı" olduğu nazariyesidir.²⁸¹ Emevilerin, Hz Ali taraftarlarına yaptığı zulüm, baskı ve dışlayıcı politika Şiiliğin oluşumuna tesir etmiştir.

Son noktayı koyacak olursak, İslam da ortaya çıkan en önemli ayrılık olayı²⁸² Şiiliğin, ilk Şii nitelikli farklılaşma olan Muhammed b. el- Hanefiyye'nin adı altında tarih sahnesine çıkmaya başladığı söylenebilir.²⁸³

---

²⁷⁸Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, 148.

²⁷⁹Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, 148.

²⁸⁰Fırlı, "Şiiliğin Doğuşu ve Gelişimi", 40; Onat, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi", 101.

²⁸¹Şaban Öz, "Şia'nın Aslı ve Doğuşu Üzerine Görüşler", *e- Makalat Mezhep Araştırmaları*, (2008,1/2), 30-33.

²⁸² Öz, "Şia'nın Aslı ve Doğuşu Üzerine Görüşler", 33.

²⁸³ Onat, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi", 113.

Şia'nın temel düşüncelerine bakıldığında en önemlisi imamet anlayışıdır. Onlara göre imamet itikadi konular içerisinde yer almaktadır.²⁸⁴ İmamet anlayışı Şiiliğe mensup kişilerin karakteristik yapısını ortaya koyar. Şii fırkalarının birçoğu imamet fikrinde ittifak içindedirler. İmamet Şia'yı diğer mezheplerden ayıran en önemli noktadır.²⁸⁵ Şiiilikte imamet düşüncesi nübüvvetle eş değer sayılmış ve Allah'ın bir lütfu olarak görülmüştür.²⁸⁶ Onlar imamları bir nevi peygamberlerle eş değer görmüş, masum olduklarına ve hatalardan korunduklarına inanmışlardır.²⁸⁷ Şia'ya göre imamet meselesine inanmak farz olduğu için, imamlara da itaat farzdır.²⁸⁸ Şiiiliğin temel düşüncelerinden birisi de takiyyedir.²⁸⁹

1.3.2 Şia Mezhebinde Emr-i Bi'l Marûf ve Nehy-i Ani'l Münker

Şii düşünceye bakıldığında “emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker” prensibi, Şii düşüncenin farklı kolları olan Zeydiyye, İmamiyye ve İsmailiyye de hakim olduğu gözükmektedir. Mu'tezili düşünceden etkilenen Zeydiyye mezhebi haksızlıklara karşı çıkma anlamın da bu prensibi hem dil ile hem de fiili mücadele şeklinde uygulamıştır. Bir Şii fırkası olan Zeydilik ismini Zeyd b. Ali'den alır. Şii mezhepler arasında Ehlisünnete en yakın olanıdır. İmam zeyd, Ehli beyt içerisinde ilimle meşgul olan, bilgili ve fakih bir kişidir.

Zeydiyyenin emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i an'il-münker anlayışına bakıldığında Allah'ın iyiliği emredip, kötülüğü yasakladığı düşüncesinden hareketle, emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münkerin vacip olduğu hususunda icma etmişlerdir. Zeydi devlette idare, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i an'il-münkerin uygulanması ile sağlanmaktadır. Bu prensibi uygulayıcı olarak imam ve muhtesipten oluşan iki unsur vardır. İmam muhtesibin amiri durumundadır. Cuma namazını kıldırmak, hadd cezalarını uygulamak imamın görevlerindedir. Muhtesip, şehir, kasaba ve köyde imam adında emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l münker yapan devlet memurudur.

---

²⁸⁴ Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiiliği*, 22.

²⁸⁵ Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, 96.

²⁸⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yay, 2008), 342.

²⁸⁷ Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 343; Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiiliği*, 161.

²⁸⁸ Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiiliği*, 160.

²⁸⁹ Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiiliği*, 162.

Tamamen İslami emirleri uygulamakla görevli olan bu memurlar, Müslümanların, canından, malından, namusundan, dininden, mezhebinden ve sağlığından sorumludurlar. Zeydiyye mezhebin de iyiliği emredip kötülüğü menetme prensibinin uygulanması bizzat devletin sorumluluğundadır. Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibi zeydiyye mezhebinde ferdi değil, içtimai bir anlayışla ele alınmıştır.²⁹⁰

Zeydiyye mezhebine mensup olanlar İmam'ın belirlenmesi konusunda Hz Peygamber(s.a.v)'in bunu vasiyetle belirttiğine inanırlar. Ancak Hz Peygamber isim ve şahsiyet belirtmediğini, yalnızca sıfatlarıyla zikrettiğini, bu sıfatlarında Hz Ali'ye uyduğunu ve onun imam olması gerektiğini düşünürler. Zeyd'e göre imamın Hz Ali ve Hz Fatıma'nın soyundan vera sahibi, muttaki, Alim ve cömert olması gerekir. Zeyd İmamet konusunda diğer Şii kollardan farklı olarak, imamın halkı kendisine davet etmesi ve gerektiğinde bu yolda zalim idareciye karşı çıkması şartını ortaya koymuştur.²⁹¹

Zeyd'in şartlar oluştuğunda zalim idareciye karşı ayaklanılması gerektiğini belirtmesi emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l münker prensibini haksızlıklara karşı mücadelede bir etken olarak düşündüğünü göstermektedir. Nitekim İmam Zeyd bu düşüncesiyle imametini ilan etmiş ve dönemin halifesi Hişam b. Abdülmelik'e(ö. 105/724) karşı ayaklanmıştır²⁹². Hişam b. Abdülmelik döneminde emevilerin, halka karşı zorbacı ve adaletsiz tutumları devam etmekteydi. İmam Zeyd Emevilere karşı halktaki altyapının farkında ve imametini Hz Fatıma soyuna geçmesi gerektiğini düşünüyordu. Bir gün Zeyd Emevi Halifesi Hişam b. Abdülmelik'i ziyarete gider. Huzuruna girdiğinde, Hişam b. Abdülmelik'in etrafında oturacak bir yer bulamaz, meclisin sonunda bir mekana oturur ve şöyle der: “Ey Mü'minlerin emiri! Hiçbir kimse Allah'tan korkma(takva) hususunda kendisini büyük sayamaz, ve ondan korkma hususunda da kendisini küçültemez” der Hişam b. Abdülmelik bunun üzerine şu cevabı verir: “ Sus, ey anası ölesi! Bir cariye'nin oğlu olduğun halde sen içinden halifemi olmak istiyorsun, halifelik hususunda kendini yiyip bitireceksin der.

---

²⁹⁰İsa Doğan, “Zeydiyye Mezhebi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1989, 3: 98-99.

²⁹¹Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 27.

²⁹²Eşari, *Makalatü'l İslamiyyin*, 96.

Bunun üzerine Zeyd şöyle der: Ey Mü'minlerin emiri eğer bana kızmayacaksan sana esaslı bir cevap vereceğim eğer kızacaksan susacağım deyince, Hişam b. Abdümelik kızmayacağım der. Zeyd de; Hz İsmail'in annesinin de cariye olduğunu ve Hz Muhammed'in de onun soyundan geldiğini söyleyerek Allah tealanın ikisini de peygamber olarak gönderdiğini hatırlatmıştır.²⁹³

Bu anlatılan olaya bakıldığında İmam Zeyd zalim halifeye karşı diliyle uyarı görevini yapmıştır. Bundan sonra Zeyd zalim imama karşı ayaklanmak için küfeye geçer ve halkın nabzını tutar. Küfe de kendisine biat eden on beş bin kişi ile Hişam'ın Küfe- Basra(Irakeyn) valisi Yusuf b. Ömer es- Sakafi'ye karşı ayaklanır. Savaş devam ettiği sırada, Hişam'ın casusları Zeyd'in taraftarlarını bazı meselelerde tereddüde ve şüpheye düşürürler. Bunun üzerine onlar Zeyd'e “ Gerçek şu ki biz düşmanlarına karşı atan Ali b. Ebi Talib'e haksızlık eden Ebu Bekir ve Ömer hakkındaki görüşünü söyledikten sonra yardım edeceğiz” derler. Bunun Üzerine Zeyd, “ Bu ikisi hakkında iyilikten başka bir şey söyleyemem ve babamdan da onlar hakkında iyilikten başka bir şey söylediğini işitmedim. Ben Atam Hüseyini öldüren ve el- Harra gününde medineye saldıran, sonra da Allah'ın evini mancınıkla taşla tutup ateşe veren Ümeyye oğullarına karşı ayaklandım” der. Bu cevaplar üzerine onlar da Zeyd'i terk ederler. Zeyd'in yanında çok az kişi kalmasına rağmen son nefesine kadar çarpışır ve savaşın üçüncü günü ölür.²⁹⁴ İmam Zeyd emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibini uygularken önce zalim İmam'ın zulmünü dille diler getirip onu uyarılmış, gerekli gördüğü şartlar oluşupunda ise zalim yöneticiye karşı ayaklanarak fiili yöntemi kullanmıştır.

Şia'nın imamiye koluna baktığımızda, kötülüğü ortadan kaldırmak için şiddete başvurma taraftarı olmadığı gözükmektedir. Bunlara on iki imamı kabul ettikleri için isnaaşeriyye, imamlara inanmayı imanın temel esası kabul ettikleri için imamiyye, itikadi ve ibadetle ilgili konularda Cafer es- Sadık'ın görüşlerini ilke edindikleri için caferiyye denmiştir.²⁹⁵ Bu fırka Hz Ali'nin açık bir nassla ve doğru

---

²⁹³Zehra, *İslamda Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 29-30; Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 270-271.

²⁹⁴Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 271-272.

²⁹⁵Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 290-291.

bir tayinle imam olduğunu savunurlar.²⁹⁶ Şii düşünce Ali b.Hüseyinden sonra kötülüğü ortadan kaldırma prensibini uygulama yönteminde iki farklı düşünceye sahipti. Birinci grubu temsil eden Zeynel Abidindir. İmam Zeyd, haksız yönetime karşı duruş sergilemiş, kötülüğün silahlı mücadele ile ortadan kaldırılacağını düşünmüştür. İkinci grup ise İmam Zeyd'in kardeşi, Muhammed el Bakırdır. İki kardeşin ayrılığa düştüğü nokta imamda bulunması gereken şartlardır.²⁹⁷

Muhammed el- Bakır'ın oğlu Cafer es Sadık da emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l münker prensibini sabır çerçevesinde ele almıştır. Emevi yönetimine karşı ayaklanmayı düşünenlere: “ Emeviler insanlara saldırıyor, hatta dağlar onlara saldırırsa dağlara da saldırırlar. Onlar Ehli Beyt'in hoşnutsuzluğunu hissediyorlar. Ehli Beytten hiç kimsenin Allah iktidarlarına zeval verinceye kadar ayaklanması caiz değildir.”²⁹⁸ demiştir. Bu konuşmasından anlaşılacağı üzere İmam Cafer taraftarlarını kötülüğü önlemek için şiddete yönlendirmemiştir. Ancak İmam Caferin burada yaptığı ilke kalben buğz edip, basit bir bekleme değildir.

İmamiyye de takiyye ön plandadır. İmâmiyye Şîası'nın, gaib imam zuhur edinceye kadar emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münkerin uygulanmaması gerektiği görüşünde olduklarını bildirirlerse de en azından geç dönem İmâmiyye'si için bu bilgi doğru görünmemektedir. Zira birçok İmâmiyye kaynağında emir ve nehiy konulan sistemli bir şekilde yer almış, özellikle nasihat ve sözlü uyarılarla bu görevin yerine getirileceği ifade edilmiş, hatta aşırıya kaçmamak şartıyla fiilî tedbire başvurmayı câiz görenler de olmuştur. Ancak bu âlimler imam ortaya çıkıncaya kadar zalimlere karşı silâhlı mücadele ve isyanı reddetmişler, bu yetkinin imama veya onun nasbettiği kişiye ait olduğunu kabul etmişlerdir.²⁹⁹ Takiyye ile ilgili şöyle bir örnek anlatılmaktadır. “Ömer b. Reyyah, Ebu Cafer'in taraftarlarından Muhammet b. Kays'a rastladı. Ona Ebu Cafer'e bir mesele sordum O da cevap verdi. Bir sene sonra aynı soruyu yine sordum, bir önceki sene verdiği cevabın değiştiğini verdi. Niçin farklı cevap veriyorsun dediğimde Ebu Cafer bana, takiyye icabı böyle yaptım dedi. Allah biliyor, ben samimi idim ve soruyu iyi niyetle sordum. Alacağım

---

²⁹⁶Şehristani, *el milel ven'nihal*, 132.

²⁹⁷Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 57.

²⁹⁸Nevin, *İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet*, 242.

²⁹⁹Çağırıcı “*Emir Bil Maruf Nehiy anil Münker*”, 11: 140.

fetvaya göre amel etmek gayretindeyim. Bana karşı takiyye yapmasında hiçbir sebep yoktu. İşte benim durumum budur. Muhammed b. Kays ona şöyle dedi: Belki de senin yanında onun takiyye yapmasını gerektiren birisi vardı. Ömer b. Reyyah şöyle cevap verdi; ben ona her iki soruyu sorduğumda onun yanında benden başka kimse bulunmuyordu. Muhammed b. Kays: İmamın verdiği her iki cevapta takribi olarak verilmiştir. Fakat bir önceki sene verdiği cevabı ezberlemedi ki aynı cevapla cevap versin dedi. Bunun üzerine Ömer b. Reyyah onun onun imametinden ayrıldı ve şöyle dedi: Her ne sebeple olursa olsun batıl üzere fetva veren imam olamaz. Aynı şekilde, takiyye icabı Allah'ın katında kabul olmayan bir şekilde fetva verenden de imam olamaz. Yine perdesini indirip kapısını kapatan, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayan kimse de imam olamaz demiştir.³⁰⁰

Şia'nın İsmailiyye koluna bakıldığında bu ilke son derece önemli bir konuma sahiptir. İsmailiyye ekolü bu prensibi sıklıkla kullanmış, zalim yöneticinin zulmünü engellemek için fiili mücadeleye girilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ekol mensupları bu görüş çerçevesinde tarihte birçok fiili hareket içerisinde yer almışlardır. Fatimi ayaklanması, Karamite hareketi, Hasan Sabbah'ın yaptırdığı terör eylemleri bunlardan birkaçıdır.³⁰¹

Şiiilikte emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibi iki farklı şekilde ele alınmıştır. Yaklaşımın birisinde bu prensip, gerektiğinde zalim görülen yöneticilere karşı, fiili olarak mücadele edilmesi gerektiği şeklinde ele alınmış. Zeydiyye ve İsmailiyye mezhepleri zalim imama karşı ayaklanma ve mücadele etmek gerektiği fikrini savunmuşlardır. Zeydiyye ve İsmailiyye emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibini fiili yöntemle düzeltme şeklinde uygulamışlardır. Diğer yaklaşımda ise yöneticiler zalim bile olsa, imam gaib olduğundan onu beklemek gerektiği, onun hurucu olmadan fiili mücadele içerisine girilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. İmamiyye mezhebinin bu yaklaşımı, emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l münker ilkesini sabır yöntemi olarak uyguladığını gösterir. Bir tarafta fiili mücadele yaklaşım tarzı, diğer tarafta sabır yönteminin etkili olduğu gözükmektedir.

---

³⁰⁰ El Kummi, En- Nevbahti, *Kitabu'l – Makalat ve'l Fırak, Fırakuş-Şia*, trc. Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, Ramazan Şimşek, (Ankara: Ankara Okulu yay, 2004), 187-188.

³⁰¹ Nevin, *İslam Düşüncesinde Muhalefet*, 221.

1.4.Mürctie Mezhebinde Emr-İ Bi'l Ma'ruf Ve Nehy-İ Ani'l Münker Yöntemi

1.4.1 Mürctie'nin Ortaya Çıkışı ve Temel Öğretileri

Mürctie mezhebinin isimlendirilmesi konusunda diğer mezheplerde olduğu gibi birçok yaklaşım bulunmaktadır. Mürctie mezhebi genel anlamda “ irca” kelimesine dayandırılır. İrca kelimesi iki anlama gelmektedir. Birinci anlamı “ erteleme ve tehir etme” dir. “ Dediler ki: Onu ve kardeşini irca et³⁰²” ayetinde geçen, te'hir et, mühlet ver anlamında kullanılmıştır. Bu fırka mensuplarına ilk anlama dayanarak mürctie denmiştir. Çünkü onlar, ameli, inanç ve niyetin gerisinde görürler. İkinci anlamı ise ümit(reca) vermedir. Bu ekole mensup olan düşünürlere ikinci anlama dayanarak mürctie denmiştir. Çünkü, onlar küfür ile ibadet fayda etmediği gibi iman ile de günah zarar vermez diyerek, büyük günah sahiplerine ümit vermişlerdir.³⁰³

Bazı düşünürlere irca kelimesini farklı şekillerde açıklamışlardır. Şehristani Mürctie kelimesini şu şekilde tanımlamıştır: “Büyük günah sahibinin, hükmünü kıyamet gününe erteleyip, dünyadaki yaşantısıyla ilgili cennet veya cehennemlik şeklinde herhangi bir hükümde bulunmayanlar.”³⁰⁴ Bir başka tanımda Mürctie, Hz Ali ve Hz Osman arasında geçen olaylarda onların her ikisinden de teberri etmeyenler, her iki tarafada dostça davrananlar, aralarındaki problemlerle ilgili, “hükmü Allah’a bırakanların” oluşturduğu gruba verilen isimdir.³⁰⁵ Diğer bir yaklaşımda ise, Hz Alinin imametinin, birinci sıradan dördüncü sıraya te'hir etmesine sebep olanlara mürctie denmiştir.³⁰⁶

Mürctie'ye mensup olanlar Cennet karşılığında mallarını ve canlarını satanlar anlamında “Şari”, birlik ve bütünlüğü savunanlar anlamında “ ehlu'l cemaat- el

---

³⁰² Arâf, 7/111.

³⁰³ Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürctie ve Tesirler*, (Ankara: TDV yay, 2002), 104.

³⁰⁴ Şehristani, *el milel ven 'nihal*, 127.

³⁰⁵ Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürctie ve Tesirler*, 52.

³⁰⁶ Şehristani, “*el milel ven 'nihal*“,127.

mürciun”³⁰⁷ isimlerini kendilerine uygun görmüştür. Mürcie siyasi ve itikadi bir fırkanın ismi olarak, Sönmez Kutlu tarafından şöyle tanımlanmıştır: “ Hz Osman ve Hz Ali başta olmak üzere bütün büyük günah işleyenlerin durumlarını Allah’a te’hir ederek, onların cennetlik veya cehennemlik oldukları konusunda hiçbir fikir ortaya koymayanlara verilen isim”³⁰⁸ dir.

Mürcie mezhebinin ortaya çıkışını etkileyen birçok sebep bulunmaktadır. Mürcie mezhebinin oluşumuna zemin hazırlayan sebeplerden ilki siyasi ortamdır. Hz Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan ve tarih boyunca Müslümanların zihinlerini meşgul eden en mühim mesele “imamet” konusu olmuştur. Hz Osman döneminde ortaya çıkan karışıklıklar ve isyanlar onun şehit edilmesine sebebiyet vermiş. Hz Ali döneminde Müslümanlar arasında iki savaşın olması, hakem olayından sonra haricilerin doğmasına sebep olmuştur.³⁰⁹ Mürci zihniyetin ortaya çıkışında harici zihniyetin etkisi göz ardı edilemez. Hz Ali ve Muaviye arasında geçen sıffin savaşındaki hakem olayında Hz Ali’nin yanından ayrılanların oluşturduğu gruba harici denildi. Hariciler büyük günah işleyenleri tekfir ederek onları cehennemlik gördü. Aynı zaman da kendileri gibi düşünmeyenlere baskı ve şiddet politikası güttü. Bu fırkanın, bu denli şiddet yanlısı olması, insanları korku içinde yaşama sevk ettirmesi, karşıt bir grubun oluşumuna zemin hazırladı. Genel de arap olmayanların temsil ettiği ve harici zihniyete tepki olarak ortaya çıkan bu gruba mürcie dendi.

Emevi- Haşimi çekişmesi mürcii fikirlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Emevi ve Haşimi arasında geçen hilafet mücadelesi, Hz Osman’ın hilafetinde ortaya çıkan karışıklıklar, Hz Ömer’in ölümü neticesinde Hz Osman ile Hz Ali’nin hilafet için şura karşısında kalmaları ve Hz Osman’ın ölümüyle sonuçlanan fitne ortamı tekrar ortaya çıktı. Emevi- Haşimi mücadelesi sıffin savaşında patlak vermiş, daha sonra Hz Hasan’ın hilafeti Muaviye’ye devretmesi ile bir nebze durmuştur. Birçok kişi Emevi- Haşimi çekişmesi içerisinde her iki tarafında yanında yer almamış, onların

---

³⁰⁷ Neseff, Ebû Mutî' Mekhul b. Fazl (318/930), *Kitabü'r-Red ale'l-Bida'*, (nşr. Marie Bernand), *Annales Islamologiques*, 16 (1980), 62.

³⁰⁸ Kutlu, “Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı Ve İslâm Düşüncesine Katkıları”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002. 172.

³⁰⁹ Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 44.

büyük günah işleyip, işlemediği konusunda fikir beyan etmeyip, onların durumunu Allah'a havale etmişlerdir.³¹⁰ Tarafsız kalan herhangi fikir ileri sürmeyen bu gruba da Mürcie denmiştir.

Emevilerin uygulamış oldukları siyasi ve ekonomik politikalar, sosyo politik durum bu mezhebin teşekkülünde etkili olmuştur. Emevilerin iktidarı ele geçirmesi ile Arapların tarafını tutup, mevaliyle onlar arasında eşit muamele etmemeleri, arap olmayanların zamanla onlara karşı ayaklanmalarına sebebiyet vermiştir. Emevilerin mevaliye karşı uyguladıkları ekonomik politikalarda, mürcienin oluşumunda etkili olmuştur.³¹¹ Sonuç olarak Mürcie mezhebi, İslam coğrafyasını tehdit eden başta Harici zihniyetine, Emevi- Haşimi çekişmesine, emevilerin arap olmayan Müslümanları ikinci sınıf vatandaş olarak görmelerine tepki olarak doğmuş, 60/679 ile 75/694 tarihleri arasında tarih sahnesine çıkmış, uzlaşmacı birlikteliğin ve barışın önemini vurgulayan siyasi bir firkadır.³¹²

Mürcie mezhebi, büyük günah işleyenlerin durumu, iman-amel ilişkisi, imanın artması veya eksilmesi gibi hususlarda görüşler ileri sürmüşlerdir. Mürcie'nin Harici zihniyete karşı bir tepki olarak ortaya çıkmasında ki etken büyük günah konusudur. Mürcie mezhebi büyük günah işleyen kimsenin hükmünü kıyamet gününe ertelemiş, dünyadaki durumu ile cennet veya cehennem ehli oluşu hakkında fikir beyan etmemiştir.³¹³ Onlara göre büyük günah işleyen kimseye Allah dilerse azap eder, dilerse affeder, küfürle birlikte iyilikler fayda sağlamadığı gibi İmanla birlikte günah zarar vermez.³¹⁴ İman konusunda Mürcie mezhebinin içerisinde birden fazla tanım yapılmıştır. Onların bir kısmı İman'ı kalpte gerçekleşen marifet veya tasdik olarak açıklamış, bir kısmı İmanı yalnızca tasdik şeklinde ele almış, bir kısmı imanı yalnızca dil ile ikrar olarak değerlendirmiştir. Ebu Hanife ve ashabının oluşturduğu grup ise İman'ı dil ile ikrar kalp ile tasdik olarak açıklamıştır.³¹⁵

---

³¹⁰Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 45-48.

³¹¹Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 49-51.

³¹²Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 64.

³¹³Şehristani, *el milel ven'nihal*, 127; Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 104.

³¹⁴Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 104.

³¹⁵Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 125.130.

Mürice mezhebi amelleri imana dahil etmez. Onlara göre terkini helal görmedikçe amellerini yerine getirmeyen kişi kafir olmaz.³¹⁶ Mürice'nin iman ve büyük günah görüşü harici zihniyete karşı ortaya atılan ilk fikirler olmuştur. Mürice mezhebini bakıldığında temel itikadi görüşleri şu şekildedir: “Büyük günah, iman-amel ilişkisi, imanda istisna, imanın tanımı, imanda artma ve eksilme, imanda eşitlik, iman- islam ilişkisi, va'd ve vaid³¹⁷” Mürice mezhebi diğer fırkalar da olduğu gibi kendi içerisinde gruplara ayrılmıştır. Bunlar; Yunusiyye, Ubeydiyye, Gassaniyye, Sevbanıyye, Türneniyye ve Salihıyyedir.³¹⁸

1.4.2 Mürice Mezhebinde Emr-i Bi'l Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l Münker Yöntemi

Harici zihniyetin toplum üzerinde yarattığı baskı ve şiddet, zamanla onlara muhalif geniş bir kitlenin teşekkül etmesine sebebiyet verdi. Hariciler kendileri gibi düşünmeyen, Müslümanları kolaylıkla tekfir edip, kafir ilan ediyorlardı. Hariciler büyük günah işleyenleri kafir ve cehennemlik görmekle yetinmeyip, büyük günah işlediklerini düşündükleri kişileri tespit edip³¹⁹ onları “emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i an'il-münker” prensibine dayandırarak cezalandırıyorlardı. İşte tam da bu problemlerin olduğu ortamda, Müslüman toplumlarda oluşan aşırı tepkileri dengelemek, dağılma tepkisiyle karşı karşıya kalan toplumları tekrar bir araya getirmek için³²⁰, insanlara karşı sert ve dışlayıcı bir üslup ortaya koymayan mürice ortaya çıktı.

Mürice imanı amelden sonra saymakta,³²¹ yani imandan bir cüz kabul etmemekteydi. Aynı zaman da büyük günah işleyen kimsenin durumunu ahirete ertelemekteydiler. Mürice'nin bu yaklaşımı, Harici zihniyetin tekfir konusunda ki aşırı tutumunu gidermekti. Mürice mezhebi burada büyük günah işleyen kimselere harici zihniyeti gibi yaklaşmamış, emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münker prensibini sabır yöntemi olarak ele almıştır. Sonucun Allah'a bırakılması, onlar hakkında fikir

---

³¹⁶Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürice ve Tesirler*, 107.

³¹⁷Kutlu, “Mürice Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı Ve İslâm Düşüncesine Katkıları”, 188-194; Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürice ve Tesirler*, 104-141.

³¹⁸Şehristani, *el milel ven'nihal*, 126-131.

³¹⁹Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, 82.

³²⁰Evkuran *Sünni Paradigmayı Anlamak*, 82

³²¹Şehristani, *el milel ven'nihal*, 127.

beyan edilmemesi, bu prensibin kalple buğz etme aşaması olarak değerlendirilebilir. Hz Ali ve Hz Osman arasında geçen olaylar hakkında yorum yapmamışlar, halk arasında yeni bir fitne oluşmasına sebebiyet vermek istememişlerdir. Bu yaklaşımı savunanlar, Hz Ebubekir'in Hz Peygamber'den rivayet ettiği şu hadise göre hükmettiler: “Yakında ortaya fitneler çıkacaktır. O fitneler ortaya çıktığı zaman, oturan kişi, bu fitneye yürüyenden, yürüyen ise buna koşandan daha iyidir. Dikkat edin bu fitne meydana geldiğinde, devesi olan devesinin peşinde, koyunu olan koyununun peşinde, arazisi olan onunla meşgul olmaya gitsin” Orada bulunan bir kişi “ Ey Allah'ın Resülü ya kişinin devesi, koyunu ve arazisi yoksa?” diye sordu. Peygamber efendimiz ona şu cevabı verdi: Kılıcını alsın ve onun ağzına vursun. Sonra kurtulma imkanı varsa kendisini kurtarsın.”³²² Bu hadisi kendilerine yol gösterici olarak değerlendiren mürcie mensupları, iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma prensibini, fiili bir mücadele ve isyankar bir boyutta ele almamış, bu olaylarda kötülük işleyenlere ve zulmedenlere karşı tutumu, kalp ile buğz etme, yani sabır yöntemi olmuştur.

Mürcie mezhebinin hariciler gibi sert, isyankar bir yaklaşım tarzı yoktu. İnsanların yaptıkları yanlışları uyarırken, sert kaba bir üsluba sahip değillerdi. Yöntem olarak insanlar arasında huzursuzluk ve fitne çıkarmamak için yumuşak huylu bir yaklaşım güdüyorlardı. Kendileri gibi düşünmeyen Müslümanlara fikirlerini kabul ettirmek için zorla baskı yapmıyorlardı.

Mürcie mezhebinin içerisinde ılımlı yapıya sahip bir grubun yanı sıra, “ mecbur kalmadıkça ve kanları dökülmedikçe bir Müslümanın kanını asla akıtmayacakları”³²³ görüşünü benimseyen bir toplulukta bulunmaktaydı. Bu grup Mürcie içerisinde haksız tarafla mücadeleyi şart koşanlardı. Emeviler döneminde ki isyanların birçoğuna katılmış,³²⁴ katılmadıklarına da destek vermişlerdi. Bu ıslah hareketlerinin ilklerinden biri Sabit b. Kutna'nın başlattığı harekettir. Sabit Kutna, Mürcie mezhebinin, temel fikirlerini şiirlerinde anlatarak mezhebin yayılmasını

---

³²² Buhari, “Fiten”, 9; Müslim, “ Fiten”, 10.

³²³ Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 178.

³²⁴ Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 92.

sağlamış, siyasi ve fikri mücadele içerisinde bulunmuştur.³²⁵ Sabit b. Kutna, zalim ve sapıklıklar için her zaman doğruyu söyleceğini belirtmiş, açık bir zulüm ve şiddet karşısında sessiz kalınmayacağı³²⁶ fikrinin oluşmasına tesir etmiştir.

Ebu Seyda ve Sabit Kutna'nın mürcii tez üzerine kurulmuş bir ıslah hareketi başlatmasının amacı Emevi valilerinin baskıcı yönetim anlayışlarına ve yanlış ekonomik uygulamalarına karşı mücadele etmektir. Emevilerin mevalilere karşı uygulamış olduğu politika, onları mevaliyi destekleme anlayışına itmiş, arap olmayanlardan alınan cizyenin kaldırılması ve askere ödenen maaşlara ortak olma gayeleri ıslah hareketlerinin arka planını oluşturmuştu.³²⁷ Bu ıslah hareketinin amacında görüldüğü üzere, haksızlıklara karşı fiili mücadelenin içerisine girildiği gözükmektedir. Mürcie başlangıçta ılımlı bir hareket çizdiği bilirse de emevi idaresinin kendilerine karşı yaptığı haksız uygulamalara karşı fiili yöntemi benimsemeyen mürcii grubun olduğu da aşikardır. Daha sonraki dönemlerde bu ıslah hareketi devam ettirilmiştir.

Emevi yönetiminin zamanla mevalileri ikinci sınıf vatandaş olarak görmeye devam etmesi, Haccac'ın yeni Müslüman olan mevalilerden haraç ve cizye almak istemesi üzerine, mü'minlerin eşit olduğunu düşünen mürciilerden bir kitle onlara karşı çıktılar. Bu isyanın öncülüğünü Abdurrahman b. Muhammed b. El Eşas yapmış, ona mürci Alimler de destek vermiştir.³²⁸ Haris b. Süreyc'in başlattığı isyanın amacı da aynı şekilde daha önce Sabit b. Kutna ve Eş'as'ın güttüğü fikirlerin teması ile aynıydı. Her ikisinde de ortak nokta emevi yönetimin uyguladığı adil olmayan politikalara karşı gelmektir. Onun istediği, Müslümanlara karşı adil ve eşit davranılması, mevalinin haklarının korunmasıydı.³²⁹ Haris, Hariciler gibi Müslümanları tekfir etmeyip, bütün Müslümanları eşit görüyor, onlara tekfir muamelesi yapılmasına karşı çıkıyor, Müslümanlar arasında eşitliği sağlamayan idareciyle fiili mücadeleyi gerekli görüyordu.³³⁰ Haris b. Süreyc'in bu hareketinin

---

³²⁵ Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 177.

³²⁶ Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 180.

³²⁷ Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 184.

³²⁸ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkülü Devri*, 71.

³²⁹ Kutlu *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 184-185

³³⁰ Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 184.

Mürcii tez üzerine kurulması, ona Sabit b. Kutna'nın yanında mücadele eden kısmın ve köylülerin destek vermesini sağladı.³³¹ Haris'in emevi yönetimine karşı başlattığı bu isyan uzunca bir süre devam etmiş, yaklaşık on üç yıl sürmüştür.³³² Mürcie mezhebinin fikirlerini oluşturan Alimlerin bir kısmı Emevi idaresinin uyguladığı haksızlıklara karşı isyan hareketi içine girmezken, Sabit b. Kuta ve Haris b. Süreyc'in uyguladığı ıslah hareketine dahil olanların sayısı oldukça fazladır. Mürci tez üzerine kurulan bu ıslah hareketlerinde zalim imamın yaptığı yanlış ve haksız uygulamaların fiili olarak mücadele ederek ortadan kaldırılması fikri hakim olmuştur. Sabit b. Kutna ve Harsi b. Süreyc'in başlattığı isyan hareketleri Müslümanların eşit haklara sahip olması için yürütülen reform hareketleri idi. Bu ıslah hareketlerinin etkisiyle emevilerin yıkılışı hızlanmıştır. Mürcie'nin iman ettiğini belirten kişilerden haraç ve cizye alınamayacağı fikrini savunması, bu uğurda fiili mücadelelere girmesi, çok sayıda kimsenin Müslüman olmasına katkı sağlamıştır.³³³

Mürcie mezhebinin tarihine genel olarak bakıldığında, ılımlı ve sabır yöntemini ele alan insanların oluşturduğu bir grup olduğu açıkça gözükmektedir. Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibi açısından bakıldığında Mürcienin içersinde iki farklı yaklaşımın olduğu anlaşılmaktadır. Birinci yaklaşımda Hz Peygamberin vefatından sonra gerçekleşen ve İslam dünyasında ortaya çıkan ihtilaflar karşısında sessiz kalmayı tercih eden bu grup, günahların durumu hakkında sonucu Allah'a ertelemişlerdir. Yeni bir fitne ortamı oluşmamasını, Müslümanlar arasında gruplaşmanın doğru olmayacağını düşünen mürciiler, insanları fikirlerinden dolayı dışlamamış, kötülüğe karşı dil ve kalp ile mücadelede bulunmuşlardır.

Mürcienin sabır yöntemi kötülöklere karşı fiili mücadelelere karışmama, fitne oluşturmama yaklaşımı, zamanla insanların onların fikirlerini benimsemelerini sağladı. Mürcienin kötülöklere karşı sessiz kaldığı veya kalben buğz edip pasif kaldığı düşünölemez. Sabır yöntemi sadece pasif bir bekleyiş değil, toplumları da kötölöğe karşı birlikte hareket etmeye bir nevi davettir.

---

³³¹Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 184.

³³²Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 183-192

³³³Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 193.

Mürcie mezhebinde emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker yöntemini fiili mücadele olarak ele alan ikinci bir yaklaşımda bulunmaktadır. Bu yaklaşımda uygulanan fiili yöntemde yöneticinin adaletsizliğini ortadan kaldırma için mücadele etmemdir. Emevilerin, arap olmayan Müslümanlara karşı güttüğü baskıcı, dışlayıcı ve ayrımcı politikadan dolayı fiili mücadelenin gerekli olduğunu düşünen mürçiler de vardı. Daha önce belirttiğimiz üzere, bu fiili mücadelenin ana teması baskıcı halife veya valinin kötülüğüne engel olmaktır. Bu ayaklanmalara mürci Alimlerden destek verenlerin sayısı oldukça fazla idi. Emevi döneminin sonlarına doğru kötülüğü ortadan kaldırma düşüncesiyle yapılan ayaklanmalar, emevi devletinin sonunun hazırlanmasına etken oldu. Mürçilerin mevalilerin haklarını savunmak için mücadele etmesi, mürcieye katılımın artmasını sağladı.³³⁴ Haksızlıkla mücadele, adaleti sağlamak için bir tepki koymak gerektiğini düşünen mürçiler fiili yaklaşımı sadece zalim hükümdara karşı uygulamışlardır. Hariciler, Vehhabiler ve Mu'tezile mensupları gibi kendi fikir ve düşüncelerini benimsemeyenlere karşı herhangi bir zorlama ve şiddet metodu içerisine girmemişlerdir. Burada uygulanan fiili yöntem ile onların arasında amaç farkı bulunmaktadır. Burada adaletsizliği ortadan kaldırma için mücadele varken, diğer yaklaşım da kendi fikrini zorla kabul ettirme politikası vardır. Buradan anlaşılacağı üzere iyiliği emredip, kötülüğü menetme yönteminde uygulanan fiili yöntemde kendi içerisinde farklı yaklaşım tarzları bulunmaktadır.

Sonuç olarak Mürcie mezhebinde genel olarak iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama yöntemi iki farklı temada olmuştur. Sabır yöntemini uygulayıp, fitne ve fesat ortamının oluşmamasını düşünen grup birinci yaklaşımın temsilcisidir. İkinci yaklaşım Zalim İmam'ın haksızlıklarını ve yanlış politikalarını engellemek için fiili yöntemi savunan gruptur.

---

³³⁴ Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirler*, 194.

1.5.Ehli Sünnet Mezhebinde Emr-İ Bi'l Ma'ruf ve Nehy-İ Anil Münker Yöntemi

1.5.1 Ehli Sünnet Mezhebinin Ortaya çıkışı ve Temel Fikirleri

Ehl-i Sünnet kavramı, “manevi alanda çizilen yolu benimseyenler” anlamına gelmektedir. Ehlü’s sünne tamlaması, ehlü’s sünne ve’l cemaat ifadesinin kısaltılmış şeklidir.³³⁵ “Ehl-i Sünnet ve’l cemaat” fırkasının iyi anlaşılabilmesi için ehl, sünnet ve cemaat kavramlarını ele alacağız.

Ehl kelimesi tek başına kullanıldığında değil de nitelendiği kelimeye göre anlam kazanmaktadır. “ Bir yere, düşünceye, bilgi evrenine ve kültürel koda, davranış biçimine ait olma, aynı düşünceyi ve görüşü paylaşma anlamlarına gelir. Sünnet kelimesi “Bir şeyi sivritmek, parlatmak, işlek yolda yürümek, yöntem, gelenek, dost doğru takip edilen yol” manasına gelir.³³⁶ Sünnet kelimesinden maksat; Hz Peygamberin İslam’ın temel konularını anlama ve benimseme tarzıdır.³³⁷ Cemaat kavramı bölünüp ayrılığa düşmemiş topluluğu³³⁸ ifade etmektedir. Buradaki cemaat kavramından maksat, İslam’ı bir bütün olarak sonraki nesillere aktaran ashap³³⁹ ve her devirdeki Müslümanların büyük çoğunluğudur. Bu açıklamalar ışığında Ehl-i Sünnet ve’l Cemaat’i, “Hz Peygamber ile ashap cemaatinin dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler” şeklinde tarif etmek mümkündür.

Ehl-i Sünnete’e bağlı olanlara “sağlam ve doğru inancı benimseyenler” anlamında “sünni” denir. Ehl-i Sünnet tabiri ilk defa Hasan-ı Basri tarafından kullanılmıştır.³⁴⁰Bazı rivayetlerde de bu tabiri ilk kullananların İbn Abbas ve Muhammed b. Şirin olduğu belirtilmiştir.³⁴¹Ehlü’s Sünne ve’l cemaat tabirinin kullanımı ise, Ebu’l Leys es- Semerkandi’nin Şerhu’l ekber adlı eserinde

---

³³⁵ Yusuf Şevki, Yavuz, “Ehl-i Sünnet Maddesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay, 1994.), 10: 525.

³³⁶İbn Manzur, *Lisanu’l Arap*, 12: 220.

³³⁷Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, 10:525; bkz, M. Hayri Kırbaoğlu, “Ehlu’s Sünne Kavramı Üzerine Yeni Mülâhazalar,” *İslami Araştırmalar Dergisi*, 73.

³³⁸Mehmet Kubat, *İslam Mezhepleri Tarihi*, (İstanbul: Kitap Dünyası Yay, 2014), 212.

³³⁹Yavuz, “Ehl-i Sünnet ”,10:525.

³⁴⁰Yavuz, “Ehl-i Sünnet ”10:525.

³⁴¹Kırbaoğlu, “Ehlu’s Sünne Kavramı Üzerine Yeni Mülâhazalar”, 72.

rastlanmaktadır. Ahmed b. Hanbel bu kavramı, Ehlü's Sünne ve'l cemaat ve'l Asar şeklinde ele almıştır. Ehlü's sünne kavramını İbn Kuteybeninde kullandığını görmekteyiz.³⁴²Ehlü's sünne tabiriyle aynı manada bulunan, “ Muhtehili's Sunne ve Ashabu's Sünne” kavramları da kullanılmıştır³⁴³. Ehlü's sünne kavramını ilk kullanan Hasan-ı basri, “sizin yolunuz ifrat ile tefrit arasındadır. Bu yolda sabır gösterin” diyerek orta yolu gözetmenin önemini belirtmiştir.³⁴⁴ İmam Malik'e Ehli Sünneti soran bir kişiye cevabı şu şekilde olmuştur; onlar öyle kimselerdir ki, onları tanımlayan cehmi, rafizi, kaderi gibi belirgin bir unvanları ve lakapları yoktur.³⁴⁵ Bağdadi de “bid'ate düşmeyen, hadis ve büyük fakihler sınıfından meydana gelen bir ekol” şeklinde tanımlamıştır.³⁴⁶ Eşari Ehli sünnet ve'l cemaati “ ehl-i hadis ve sünne” şeklinde ele almıştır.³⁴⁷Şehristani, Ehli Sünnet'i Sıfatiyye, Ehli hadis ve Ehl-i rey başlığında açıklamıştır.³⁴⁸

Ehli Sünnet ve'l cemaat düşüncesinin ortaya çıkışı hususunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Hz Peygamberin vefatından sonra ortaya bir takım sorunlar çıktı. Halifenin kim olacağı, imamet kimin hakkı olduğu tartışmalara sebebiyet verdi. Hz Osman'ın hunharca katledilmesinin sonucunda Müslümanların zihinlerinde cevap arayan bir takım sorunlar bulunmaktaydı. Ölen ve öldürülenin Allah katındaki durumu, kader konusu, büyük günah işleyeninin durumu, idarecilerin zulmü karşısında takılacak tavır³⁴⁹ bu sorular arasındaydı. İşte tam da bu sorunların sonucunda bir takım mezhepler ortaya çıktı. Hariciler bu ortamda ortaya çıkıp büyük günah işleyenleri kafir olarak tanımlarken, ona karşılık mürcie büyük günah işleyenlerin Mü'min olduklarını onların durumlarının Allah'a bırakılması gerektiğini savundu. Aynı ortamda teşekkül eden Mutezili düşünce ise büyük günah işleyeninin ne Mü'min ne de Kafir olmadığını her ikisinin ortasında bulunan fasık olduklarını belirtti.

---

³⁴²Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkülü Devri*, 327; bkz Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 114

³⁴³Kırbaşoğlu, “Ehlü's Sünne Kavramı Üzerine Yeni Mülâhazalar,” 73.

³⁴⁴Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 213.

³⁴⁵Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, 104.

³⁴⁶Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 213.

³⁴⁷Eşari, *Makalatü's İslamiyyin*, 237.

³⁴⁸Şehristani, *el milel ven'nihal*, 83.

³⁴⁹Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 117; Yavuz, “Ehl-i Sünnet”, 10:526.

İlk fitne(el- fitnetü'l ula)ya da büyük fitne(el fitnetü'l kübra) temasının Ehl-i sünnetin oluşumunda büyük etkisi olmuştur. Fitne ve bid'at kavramları, bir karışıklığı, bir kaosu anlatırken, Ehli sünnet ve'l cemaat terimleri birlikte ele alındığında istikrarı birlik ve beraberliği, sosyal hayatta ise bütünleşme ve uyumu ifade eder.³⁵⁰ Bu gibi sorunlar karşısında bir takım sahabe tartışmalara girmemiş ve tarafsız kalmışlardır. Bunlar ellerini siyasete bulaştırmak istememiş, devlete ve temel esaslara bağlı kalarak, fitneye sebep olur diyerek tartışmalardan uzak durarak, cemaatin devamı ve terakkisi için gayret etmişlerdir.³⁵¹ Bu zümrenin ilk mümessilleri; Abdullah b. Ömer, İbrahim en Nehai, eş Şabi ve Hasan-ı Basri³⁵² dir. Tüm bu tartışmaların dışında kalarak, kendilerini ilmi faaliyetlere veren bu Alimler, Kur'anî ilimlerle meşgul olmuş, Kur'an'ın anlaşılmasını ve uygulamasını kolaylaştıracak, Hz Peygamberin sünnetini derlemeye çalışmışlardır.³⁵³ Bir diğer yaklaşımda ise iktidarın emevilerin eline geçmesinden sonra devam eden hilafet tartışmalarında Şia'ya karşı ilk dört halife ve Muaviye'nin hilafetini meşru kabul edenlere Osmaniyye adı verilmiş,³⁵⁴ bu grubun başlangıçta Ehl-i Sünnet'i ifade eden bir kavram olduğu belirtilmiştir.³⁵⁵

Ehli Sünnet ve'l Cemaat'ın tarihsel teşekkülüne bakıldığında ilk dönem olarak fitne ortamından uzak durup, Muaviyenin hilafetini kabul eden ve imamet karşısında sessiz kalıp fitne ortamının oluşmasından uzak duran grup olduğu söylenebilir. Emeviler döneminde yaşanan gelişmeler karşısında fitne ortamının oluşmasına sebebiyet vermeyen, hilafete karşı isyanı doğru bulmayan Hasan-ı Basri sünni düşüncenin fikri ve itikadi oluşumunda³⁵⁶ büyük etkiye sahiptir. Hasan-ı Basri'den sonra sünni düşüncenin gelişmesinde önemli bir yere sahip olan Alim İmam-ı Azam Ebu Hanifedir.

---

³⁵⁰Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, 108.

³⁵¹Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 117.

³⁵²Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 117; Bkz, Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 69.

³⁵³Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 69.

³⁵⁴Yavuz, "Ehl-i Sünnet",10:526.

³⁵⁵Yavuz, "Ehl-i Sünnet",10: 526.

³⁵⁶Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*,70-71; Yavuz, "Ehl-i Sünnet ",10:526; Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 117.

Ebu Hanife rey ehlinin temsilcilerindendir. Re'y Ehli olarak isimlendirilmelerinin nedeni, gayretlerini ekseriyetle kıyasın yönünü ve hükümlerden çıkarılan manaları elde etmeye çalışmaları, yeni olayları bunlara dayandırmaları ve kimi zaman da açık kıyası haber-i vahide tercih etmeleridir.³⁵⁷ Ebu Hanife gerek emevi gerekse Abbasi dönemlerinde hiçbir siyasi harekete katılmamıştır. Emeviler ve Abbasiler tarafından kendisine çeşitli görevler teklif edilmişse de bunların hiçbirisini kabul etmemiştir.³⁵⁸ Kendisini ilme vermiş, sünni düşüncenin çoğunluğun görüşü olmasına büyük katkı sağlamıştır.

Abbasilerin ikinci dönemi olaylarının çizdiği siyasi manzaranın, Ehl-i Sünnet'in mezhep olarak formüle edilmesinde temel rolü oynadığı söylenebilir.³⁵⁹ Mevali içinden Hasan-ı Basri ve Ebu Hanife ile başlayıp devam eden sünni çizgideki yaklaşım ashab-ı hadis Alimleri tarafından, devam ettirilmiştir. Onların ilk temsilcisi İmam Malik'tir.³⁶⁰ Sünni teolajik sistemin oluşmasında hadis önemli bir yere sahiptir. Hadis asr-ı saadetten gittikçe uzaklaşan, ümmeti bir arada tutan ve kaynaştıran bir araç olmuştur.³⁶¹ Hadis litaretürü sünni dindarlık biçimin oluşmasının yanı sıra, sünni siyasal ve kültürel pradiğmanın teşekkülünde çok büyük bir etkiye sahiptir.³⁶² Bu sünni düşüncenin devamlılığında hadisin yeri çok önemliydi. Ashab-ı Hadis'in devamlılığı İmam Malik'in öğrencisi İmam Muhammed b. İdris eş- Şafii tarafından devam ettirildi. Hicri III. Yüzyılda mihne olayında işkence ve baskılara maruz kalan Ahmed b. Hanbel eş Şafii'nin başlattığı bu geleneği daha sıkı bir bağlılıkla devam ettirmiştir.³⁶³ Bunların Hadis Ehli olarak isimlendirilmelerinin nedeni, hadis elde etmeye, hadis ve diğer haberlerin nakline ve şer'ı hükümleri olabildiğince naslara dayandırmaya gösterdikleri özendir. Onlar, hakkında hadis veya nakil buldukları hiçbir meselede gizli ya da açık olsun nassa başvurmayı uygun görmemişlerdir.³⁶⁴

---

³⁵⁷Şehristani, *el milel ven 'nihal*, 191-192.

³⁵⁸Zehra, *İslam'da İtikadi Siyasi ve Fıkhi Mezhepler*, 391-393.

³⁵⁹Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, 106.

³⁶⁰Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 72.

³⁶¹Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, 103.

³⁶²Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, 102.

³⁶³Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 73-74.

³⁶⁴Şehristani, *el milel ven 'nihal*, 191.

Hicri IV. Asır Ehli Sünnet tarihinde en önemli asır olmuştur. Ebu'l Hasan el-Eşari ve Hanefi ekolünün inanç esaslarını sistemleştiren Ebu Mansur el Maturidi bu dönemde etkin rol oynayan Ehli Sünnet temsilcileridir.

Sünni düşüncenin oluşumu tarihsel açıdan iki ana başlık içerisinde değerlendirilebilir. 1. Selef (Ashab-ı Hadis) 2. Halef(Eşariler ve Maturidiler)dir.

Ehli Sünnet mezhebinin temel görüşleri şu şekildedir. Allah'ı meleklerini, kitaplarını, resullerini, Allah katından gelen her şeyi ikrar etmek. Resulullahtan güvenilir ravilerin rivayet ettikleri hiçbir şeyi reddetmemek. Hayır ve şer Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğunu belirtirler. Kur'an'ın Allah'ın kelamı olduğunu ve yaratılmış olmadığını söylerler. Ahirette Mü'minlerin Allah'ı görebileceklerini belirtirler. Ehli kiblede büyük günah işleyenleri, günahları sebebiyle kafir saymazlar. Resulullah'ın ümmetinden büyük günah işleyenlere şefaate edeceğini ve Kabir azabının hak olduğunu söylerler. İmanın söz ve amel olduğunu, arttığını ve eksildiğini söylerler. Allah'ın kötülüğü emretmediğini, tam aksine onu men ettiğini, iyiliği emrettiğini, kötülükten razı olmadığını belirtirler. Sahabelerin(Selef) erdemli davranışlarını alırlar, onların arasında cereyan eden ihtilaflar konusunda konuşmazlar. Hülefai Raşidini peygamberden sonra insanların en üstünü görürler. Kitap ve sünnete sarılır, selef din adamlarına uymayı gerekli görürler. Günahkar(Fasık) imamın arkasında namaz kılınabileceğini söylerler. Varlıklar Allah'ın dilemesiyle meydana gelir, Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Kulların fiillerini Allah yaratır, Kullar bir şey yaratmaya güç yetiremezler. Bid'at'e davet eden herkesten uzaklaşmayı, Kur'an-ı Kerimle meşgul olmayı, eserler yazmayı, iyiliği emredip, kötülüğü ortan kaldırmayı gerekli görürler.³⁶⁵Ehl-i sünnete göre imam; insanların ilim, takva, şecaat ve nesep yönünden en üstünü faziletlisi olmalıdır. İmam'ın Kureyş'ten olması gerekir. Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'in tümü Peygamberimizden sonra insanların en faziletlisi Hz Ebubekir, Hz Ömer, Hz Osman ve Hz Ali olarak görürler.³⁶⁶

---

³⁶⁵Eşari, *Makalatü's İslamiyyin*, 237-241.

³⁶⁶Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, 293-301.

1.5.2 Ehl-i Sünnet Mezhebinde Emr-i Bi'l Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l Münker Yöntemi

İslam Mezheplerinde önemli bir yer teşkil eden emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibi Ehli sünnet ve'l cemaat mezhebinde inanç konuları arasında yer almasa da önemli bir yere sahiptir. İmam-ı Azam Ebu Hanife emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibini fikhın içinde ele almış³⁶⁷ ve bu prensibin uygulanması gerektiğini belirtmiştir. “İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir”³⁶⁸ ayetini ele alan Ehli Sünnet Alimleri bu prensibin farz-ı kifaye olduğunu, bir grup Müslümanın bu görevi yaptığında diğerlerinden sorumluluğun kalkacağını ifade etmişlerdir. Peygamberimizden rivayet edilen “Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu iman en zayıf derecesidir.”³⁶⁹ hadisini kötülüğü ortadan kaldırma hususunda temel ilke olarak ele alan Ehl-i Sünnet alimleri, kötülüğü ortan kaldırma yöntemi olarak sabır yöntemini kullanmışlardır. Kötülikle mücadele ederken onu ortadan kaldırmak için dil ile uyarıda bulunmuş, kalben buğz etmişlerdir. Asla fiili bir harekete girişmeyi savunmamışlardır. Fitne ve fesat ortamının hakim olduğu emevi hilafetinin döneminde Ehl-i Sünnet alimleri hiçbir zaman İmam’a baş kaldırmamış, ve ayaklanmaya katılmamışlardır. Çünkü onlara göre İmam adaletsizlik yapsa günah işlese bile azledilmeyeceğini, imandan çıkmayacağını, hilafetinin geçerli olacağını söylerler.³⁷⁰ İmam günah işlese bile onu dille tövbeye davet etmenin gerektiğini, ona karşı fiili bir hareketin içerisine girmenin doğru olmadığını belirtirler³⁷¹ İmam’a karşı çıkmanın fitne ve fesat ortamını oluşturacağından bunu doğru bulmamışlardır.

Emeviler döneminde özellikle mihne hadislerinin yaşandığı dönemlerde halka baskılar yapılmış, Alimler Kur’an’ın yaratılmışlığı konusunda zorlanmış ve çeşitli işkencelere maruz kalmışlardır. Bu işkencelere maruz kalan Alimler’den Ahmed b.

---

³⁶⁷Mustafa Öz, “İmam’ı Azam’ın Beş Eseri, (İstanbul: M.Ü.İ.F.V yayımları, 2015), 33.

³⁶⁸Âli İmran 3/104.

³⁶⁹Müslim, İmân 78. Ayrıca bk. Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, İmân 17.

³⁷⁰Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 297-298.

³⁷¹ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 299.

Hanbel; İmamlara karşı ayaklanmanın doğru olmadığını, bu harekette bulunanların Müslümanların birliğini parçaladığını, peygamberin hadislerine aykırı hareket ettiğini belirtir. Kurulu bir düzene karşı ayaklananların, zalim yöneticilerin işlediği suçlardan daha fazla suç işlediğini söylemiştir.³⁷² Ahmed b. Hanbel'in bu yaklaşımına bakıldığında imam ne kadar zalim bir idareci bile olsa ona karşı ayaklanmanın doğru olmayacağı, bu işin neticesinde toplumda daha büyük bir fitne ortamının oluşumuna sebebiyet vereceği anlaşılır.

Ehli Sünnet Alimleri her zaman toplumun menfaatini düşünmüş, insanlar arasında fitne ortamının oluşmaması için kötülükle mücadele ederken fiili bir harekete girmemiş, kötülük yapanları dil ile uyarmış bunu da yapamazlarsa kalp ile buğz etmişlerdir. Bu prensip Ehli sünnet tarafından sabır yöntemi şeklinde ele alınmıştır. Toplumda yer alan kötülükleri ortadan kaldırırken Hz Peygamberin hadisinde verilen ölçütlere göre dille uyarı görevini yapmış, ve kötülüklerle karşı sabırla mücadele etmişlerdir.

Ehl-i Sünnet çizgisinde ki Alimlerin birçoğu her zaman daha büyük problemlere sebebiyet olmaması için adaletsizliklere karşı bir isyan hareketi içerisinde yer almamışlardır. İslam toplumunun devamlılığı ve huzuru için yaklaşım şekilleri her zaman sabır içerisinde olmuştur.

Sabır yöntemi emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibinin en önemli yaklaşım tarzlarından birisidir. Bu yöntem pasif bir bekleyiş, kötülüğü ve adaletsizliği kabul ediş değil, tam tersine bu fikri mücadeleyi toplumun temeline yayarak onu engellemektir. Ehl-i Sünnet mezhebinin imamet konusuna yaklaşımı bu prensibin uygulanış tarzını ortaya koyar. Ehl-i Sünnet düşünürlerine göre imamet inanç konusu olmamakla birlikte, vücbiyyeti konusunda sahabenin icmasını kanıt olarak ortaya sunarlar. Sahabe ittifak içinde olmuş, sonraki dönemlerde bu ittifakın devam etmiştir.³⁷³ İmamet konusunda, yöneticide bulunması gereken özellikleri şöyle sıralanmıştır;

---

³⁷² Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 549.

³⁷³ Evkuran, *Sünni Paradmayı Anlamak*, 170-256.

-Müslüman olmak, özgür, akıllı ve bülüğ çağına ulaşmış olmak. - Erkek Olmak - Adalet sahibi olmak -İlim sahibi olmak -Dindar ve fazilet sahibi olmak - Kureyş kabilesine sahip olmak. İmam'ın; dinin korunması, siyasi yönetim, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırma görevleri vardır.³⁷⁴ Görülüşü üzere İmam'ın görevleri arasında iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevi bulunmaktadır.

Ehli sünnet düşünürlerinin sabır yöntemini benimsemelerinde yöneticinin, zalim veya fasık bile olsa ona isyan edilmemesi gerektiği fikri önemlidir. Çünkü İmam adaletsizlik yapar veya günah işlerse azledilmez. Aynı şekilde Ehli Sünnet alimlerinin büyük bir çoğunluğu günahkar(Fasık) bir kişinin imam olabileceğini,³⁷⁵ onun arkasında namaz kılmanın sakıncalı olmadığını³⁷⁶ söylemişlerdir. Alimler; İmam'ın zalimliği karşısında onu dil ile uyarmakla yetinmişler, toplumda fitne ve fesat ortamının oluşmaması için fiili bir harekete girişmemişler ve isyankarlarla beraber olmamışlardır. Dindar ancak zayıf bir yönetici karşısında, zalim ancak güçlü bir yönetici imajını tercih etmişlerdir. Ya güçlü ancak zalim bir sultana razı olunacaktır. Bunun sonucunda hudutların güvenliği sağlanacak, iç savaşlar bastırılacak ve istikrar sağlanacaktır. Ya da fitne ve fesat doğacak, can ve mal güvenliği kalmayacaktır.³⁷⁷ Bu yaklaşım tarzını benimseyen Ehl-i Sünnet Alimleri, isyanın fitne ortamını tetikleyeceği için sultanı düzeltmek veya görevden almak için fiili isyanlara girişmenin daha kötü sonuçlara sebebiyet vereceğini düşünmüşlerdir.³⁷⁸

Ehli Sünnet mezhebinin bir bütün olarak incelediğimizde içerisinde savunulan temel görüş sabır yöntemidir. Fiili yöntem bizzat uygulanmasa da buna bazı sünni Alimlerce destek verildiği gözükmektedir. Sünni düşünce de önemli yer edinen bazı Alimlerin bu konu hakkındaki yöntemlerini ele alacağız.

Sünni düşüncenin temelini oluşturan Alimlerin başında Hasan-ı Basri gelir. Hasan-ı Basrinin emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibine yaklaşımı sabır yöntemi şeklinde olmuştur. Hasan-ı Basri ile öğrencileri arasında geçen konuşmada, yöneticiye karşı yapılan isyanın doğru olmadığını belirtmiş, zulmün kılıçla, baş

---

³⁷⁴Evkuran, *Sünni Paradmayı Anlamak*, 236-241.

³⁷⁵Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 293.

³⁷⁶Eşari, *Makalatüs İslamiyyin*, 239.

³⁷⁷Evkuran, *Sünni Paradmayı Anlamak*, 268.

³⁷⁸Evkuran, *Sünni Paradmayı Anlamak*, 268-270.

kaldırı ile önlenemeyeceğini, bu yaklaşımın yanlış olduğunu, Allah'ın bu husus konusunda da hükmünü verinceye kadar sabırlı olunması gerektiğini belirtmiştir³⁷⁹. İmamların zulmü karşısında kılıca sarılmayıp, ağır başlı olup, sabır gösterildiğinde musibetlerin ortadan kalkacağını söyler.

Hasan-ı Basri, Müslümanların kardeşliğinin bozulmaması için, isyana teşvik etmemiş buna engel olmaya çalışmış, imamlar zalim bile olsa onlara itaatin şart olduğunu belirtmiştir. Haricilerin kötülüğü düzeltiyorum diye daha büyük günah işlediklerini³⁸⁰ söyleyen Hasan-ı Basri, fitne ortamının oluşmaması için kötülükle mücadeleyi sabır içerisinde ele almış, Müslümanların kardeşliğine zarar verecek davranışlardan uzak durulması gerektiğini savunmuştur. Yöneticileri yapmış oldukları hataları düzeltmeleri için her fırsatta adil olmaya çağırarak,³⁸¹ onların yanlışlarını dil ile düzeltmeye çalışmıştır.

Ehl-i Sünnet'in itikadi görüşlerinin oluşumunda önemli yere sahip olan kişi, “Ebu Hanife” ve “İmam-ı Azam” lakaplarıyla tanınan Numan b. Sabit b. Zuta b. Mah (150/767)'tir.³⁸² İmam-ı Azam, 80/699 yılında Kufe de doğmuştur. Aslen arap olmamakla birlikte, dedelerinin Türk veya Fars kökenli olduğu yönünde çeşitli görüşler vardır. Küçük yaştan itibaren ilimle uğraşmış, bölgenin ileri gelen hocalarından hadis ve fıkıh dersleri almıştır. Hocası Hammad vefat ettikten sonra, onun yerine geçmiş otuz yıla kadar ders ve fetva vermiş; binlerce öğrenci yetiştirmiş, bunlardan bir kısmı içtihat seviyesine ulaşmıştır. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed onun metodunu devam ettiren iki seçkin öğrencisidir.³⁸³ Ebu Hanife keskin görüşlü, konuların inceliklerini kavrayan derin bir ferasete sahipti. Bu feraseti sayesinde, muhataplarının ne düşündüklerini anlar ve işin nereye varacağını sezerdi.³⁸⁴ Yaşayışına bakıldığında gençlik yıllarında ticaretle uğraşmış, daha sonraları kendisini ilme vermiştir. İlme yöneldikten sonra cedelci yapısını kelim ilmine aktarmış, ve kendini yoklayıp düşündükten sonra fıkıhta karar kılmıştır.³⁸⁵ İmam-ı

---

³⁷⁹ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 80.

³⁸⁰ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 82-83.

³⁸¹ Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 119.

³⁸² Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 121.

³⁸³ Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 122.

³⁸⁴ Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 386.

³⁸⁵ Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 372.

Azam Ebu Hanife'nin bizzat kendisi tarafından yazılan bir kitabı yoktur. Bunun nedeni yaşadığı dönemin geleneğine göre eserler, hocalarının takriiriyle öğrencileri tarafından kaleme alınırđı. İmam-ı Azam'a isnat edilen eserler; el-Fıkhu'l Ekber, el-Alim ve'l Müteallim, el- Fıkhu'l Ebsat, Osman el – Betti'ye Risalesi, Ebu Hanife'nin Risalesidir.³⁸⁶

Ebu Hanife'nin iyiliği emretme ve kötülüğu önleme prensibine yaklaşımını daha çok yöneticinin yaklaşımları ve muhaliflerin tutumlarına verdiği cevaplarla ele alacağız.

İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye fikhı ekber nedir? diye sorulduğunda şu şekilde cevap vermiştir: “Ehli kıbleden olan bir kimseyi herhangi bir günahla tekfir etmemen, kimseyi imandan uzaklaştırmaman, marufu emredip münkerden sakındırman, senin için takdir olunan şeyin sana mutlaka isabet edeceğini, senin için takdir olunmayanında sana isabet etmeyeceğini bilmen, Hz peygamberin ashabından hiçbirini ile ilgini kesmemen, birini sevip diğerini sevmemezlilik etmemen, Hz Osman ve Hz Ali'nin durumunu Allah'a havale etmemdir.”^{387,}

Görüldüğu üzere Ebu Hanife fikhı ekberi açıklarken iyiliği emredip, kötülüğu yasaklamak gerektiğini söylemiş, emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münkeri fikhın konuları içerisinde değerlendirmiştir. İmam'ı Azam Ebu Hanife emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibinin uygulanış şeklinin nasıl olacağı hakkında eserinde şöyle bir konuşma geçer: “

Marufu emredip, münkerden nehyeden, bu konuda insanlar kendine tabi olmuşken, daha sonra cemaate karşı çıkan kimse için ne dersin? Bunu doğru görüyor musun? diye sordum. Hayır dedi. Niçin? Oysaki Allah ve Resulü, marufu emredip, münkerden nehyetmeyi emretmişlerdir. Bu gerekli bir farizadır dedim ve şöyle cevap verdi: Orası öyle. Fakat kan dökmek, haramı helal saymak ve malları yağmalamak gibi fiilerle, bozup ifsat ettikleri şeyler, ıslah ettiklerinden daha fazla olur. Oysaki Allah Kur'an da şöyle buyurmuştur: Mü'minlerden iki zümre birbiri ile dövüşecek olursa, aralarını bulup barıştırın. Onlardan biri diğerine tecavüzde bulunursa, mütecaviz olan tarafla, Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın. Tecavüz eden zümreye karşı kılıçla mı vuruşuruz diye sordum. Evet marufu emredersin, münkerden sakındırırsın. Eğer kabul ederlerse ederler, yoksa onlarla savaşırsın. İmam zalimde olsa, sen adil zümre ile beraber olursun”³⁸⁸.Ebu Hanife iyiliği emredip kötülüğu yasaklarken kan döken, insanların mallarını yağmalayan toplumda fitne ortamı oluşmasına sebebiyet veren zihniyetin yaklaşımını eleştirmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker yapılrken fitne oluşturacak sebeplerden uzak durulması gerektiği, insanları ıslah edeceğiz derken, daha büyük problemlere yol açılmaması düşüncesi önemlidir.

³⁸⁶Öz, *İmam'ı Azam'ın Beş Eseri*, 7-65; Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 123.

³⁸⁷Öz, *İmam'ı Azam'ın Beş Eseri*, 33.

³⁸⁸Öz, *İmam'ı Azam'ın Beş Eseri*, 38.

Tecavüz eden isyan eden zümreye karşı dil ile uyarı yapıldığı halde kabul etmiyorsa, fiili mücadeleye girilebileceğini belirtmiştir.

Bu ilkenin Ebu Hanife'nin Amentüsünde yer alması, isyana teşvik ettiğini düşündürmese de ateşli bir reform savunuculuğunu yansıttığı gözükmektedir.³⁸⁹ İmam-ı Azam'ın kötülüğü önlemede iki farklı yöntem ele aldığı gözükmektedir. Birincisi ortada bulunan bir kötülüğü önlemek için dil ile uyarı yapmak gerektiğini belirmiş, fitne ortamının oluşmaması için sabır yöntemini uygulamıştır. İkinci yaklaşıma bakıldığında ise gerekli şartlar oluştuğu vakit fiili mücadeleye girilebileceğini söylemiştir.

İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin ömrü Emeviler dönemine hem de Abbasiler döneminin bir kısmına şahitlik etmiştir. Ebu Hanife bu dönemlerde ortaya çıkan isyanların hiç birine fiili olarak katılmasa da hem dil ile mücadele etmiş hem de fiili olarak imama baş kaldıran Zeyd b. Ali'ye destek vermiştir.³⁹⁰ Ebu Hanife Zeyd b. Ali Emeviler yönetimine karşı harekete geçtiği zaman şöyle demiştir: “ Zeyd b. Ali'nin bu çıkışı, Resulullah (s.a.v)'nin bedir günü çıkışına benzemektedir.” Kendisine bu mücadeleye niçin katılmadığı sorulduğunda, şu cevabı vermiştir: “ Beni ondan alıkoyan, insanların yanımda bulunan emanetleriydi. Onları, İbn Ebi Leyla'ya bırakmak istedim, kabul etmedi. Savaşta ölürsem, bunca emanetin altında kalırım diye korktum.” Bir başka rivayete göre ise İnsanların onu dedesi Hz Hüseyin'i yalnız bıraktığı gibi, onu da yalnız bırakmayacaklarını bilseydim, onunla birlikte cihada katılırdım der.³⁹¹ İmam'ı Azam, Zeyd b. Ali'nin yanında fiili olarak yer almasa da ona 10 bin dirhem göndermiş ekonomik olarak yardımda bulunmuştur. Bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere İmam'a Azam zalim yöneticinin kötülüğünü önleme konusunda bizzat kendisi fiili hareketlere katılmasa da yardımcı olmuş ve Zeyd b Ali'nin yaptığını eleştirmemiş, haksız bulmamıştır.

Emevilerin Ali evladına yapmış oldukları tüm bu zulümler Ebu Hanife'yi derinden üzmüş, onların zulümlerini dile getirmeye yöneltmiştir. Emevi yönetimi İmam-ı Azam'ı kendi yanlarına almak için ona tüm işlemlerin kendisinden geçeceği

---

³⁸⁹Madelung, Von Wilfred, “Horasan ve Maveraünnehir'de İlk Mürcie ve Hanefiliğin Yayılışı”, trc. Sönmez Kutlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1992, 33: 243.

³⁹⁰Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 391.

³⁹¹Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 391.

ve onun imzası olmadan Beytü'l- mal'dan çıkış yapılmayacağı bir iş teklif ettiler. Ebu Hanife bu görevi kabul etmedi ve şöyle dedi.” O adam, benden Vasıt mescidinin kapılarını dahi saymamı isteseydi, yine kabul etmezdim. Nasıl olurda benden, boynu vurulacak bir adamın yazısını imzalamamı istiyor? Allah'a yemin olsun ki, bu işe ebediyen girmem.” Bu yaklaşımında ısrarcı oldu ve bu ısrarı sonucu günlerce hapiste işkenceler gördü.³⁹²

Emevilerin yıkılışının ardından hilafet geçen Abbasilerin ilk dönemlerinde onlara olan bağlılığını sürdürmüş, onların aleyhine herhangi bir konuşmada bulunmamıştır. Daha sonraki yıllarda Abbasi yönetimini ile Ali evladının arası açılmış, Ebu Hanife'nin büyük sevgi ve saygı duyduğu Ali oğullarına işkenceler yapılmaya başlanmıştır. Bu durum Ebu Hanife'nin Abbasilere karşı yaklaşım gütmeye itmiştir. Ebu Hanife onlara karşı emevilerde olduğu gibi derslerinde onların zulümlerini anlatarak diliyle mücadele etmiştir.³⁹³

Irakta Ebu Hanife, Nefsüz – Zekiyye'nin kardeşi İbrahim'in Abbasilere karşı başlattığı ayaklanmaya yardım etmenin vacip olduğunu belirtmiş, el- Mansur'un bazı komutanlarını İbrahim'le savaşmaktan caydırmaya çalışmıştır. Ebu Mansur İbrahim'e destek veren İmam-ı Azam'ı cezalandırmak için dönemin baş kadısını tehdit ettiğini ileri sürerek onun yerine kadı olmasını teklif etmiştir. Onun kabul etmeyeceğini bildiği için Ebu Hanifeyi bu şekilde cezalandırmak istiyordu.³⁹⁴ Bunun üzerine Ebu Hanife bu teklifi kabul etmemiş ve hapse atılmış işkencelere maruz kalmıştır. Hapisten çıkarıldıktan daha sonra da vefat etmiştir.

Tüm bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere İmam-ı Azam Ebu Hanife kötülüğü önlemenin birinci yolu dil ile düzeltmeye çalışmış ve derslerinde bu kötülükleri anlatmıştır. Emevilerin ve Abbasilerin zulmüne sessiz kalmamış, onlara karşı ayaklananları fiili olarak desteklemese bile, çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Zalim yöneticilerin zulmünü eleştirmiş onlara karşı cephe almış ve bunun neticesinde hapiste işkenceler görmüştür. Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibinin hem

---

³⁹²Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 393.

³⁹³Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 394.

³⁹⁴Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 396-397.

sabır yöntemini uygulamış, dil ile mücadele etmiş, hem de fiili yöntemi uygulayanlara destek verip, zalimlere karşı cephe alıp, isyan edenleri desteklemiştir.

Selef Alimler'den önemli yere sahip olan Ahmed.b Hanbel'in bu prensibin uygulanışı noktasında aktardıkları önemlidir. Selefîyye'nin itikatta imamı olan Ahmed b. Hanbel, fıkhıta hanbeli mezhebinin kurucusudur.³⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, Abbasi idaresinin hüküm sürdüğü, zulmün ve baskının etkin olarak yaygın olduğu bir dönemde yaşamıştı. Halife Me'mun hayatının sonlarına doğru İslam dünyasında derin tesirleri olacak bir karar alarak Kur'an-ı Kerim'in mahluk olduğu fikrinin benimsenmesi için halkın tümünü kapsayan bir emir yayınlamıştır.³⁹⁶ Buna göre Kur'an'ın yaratılmış olduğu fikrini kabul etmeyenler Me'mun'un da siyasi otoritesini kabul etmemiş olacaklardı.³⁹⁷ Ahmed b. Hanbel ve Kur'an'ın yaratılmış olduğu fikrini reddetmiş ve bunun neticesinde yıllarca hapiste işkenceler görmüştür. Ahmed b. Hanbel'in bu tavrı zulüm karşısında sessiz kalmadığını, zalim yöneticiye karşı dil ile mücadele ettiğini göstermektedir. Ahmed b. Hanbel halifelik makamına sahip olup, insanları memnun eden ve adaleti sağlayanlara itaat etmek gerektiğini belirtmiş, bu kişiler iktidarı kılıç zoruyla bile ele geçirse, onlara karşı ayaklanmanın doğru olmadığını, imam iyi ya da kötü olsun itaat etmek gerektiğini söylemiştir.³⁹⁸ İmamlara karşı ayaklanıp isyan çıkaranları, Müslümanların birliğini parçalamak için fitne çıkaran ve peygamberin hadisine aykırı davranan kişiler olduğunu belirtmiştir.³⁹⁹

İmam Ahmed b. Hanbel zalim yöneticiye karşı isyanın kurulu düzeni bozduğunu, düzene karşı isyan edenlerin toplumda fitne ve fesat ortamı oluşturduklarını, bu işi yapanların zalim yöneticilerin işlediği suçtan, daha büyük suç işlediklerini söylemiştir.⁴⁰⁰ Ahmed b. Hanbel içinde yaşadığı dönemde birçok zulme ve kötülüğe tanıklık etmiş, halife ve valilere karşı isyan hareketi içerisine girmemiştir. Emri bi'l ma'ruf ve nehyi anil münker prensibini fiili olarak

---

³⁹⁵Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 132.

³⁹⁶Bozkurt, "Me'mun", 29:103.

³⁹⁷Ay, *Mu'tezile ve Siyaset*, 304.

³⁹⁸Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler*, 549.

³⁹⁹Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 549.

⁴⁰⁰Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 549.

kullanmamış, isyan hareketlerine çıkanları desteklememiş, sabır yöntemi ile konuya yaklaşmıştır.

Ehli Sünnet düşünürlerin ilk temsilcilerinden birisi olan Malik b. Enes'in emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibine bakış açısı sabır yöntemi ile ilişkilidir. İmam Malik, Emevi ve Abbasi hilafet dönemlerinde yaşamış, içinde bulunduğu dönemlerde hilafet makamının uygulamalarına karışmamış, siyasetten imtina etmiştir.⁴⁰¹ Yaşamış olduğu bu dönemlerde insanları fitne ortamına çekecek davranışlarda bulunmamış, hiçbir zalimin yanında da yer almamıştır.⁴⁰²

İmam Malik, idarecilerin halka zulümkar bir tavır sergilemelerinin arka planını halkın durumunun yansıması olarak görürdü. Çünkü ona göre insanlar, adaletli davranışlar sergileyip, hakkı hukuku gözetir, sorumluluklarının bilincinde olur, kendi idarecilerini kontrol altında tutar ve insanlara karşı iyiliği emredip, kötülüğe engel olurlarsa, yöneticinin halka karşı baskı ve zulüm yapması mümkün değildir.⁴⁰³ İmam Malik'in bu konuda ki fikri oldukça muteber gözükmektedir. Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibini zulmün ve baskının ortadan kalkmasını sağlayacak etken olarak görür. Toplumda ki kötü havanın ortadan kaldırılması, münker olan davranışların engellenmesi yönetimi de etkileyecektir. İnsanlar iyiliği emredip, kötülüğe engel olduklarında sorumluluklarını yerine getirmiş olacaktır. Bu durumda idarecilerin halka karşı baskı ve zulüm yapmamasını sağlayacaktır. İmam Malik'in savunduğu bu görüş sabır yönteminin ilkelerini ortaya koyar. Buna göre bir kötülük dil ile önlenmeli, herhangi bir fiili harekete girilmemelidir. Zalim imama karşı isyana kalkışmak, toplumda fitne ve fesat ortamının oluşmasını sağlayacağı için doğru bulunmamıştır.

Aktarmış olduğumuz selef Alimlerinin genel görüşü bu ilkeyi uygularken fitneye yol açacak davranışlardan kaçınılması gerektiğidir. Ancak zalim imama karşı isyana girilirse bile, fitne ve ayaklanma çıkarmadan, zalim idareciyi değiştirmeye çalışmak gerekir. Eğer bu idarecinin zulüm engellenmiyorsa tüm ümmet bundan

---

⁴⁰¹ Ahmet, Özel, “ Malik b. Enes ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, , (Ankara: TDV Yay, 2003.) 27: 507.

⁴⁰² Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 438.

⁴⁰³ Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 438.

sorumlu⁴⁰⁴ olacaktır. Bu görevi yapan Alimler zulüm dönemlerinde halka nasihatlerde bulunmuş, idarecilerin yaptıkları haksızlıkları onlara dile getirmiş emri bil maruf ve nehyi anil münker prensibini uygulamışlardır.

Daha önce yukarıda da değindiğimiz gibi Sünni düşünce emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibi sabır yöntemi şeklinde ele alınmıştır. Burada kötülöklere karşı dil ile tepki gösterilmiş, herhangi bir isyana katılmamışlardır. Kötülüğü önleyeyim derken daha büyük sorunlar çıkmaması için hep sağduyulu olmuşlardır. Halifenin zulmü karşısında sessiz kalmamışlar, halkı bilgilendirerek, yöneticilere karşı dil ile mücadele etmişlerdir. Sünni düşüncenin temelinde de her zaman ifrat ile tefrit arasında yer alma vardır. Kötülüğe karşı hariciler gibi davranıp masum Müslümanların kanlarını dökmemiş, Mu'tezile gibi davranıp kendi düşüncelerini kabul ettirmek için zorlamamıştır.

1.6.Vehhabilik Mezhebinde Emr-İ Bi'l Ma'rûf ve Nehy-İ Anil

Münker Yöntemi

1.6.1.Vehhabiliğin Ortaya Çıkışı ve Temel Düşünceleri

Öncelikli olarak diğer mezheplerde olduğu gibi Vehhabiliğin isimlendirilmesi konusunda bir den çok yaklaşım bulunmaktadır. Vehhabilik, genellikle bu mezhebin karşıtları tarafından kullanılan bir isimdir.⁴⁰⁵ İlk dönem Vehhabi düşünürleri bu ismin kendilerine verilmesine karşı çıkmışlar, "Vehhabi" kullanımının bu mezhebe mensup kişileri küçümsemek amacıyla söylendiğini belirtmişlerdir.⁴⁰⁶ Bu akımın mensupları, kendilerini Ehl-i Sünnet dairesi içinde, dinin aslına dönmeyi hedefleyen, yeni bir ihya hareketi olarak gördüklerinden dolayı "Muvahhidun, Ehl-i Hadis veya Selefiyye ismini kullanmışlardır.⁴⁰⁷ Bu isimlerin dışında "Davet", ed- Da'vetü's Selefiyye, ve Da'vetü't – Tevhid isimlerinin kendilerine kullanımını nispet

---

⁴⁰⁴Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 438-439.

⁴⁰⁵Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 3. Baskı(İstanbul: Klasik Yayınları, 2016), 61.

⁴⁰⁶Rifat Türkel, *Vehhabilik Ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)*, (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2013), 11.

⁴⁰⁷Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhabilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42:611. Bkz: Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 61; Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 189.

etmişlerdir.⁴⁰⁸ Vehhabilik mensuplarına, kendileri gibi düşünmeyenleri tekfir etmeleri ve şiddet anlayışlarındaki aşırılıklarından dolayı muhalifleri tarafından “ Harici” isimlendirilmesi de yapılmıştır.⁴⁰⁹ Türbe ve mezarları tahrip edip yıktıklarından dolayı da “ Mezar yıkıcılar” denmiştir.⁴¹⁰ Netice olarak “ Vehhabilik” Muhammed b. Abdilvehhab’ın görüşleri etrafında şekillenen, dini ve siyasi akıma verilen isimdir.⁴¹¹

Mezhebin kurucusu olan, Muhammed b. Abdilvehhab(1115/1703) tarihinde Uyeyne köyünde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini oranın kadısı olan babasından almıştır. İbn Abdilvehhab daha sonra Mekke ve medine şehirlerinde eğitimini devam ettirmiş, burada İbn Teymiyye’nin görüşlerinden faydalanmıştır.⁴¹²Burada aldığı ilim onun fikri düşüncesinin altyapısını oluşturmuştur. Daha sonra Basra şehrine giderek orada Tevhid düşüncesi ile ilgili fikirlerini anlatmış ve tartışmalarda bulunmuştur. Tevhid düşüncesi ile ilgili farklı düşünceleri bazı Alimler tarafından tepkiyle karşılanınca Necd şehrine dönmek zorunda kalmıştır. 1740 yılında Babasının vefat etmesinin ardından dinin aslında olmadığını düşündüğü düşünceler ve şirk olarak nitelendirdiği bazı dini yaklaşımlar için, iyiliği emredip kötülüğü menetme prensibini ilan ederek bir hareket başlatmıştır.⁴¹³ Necd bölgesinde bu fikirlerini yayma düşüncesindeydi. İbn Abdilvehhab’ın fikirlerini insanlara zorla kabul ettirme düşüncesi içerisinde olması halkın korku ve edişe içerisinde olmasına sebebiyet verdi. Bunun neticesinde kendisine karşı aşırı bir tepki ve muhalefet ortamı oluşunca, Dir’i’ye şehrine gitti.⁴¹⁴ Bu şehir Suud ailesinin himayesinde bulunmaktaydı. Suud’un yanında yer alması İbn Abdilvehhab için dönüm noktası oldu. Orada ikisi arasında 1744 yılında bir antlaşma yapıldı. Antlaşmaya göre İbn Abdülvehhab, Suud’i yönetimi destekleyecek ve ona itaat edecek, İbn Suud’ta bunun karşılığında onun dini davetini kolaylaştırıcı askeri, siyasi ve ekonomik yardımlarda

---

⁴⁰⁸Türkel, *Vehhabilik Ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti’ne Kadar)*, 11.

⁴⁰⁹Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 189.

⁴¹⁰Kubat, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 293.

⁴¹¹Büyükkara, “Vehhabilik”, 42:611..

⁴¹²Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 190.

⁴¹³Büyükkara, “Vehhabilik”, 42:611; Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 190.

⁴¹⁴Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 191

bulunacaktı.⁴¹⁵ Bu antlaşma sayesinde İbn Abdilvehhab fikirlerini insanlara yayarken siyasi askeri ve ekonomik bir güce sahip oldu. Bu ittifak sayesinde Abdilvehhab'ın ölümüne kadar ki süreç te tüm Necd bölgesi Suudi hakimiyetine girdi.⁴¹⁶

Necd bölgesinin onların hakimiyetine girmesinde oranın halkının isyankar ruhlu ve yağmacı karakterist yapıya sahip olmaları etkili olmuştur. İbn Abdilvehhab'ın ganimet vaat eden fikirleri bu yağmacı ve isyankar topluluğa cazip gelmiş ve onun etrafında yer almışlardır.⁴¹⁷ XIX. Yüzyıldan itibaren Suud ve Abdilvehhab arasındaki ittifak sonucunda bu hareket Irak, Suriye, Umman ve Hicaz bölgelerine kadar yayılmaya başladı. 1800'lü yılların başlarında Osmanlı devletinin hakimiyetinde olan Taif, Mekke ve Medine şehirlerini ele geçirdiler.⁴¹⁸ Böylece Vehhabi devleti, 1811 yılında Halep'ten Hint okyanusuna, Basra körfezinden Irak ve Kızıl denize kadar uzanan bölgelerde tanınmış ve görüşleri oralara kadar yayılmıştı.⁴¹⁹

Vehhabiliğin bir problem olduğunu anlayan Osmanlı devleti, Mehmet Ali Paşa'nın idaresinden oluşan bir orduyu onlarla mücadele için görevlendirdi. Mehmet Ali Paşa, Mekke, Medine ve Taif şehirlerini tekrar onların elinden geri aldı. Görevlendirilen ordu 1818 yılında Necd bölgesine hakimiyet sağladı ve Vehhabilerin başkenti olarak nitelendirilen Dir'ye'yi ellerinden aldı. Savaştan kurtulan Vehhabiler Riyad şehrini kendilerine merkez edindiler. I. Dünya savaşının etkisinde olan Osmanlı devleti orada yaşanan fiili durumu kabullenerek, 1914'te Necd'e vilayet statüsü vererek, Abdullaziz b. Abdurrahman'ı oraya vali tayin etti.⁴²⁰ İhvan adı verilen vehhabi askeri kuvvetle hicaz bölgeleri tekrardan ele geçirildi. Bu sınırlar içerisinde 1932 yılında günümüzdeki Arabistan devleti kuruldu. Vehhabilik düşüncesi, Suudi devletinin resmi mezhebi olarak görülmektedir.⁴²¹

---

⁴¹⁵Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 63; Büyükkara, "Vehhabilik", 42:611; Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 191.

⁴¹⁶Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 63; Büyükkara, "Vehhabilik", 42: 612.

⁴¹⁷ Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 192.

⁴¹⁸ Büyükkara, "Vehhabilik", 42:611.

⁴¹⁹ Fırlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*,193.

⁴²⁰ Büyükkara, "Vehhabilik", 42: 611.

⁴²¹ Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 64.

Vehhabiliğin ortaya çıkışı konusunda genel bir değerlendirme yapacak olursak İbn Abdilvehhab'ın babasının ölümünün ardından tevhid meselesi ile ilgili fikirlerini ileri sürüp tartışmalarda bulunması bu mezhebin çıkış noktası olarak görülebilir. İbn Suud'la yaptığı antlaşma ise Vehhabi devletinin temellerini⁴²² oluşturmaktadır. Vehhabilik diğer mezheplere nazaran daha hızlı yayılmış ve siyasi bir boyuta ulaşmıştır. Bunun arka planında çeşitli etkenler bulunmaktadır. Vehhabiliğin bedevi yaşam tarzına uyumlu fikirler ileri sürmesi, Necd bölgesinde yaşayan arapların arasında cahilliğin, hurafelerin yaygın olması, Osmanlı devletinin Rus Harbi ve I. Dünya savaşı münasebeti sebebiyle bu bölgeleri koruyamaması, hareketin siyasi ve ekonomik hedeflerinin halka kolayca aktarılması bu etkenler arasında gösterilebilir.⁴²³

Vehhabiliğin temel düşüncelerini bakıldığında da en önemlisi Tevhid meselesidir. Muhammed b. Abdilvehhab, dinin aslında olmayan davranışlar olarak belirttiği hurafe ve batıl davranışlarla mücadeleyi Tevhit ilkesine bağlamıştır. Tevhitten daha büyük bir farz olmadığını ve üçe ayrıldığını belirtmiştir. Bunlar; Tevhid-i zat ve sıfat, Tevhid-i rububiyet ve Tevhit-i uluhiyettir.⁴²⁴ Vehhabiliğe göre İman, kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve amelden oluşur.⁴²⁵ Tevhit inancının mutlaka amellere yansımaları gerektiğini düşünmüşler, ameli imanın bir parçası olarak değerlendirdiklerinden dolayı, farz olan ibadetlerden herhangi birini terk eden Müslümanları, müşrik olarak nitelemiş, onların mallarını ve canlarını kendilerine helal saymışlardır.⁴²⁶ Bu mezhebe göre Peygamber ile ashabının ruhlarından ve hayatta olan velilerden şefaath dilemek şirkdir. Aynı zaman da dua ederken tevessülde bulunmakta buna dahildir. Bu nedenle mezarların etrafında dua edilmesi, ölmüş bir şahıstan medet umulacağı maksadıyla şirk olarak değerlendirilmiştir.

Vehhabiliğe göre Tasavvuf ve tarikatlar dinin aslında olmayan bid'atlerdir. Tarikat geleneğinde bulunan rabita ve istimdad gibi davranışların insanları şirk götürebileceğini söylerler. Allah'ın dışında başkasının adına kurban kesmek, başkası

---

⁴²² Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 191.

⁴²³ Büyükkara, "Vehhabilik," 42: 612.

⁴²⁴ Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 109.

⁴²⁵ Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 61.

⁴²⁶ Fırlı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 197.

adına yemin etmek, nazar boncuğu ve muska bulundurmak, resim ve heykel yapmayı şirk olarak değerlendirilmiştir. Vehhabiliğe göre dinin aslında olmayan hurafe ve batıl inançlardan uzak durmayanlar kamil Mü'min sayılmazlar. Camileri süslemek, türbeler yapmak, camilere minareler ve kubbeler yapmak şirkte götüren bid'atler olarak görülmüştür. Hz Peygamberin dünyaya gelişi ile ilgili yapılan etkinlikler ve kandil gecelerini kutlamak, Kur'an'ı tecvitli bir şekilde makam yaparak okumak, mevlit okumak ve tesbihat yapmak bid'at kapsamında değerlendirilmiş ve yapılması doğru bulunmamıştır. Vehhabilik'te Tevhid mücadelesinin insanlara güzel bir şekilde aktarılması ve hurafelerin ortadan kaldırılması için iyiliği emretme ve kötülüğü ortadan kaldırma prensibi önemli yer tutmaktadır.⁴²⁷ Ayrıca Vehhabilikte; mezhepler, tarikatler, kelam ve felsefe ile ilgilenmek bid'at kabul edilmiştir.⁴²⁸ Vehhabiler sigara ve tütün mamullerinin kullanımını haram saymışlar ve israf olarak değerlendirmişlerdir. İlk zamanlarda kahve ve benzeri içecekleri de haram saymışlar ama daha sonraları bu fikirlerinde yumuşama olmuştur.⁴²⁹

1.6.2. Vehhabilik Mezhebinde Emr-i Bi'l Marûf ve Nehyi Ani'l Münker

İyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibi İslam mezhepleri tarafından teorik ve pratik anlamda uygulanan Kur'an'ı bir ilkedir. İbn Abdilvehhab ve onun görüşlerini devam ettiren mezhep mensupları, bu ilkeye önem vermişler, emri bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibinin, Müslümanların yerine getirmesi gereken "vacip" olduğunu söylemişlerdir.⁴³⁰ Bu ilkenin vacip oluşuna dair Kur'an ve hadislerden deliller sunmuşlardır.⁴³¹ İbn Abdilvehhab, "*Onlar (o müminler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek namazı kılar, zekâti verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allah'a varır.*"⁴³² ayetini delil göstererek,

---

⁴²⁷ Büyükkara, "Vehhabilik", 42: 612. Ayrıca bkz; Fıçlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 195-207; Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 60-63; Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 108-112; Kubat, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 295-301.

⁴²⁸ Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 61.

⁴²⁹ Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 238.

⁴³⁰ Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 239; Türkel, *Vehhabilik Ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)*, 50.

⁴³¹ Bkz; Âli İmran, 3/110; Âli İmran, 3/104; Tevbe, 9/11.

⁴³² Hac, 22/41.

iyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibini dinin temel esasları arasında saymıştır.⁴³³

Vehhabilik bu prensibi dinin temel konuları arasına alarak, bu ilkenin imanın esaslarından birisi olduğu fikrini ortaya koymuştur. Nitekim Abdurrahman b. Hasan'a göre bu ilke imanın esasları arasında yer almaktadır.⁴³⁴ İbn Abdilvehhab, iyiliği emredip kötülüğe engel olma prensibini, tevhit ilkesinin hayata geçirilmesi, şirk ve bid'atlerin gönüllerden kaldırılması için, uygulanması gereken önemli bir esas olduğunu söylemiştir.⁴³⁵ İbn Abdilvehhab'a göre ayet ve hadislerde belirtilen "maruf"un en mühim olanını tevhit ilkesidir.⁴³⁶ En mühim "Münker" ise bid'atler, hurafeler ve şirk olarak ele alınmıştır.⁴³⁷ Bu nedenle Müslüman, ilk iş olarak en mühim olan tevhidi emretmeli, tevhide zarar veren bid'at, hurafe ve şirkten kaçınmalıdır. En önemli ma'ruf olarak gösterilen tevhidi emretmeyen, münker olan davranışlardan uzak durmayan kişi bu prensibi yerine getirmemiş ve Kur'an'a aykırı davranmıştır. Vehhabilere göre bu prensibi gücü yettiği halde yerine getirmeyenlerin hem dünya da hem de ahirette cezaları vardır.⁴³⁸ Çünkü bu ilke dinin esasları arasında görülmüş, Müslümanların bu görevi gücü yettiği ölçüde uygulama sorumluluğu olduğu belirtilmiştir.

Vehhabilik'te iyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibinin uygulanması için bazı şartlar bulunmaktadır. Öncelikli olarak bu prensibin hayata geçirilmesi için, bilgili, adaletli, otoriter ve güç sahibi bir imamın Müslümanların başında olması gerekir. Vehhabilere göre bu özelliklere sahip yöneticiye biat, bütün Müslümanların zorunluluğudur. Bu ilkenin hayata geçirilmesinde yöneticinin zorunlu tutulması, insanların başıboş kendi kafalarınca münferit uygulamada bulunamayacağını gösterir. Bir denetim mekanizması olarak İmam'ın gerekliliği şart olarak görülmüş, bu ilkenin ancak onun önderliğinde uygulanabileceği belirtilmiştir. İkinci şart olarak, Alimler, iyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibini uygularken, imama yardımcı

---

⁴³³ Türkel, *Vehhabilik Ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)*, 52.

⁴³⁴ Türkel, *Vehhabilik Ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)*, 52.

⁴³⁵ Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 62.

⁴³⁶ Türel, *Vehhabilik Ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)*, 51.

⁴³⁷ Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 239.

⁴³⁸ Türel, *Vehhabilik Ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)*, 52.

olmalıdır. Bu ilkededen de anlaşılacağı üzere İmam'ın önderliğinde, alimlerin katkısı ile emri bil maruf ve nehyi anil münker prensibi uygulanabilir. Üçüncü şart olarak, bu prensibi uygularken, tebliğ, vaaz, ikaz, münazara ve münakaşa gibi yöntemler kullanılır. İnsanlar yaptıkları hatalardan, bid'at, şirk ve hurafelerden hala vazgeçmiyorsa, İmam'ın izni ve sağladığı ekonomik ve askeri desteklerle fiili olarak onlarla mücadele edilir, gerekirse savaşılr.⁴³⁹ Son ilkededen anlaşılacağı üzere bu prensib uygulanırken önce dil ile insanları yaptıkları hatalardan vazgeçtirmek gerektiği, hala vazgeçmiyorsa onlara karşı fiili bir harekete girilebileceği savunulmuştur.

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi Vehhabiler, bid'at ve hurafelere bağlı kalan insanları Müslüman olarak görmemiş, onlara karşı emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibini uygulama anlamında savaşılmış, canlarını ve mallarını helal görmüşlerdir. Bu şartların dışında iyiliği emredip, kötülüğe engel olacak kişinin yerine getirmesi gereken üç şart bulunur.

1.Neyi emredip, neleri yasaklayacağını bilmesi gerekir.

2.Emrettiği ve yasakladığı şey konusunda arkadaşına sahip olması gerekir.

3.Bu ilkeyi uygularken başına gelebilecek sorun ve problemlere karşı sabırlı olması gerekir.⁴⁴⁰

Vehhabiler bid'at, şirk ve hurafelerle mücadele babında kendileri gibi düşünmeyen kimseleri muhalif olarak görmüş, Osmanlı devleti, Hicaz hükümeti, Şiiiler ve diğer rakipleriyle silahlı mücadelede bulunmuşlardır. Bu yaptıkları silahlı mücadeleyi emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibine dayandırmışlar, kendileri ile aynı düşünceye sahip olmayan Müslümanları tekfir edip, şiddet uygulamış ve hakim oldukları şehirlerde bulunan halka baskı yapmışlardır.⁴⁴¹

İbn Suud'un Medine'yi ele geçirdiğinde yaptığı konuşmada, kendisine karşı muhalefet gösterip, fikirlerini benimsemeyen ve itirazda bulunanların mallarının ve

---

⁴³⁹ Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 62-63; Büyükkara, "Vehhabilik", 42: 612.

⁴⁴⁰ Türel, *Vehhabilik Ve Arka Planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne Kadar)*, 52.

⁴⁴¹ Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 63.

canlarının askerleri için mübah olduğunu belirtmesi bu prensibi kendisi gibi düşünmeyenlere karşı fiili bir üslupla kullandıklarını gösteren bir örnektir.⁴⁴²

1802 yılında Vehhabi ve Suudi kuvvetlerinden oluşan ordu, Kerbela'da iki binden fazla Şii'yi öldürmüş, Hz Hüseyin'in türbesinde yer alan değerli eşyalarını yağmalamışlardır.⁴⁴³ Vehhabilerin Kerbelada yapmış oldukları katliam kendilerince şirk ve bid'atle mücadeledir. Ne yazık ki bu prensip vehhabiler tarafından katı ve zorbaca uygulanmış, fikirlerini benimsemeyenler Müslüman bile olsa onları tekfir edip, canlarını kendilerine helal sayıp katletmişlerdir. Bu uygulamalar aslında, bundan asırlar önceki Hariciliğin yansıması olarak göze çarpmaktadır. Harici zihniyet ile Vehhabi zihniyetin beslendiği halk tebası aynı bedevi yaşamın etkisinde hayatını sürdüren topluluklardır. Vehhabiliğin çıktığı bölgenin alt yapısında var olan yağmacılık, bu prensibe dayandırılarak meşrulaştırılmış, tekfir ettikleri, ya da ele geçirdikleri şehirlerde insanların mallarını sorgusuz sualsiz yağmalamışlardır.⁴⁴⁴

İyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibi Vehhabiler tarafından fiili yöntem ile uygulanmıştır. Bu uygulama münferit bir şekilde olmamış, kendilerince münker olarak belirttikleri şirk ve bid'atleri engellemek için devlet başkanının gerekliliği şartı koşulmuştur. Bundan iki asır önce ortaya çıkan Vehhabiler, kendileri gibi düşünmeyen, fikirlerini benimsemeyen Müslümanları Müşrik olarak vasıflandırmış, bu prensibi öne sürerek cihad adı altında onları katletmişlerdir. Şiddet ve baskı etkin olarak kullanılmış, silahlı mücadele ilke edinilmiştir. Kur'an ve Sünnet'te var olmayan her şeyi bid'at olarak değerlendiren Vehhabiler kendilerini ayette belirtilen⁴⁴⁵ grup olarak görmüş, fikir ve düşüncelerini benimsemeyenlere savaş ilan etmişlerdir. Tarih boyunca birçok şehire baskınlar düzenlenmiş, türbeleri ve mezarlıkları tarumar etmişlerdir. Mezar ve türbeleri yıkmayı, münkeri ortadan kaldırmak olarak değerlendirmişlerdir. Kötülüğü önleme yolu genellikle kılıç olarak görülmüş, vaaz ve nasihat yoluyla mücadele etkin olarak kullanılmamıştır. Dil ile uyarı yönteminin etkin olarak kullanılmaması, onların kişisel özelliklerinin arka planını göstermektedir.

---

⁴⁴² Fıçlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 208.

⁴⁴³ Fıçlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 192

⁴⁴⁴ Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 112.

⁴⁴⁵ Âli İmran, 3/104.

Bedevi yaşamın etkisinde olan Vehhabiler, daha çok şiddete yönelik yapıya sahiptiler. Bu karaktersit yapıları onların iyiliği emredip, kötülüğe engel olma prensibini şiddet temelli hayata geçirmelerinde etken olmuştur. Aşırı taassubiyete sahip olmaları, onların yeni fikir ve düşüncelere karşı tavır almalarına etken olmuştur. Vehhabilerin bu şiddet temelli uygulamaları, Müslümanlar arasında huzursuzluk ve korku ortamının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Son zamanlar da günümüz de ortaya çıkan, kendilerini İslam'ın yegane temsilcileri olarak gören terör grupları da aynı şekilde kendi fikir ve düşüncelerini kabul ettirmek için binlerce masum Müslümanı katletmişlerdir. İslam'la uzaktan yakından alakaları olmayan bu terör örgütleri iyiliği emredip, kötülüğü menetme anlamında Harici ve Vehhabi çizgide hareket etmektedirler. Onların yaptığı iyiliği emredip kötülüğü menetme değil, İslam dünyasında kargaşa ortamı çıkarmak, Müslümanlar arasında ki huzur ve barış ortamını ortadan kaldırmaya çalışmaktır.

SONUÇ

“Emri bi’l ma’ruf ve nehy-i ani’l münker Kur’an-i bir prensiptir. Bu prensibin iyi anlaşılması gerekir. Kur’an bütün Müslümanlara ma’ruf olanı yapması, münker olanı yapmamasını emreder.⁴⁴⁶Maruf aklen ve naklen iyi, güzel ve hoş olan, münker aklen ve naklen kötü, kabih olan anlamlarına gelmektedir. Maruf ve münkerin daha geniş kapsam da birçok anlamda mevcuttur. Emri bi’l ma’ruf ve nehy-i ani’l münker ilkesi mezheplerin bakış açılarına göre farklılık göstermektedir. Maruf ve Münkerin ne olduğu akıl ile mi vahiyle mi bilinebileceği, marufu emrin münkeri nehyin bütün Müslümanları mı kapsadığı, yoksa bir grup Müslümanın bu görevi yerine getirdiği zaman diğerlerinin yapmasına gerek kalmadığı konularında ihtilaflar vardır. Cumhura (İslam Alimlerinin Çoğunluğu) göre Emri ma’ruf ve nehy-i ani’l münker farz-ı kifaye hükmündedir.

Yöntem olarak değerlendirdiğimiz vakit mezhepler arasında üç farklı yaklaşımın ele alındığı gözükmektedir. Bunlar; Sabır yöntemi, Fiili Yöntem, Sabır ve Fiili Yöntemi içinde barından yaklaşımdır. Harici zihniyet emri-i bi’l-ma’ruf nehy-i ani’l-münker prensibini fiili olarak uygulamış, iyiliği emretmeden ziyade, kötülüğü önlemek için Müslümanları katletmişlerdir. Toplumda oluşan kötülüğü önlemenin yolu olarak kan dökmeyi görmüş, kendisi gibi düşünmeyenleri kafir ilan edip, emri-i bi’l ma’ruf ve nehy-i ani’l münker prensibini dayanak göstererek insanları katletmişlerdir. Harici zihniyetin bu yansımaları İslam dinine ve Müslümanlara zarar vermiştir. Harici zihniyetin bu katı yaklaşımı, günümüzde de bazı terör grupları tarafından devam ettirilmiştir. Bunların temel gayesi emri-i bi’l ma’ruf ve nehy-i ani’l münkeri uygulamak değil, kendisi gibi düşünmeyen Müslümanlara zarar vermektir. Fikri taassup içerisinde yer alan bu harici zihniyetler, tamamen kendisini dış dünyaya kapamış, adeta sadece kendilerini Müslüman olarak sınıflandırmışlardır. Bunun neticesinde kötülüğü önleme yolu olarak zulmü, insanları katletmeyi görmüşlerdir. Haricilerin bu yaklaşım tarzının İslam’la uzaktan veya yakından alakası yoktur. Tam tersine İslam dinine ve Müslümanlara zarar vermektedir. Haricilerin uyguladığı fiili

---

⁴⁴⁶ Bkz, Âli İmran 2/110, 114.

yöntem hem zalim yöneticiye karşı, hemde kendisi gibi düşünmeyen Müslümanlara karşı olmuştur.

Harici zihniyetin yansıması olarak teşekkül eden Vehhabilerde aynı şekilde kendilerini dinin yegane temsilcisi olarak görmüş, kendi fikirlerinin dışında yer alan her şeyi bid'at saymış bid'at ve hurafelerle mücadele ederken emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker yöntemini terör estirici bir boyutta uygulamıştır. Vehhabilerin uygulamaları da aynı şekilde bundan asırlar önce insanları haksız yere sorgusuz sualsiz katleden hariciler gibi olmuştur. Vehhabiler hareketi kendi fikir ve düşüncelerini zorla baskıyla kabul ettirmeye çalışmış, bir nevi insanları kapalı bir kutu içerisinde yaşamaya mahkum etmişlerdir. İnsanların toplumsal, kültürel değerlerini ortadan kaldırmak için bid'at kavramını ortaya sürerek türbeleri, mezarları vb yerleri tahrip etmişlerdir.

Şia içersin de iyiliği emredip kötülüğü menetme yönteminin uygulanış biçimine bakıldığında iki farklı yaklaşım gözükür. Zeyd b. Alinin görüşleri etrafında oluşan, Zeydilik'te bu prensip fiili bir yaklaşımla uygulanmıştır. Adil olmayan Emevi yönetimine karşı, isyana yönelmiş zulmün bu şekilde ortadan kaldırılacağını düşünmüştür. Ancak Zeydiliğin bu yaklaşımı ele alışı, harici zihniyetteki gibi değildir. Zeydiler zulmü ortadan kaldırmak için bunu gerekli görmüşler, Hariciler kendileri gibi düşünmeyen Müslümanlara karşı bu yaklaşımı ele almıştır. Aynı şekilde Mürcie mezhebinin içersindeki bir grup Emevi yönetiminin yapmış oldukları haksızlıkları önlemek amacıyla bu prensibi ıslah hareketi şeklinde ele almış, fiili mücadelede bulunmuşlardır. Bu durum bize aslında şu sorunun olduğunu ortaya koyar. Zalim idarecinin zulmü karşısında nasıl tavır alınmalıdır? Herhangi bir isyana girilmeli mi? Yoksa sabır içinde dil ile mücadele edip, fitne ortamının oluşmamasını mı sağlamak gerekir.

Şia içersinde İmamiyye'nin emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i an'il-münker prensibine bakış açısı sabır yöntemi olmuştur. İmam Cafer Sadık Ali evladına karşı yapılan zulümlere rağmen onlara karşı ayaklanılmaması gerektiğini söylemiştir. İmamiye Şiası nasihat ve sözlü uyarılarla bu görevin yerine getirileceği ifade etmişlerdir. Şia'nin ismailiyye kolu zalim imamın zulmünü engellemek için fiili mücadeleye

girişilmesi gerektiği görüşünü savunmuş, ve bu uğurda çeşitli isyanlar oluşturulmuştur.

Mu'tezile mezhebi emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi anil münker ilkesini beş esası içerisinde ele almış ve temel prensiplerinden biri olarak görmüştür. İslam Mezhepleri içerisinde bu prensibi sistematik olarak ele alan tek mezheptir. Mu'tezilenin iyiliği emredip kötülüğü menetme prensibine karşı yaklaşımı içinde buldukları şartlara göre değişmiştir. Hilafetin gücünü arkalarına aldıkları zaman, özellikle mihne döneminde kendileri gibi düşünmeyenler üzerinde bu ilkeyi bir baskı aleti olarak kullanmışlar, imametın gücünü kaybettiklerinde ahlaki yönünü vurgulamışlardır. Özellikle mihne döneminde bu prensibi halka şiddet ve baskı şeklinde uygulayan Mu'tezile toplum üzerinde derin yaralar açmıştır.

Mürcie halkın üzerinde baskı ve terör estiren harici zihniyetin varlığına karşın, uzlaştırıcı bir hava estirmiş, büyük günah işleyenleri Müslüman olarak görmüş ve Müslümanlara ümit vermiştir. Mürcienin içerisinde bulunan bir grup Alim bu prensibi sabır yöntemi şeklinde ele almıştır. Kötülüğü önlemek için, Resulullah (s.a.v)'in hadisinde belirttiği üzere, kötülüğü önce dil ile düzeltme cihetinde bulunmuş, sonra kalben buğz etmişlerdir. Fiili harekete girmekten çekinmişler, toplumda fitne ve fesatın oluşmasını istememişlerdir. Diğer grup ise zalim yöneticiye karşı zulmü fiili hareketle önleyebileceklerini savunmuşlardır. Özellikle Emevilerin arap olmayan Müslümanlara uyguladığı ekonomik ve sosyal politikalara karşı fiili harekette bulunmuşlardır. İmam'ın yaptığı haksızlıkları ortadan kaldırmak için ıslah hareketi başlatmışlardır.

Ehl-i Sünnet mezhebi ifrat ve tefrit arasında her zaman orta yolu bulmaya çalışan bir mezheptir. Ehli Sünnet Alimleri kötülüğü ortadan kaldırmak için sabır yöntemini ele almışlardır. Fiili harekete girmemelerinin temel sebepleri onların zalim imam konusuna bakışıyla alakalıdır. Ehl-i sünnet mezhebi imam zalim ve zulüm taraftarı bile olsa ona karşı ayaklanmanın doğru olmadığını, onunla dil ile mücadele edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Topluma onun zulmünü neşrettirerek kötülükle mücadelenin daha etkin savunulacağı görüşündedirler. Bu yaklaşımla birlikte yönetici toplumdaki kendisine karşı kötü havayı sezip, kendisine çeki düzen verecektir.

Fiili harekete girmenin toplumda daha büyük sorunlar açacağını bu uğurda insanların öleceğini, bu yüzden isyanın doğru olmadığını savunmuşlardır. Çağdaş İslami Akımlarda da bu prensibin araştırmaya açık bir konu olduğu aşikardır. Kendisini İslami bir yol olarak gösteren birçok Harici zihniyet türemiş ve Müslümanlara karşı terör estirmişlerdir. Ne hikmetse bu gruplarda kendilerini Hariciler gibi İslam'ın tek temsilcisi görmüş, kendileri gibi düşünmeyen Müslümanları öldürmeyi temel gaye edinmişlerdir. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için de emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibini dayanak noktası olarak göstermişlerdir. Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i an'il-münker prensibini kendisi gibi düşünmüyor diye farklı düşünceye sahip Müslümanlara karşı zulüm ve baskı politikasıyla uygulayan bu grupların İslam'la alakası yoktur. Bu zihniyetler toplumun huzurunu, refahını bozup, insanları korku içinde yaşama sevk etmişlerdir. İslam da birey ve toplumun huzur ve refahını bozacak davranışlardan kaçınılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu amaçla çalışmamızda yer verdiğimiz emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker prensibi mezhepler arasında farklı şekillerde ele alınmıştır.

Çalışmamızda elde ettiğimiz veriler ışığında İslam mezheplerinin de emr-i bi'l ma'ruf ve nehyi ani'l münker üç farklı yöntemle uygulanmıştır.

1.Fiili Yöntem

Bu yöntem de kötülüğü ortadan kaldırmak için fiili uygulama gereklidir. Fiili uygulamadan kasıt şiddet ve baskıdır. Bu yaklaşımın içerisinde de iki farklı yöntem bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Kendi fikir ve düşüncelerini, kendileri gibi düşünmeyenlere kabul ettirmek için güç kullanmadır. Bu yapılan mücadelede emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münker prensibine dayandırılmıştır. İkinci yaklaşım ise zalim yöneticinin zulmünü engellemek için fiili mücadeleye girmek gerektiğidir. Bu yaklaşımda zalim idarecinin yaptığı baskılar adaletsizlikler ancak ona başkaldırılarak çözüleceği, düzeltileceği düşünülmektedir.

2.Sabır Yöntemi

Sabır yöntemi kötülüğü ortadan kaldırmak için fiili yolu kullanmayanların uyguladığı yöntemdir. Bu yöntem de esas konu fitne ortamı çıkarmamak, insanlar arasında huzursuzluk yaratmamaktır. Herhangi bir kötülüğü engellemek için, dil ile mücadele edilmesi gerektiği bu yöntemin ana temasını oluşturur. Dil ile mücadeleye

girilemiyorsa hiç olmazsa kalben o kötülüğe karşı olduğunu belirtmek gerektiği savunulmuştur. Bu yöntemde zalim yöneticinin zulmünü engellemek için fiili bir yaklaşıma girilmemesi gerektiği vurgulanmış, onun kötülüğünü dil ile mücadele ederek ortadan kaldırmak gerektiği önemle belirtilmiştir.

3.Sabır ve Fiili Yöntemi İçinde Barındıran Yöntem(Tedrici)

Bu yaklaşım da sabır yöntemi ve fiili yöntem her ikisi de etkin olarak kullanılmıştır. İnsanların yaptığı kötülükleri önlemek için mücadele ederken sabır yöntemi uygulanıp dil ile kalp ile mücadele edilmiş, zalim İmam'ın zulmünü engellemek içinde fiili yaklaşım uygulanmıştır.

Mezheplerden hangisinin yöntemi en doğrudur? Hangisi uyguladığı yöntemle başarıya ulaşmıştır? Şeklinde sorular akla gelecektir. Mezheplerin hepsi kendince bir yöntem izlemiş ve uygulamıştır. Bu yöntemler Peygamber efendimizin hadisinde yer alan bir kötülük görüldüğünde onu dil ile, el ile düzeltmek gerektiği bunlara güç yetirilemiyorsa kalben buğz etmek gerektiği belirtiliyor. İslam Mezhepleri de bu hadise göre yöntemler belirlemiş ve uygulamıştır. Ne yazık ki burada haricilerin ve Vehahhabilerin uyguladığı yöntem Kur'an'ın ve Peygamberimizin sünnetine aykırı olduğu gözükmektedir. Aynı şekilde bu ilkeyi siyasi emelleri için kullanan Mu'tezilenin mihne döneminde halka yaptıkları Kur'an ve Sünnetle bağdaştırılamayacak cinstendir. Ehl-i Sünnet'in büyük çoğunluğunun uyguladığı sabır yöntemi topluma herhangi bir zarar vermemişse de bazen zalimin zulmüne engel olunmadığı ve pasif kalındığı yönünde eleştiriler olmuştur.

Çalışmamızın İslam mezheplerinin bu konuda ortaya koydukları yöntemleri açıkladığını düşünüyoruz. Ancak Çağdaş İslami akımlarda ortaya çıkan problemlerin araştırmaya açık olduğu ortadadır.

KAYNAKÇA

- Ammâra, Muhammed. Mu'tezile Ve İnsan Özgürlüğü Sorunu. Trc. Vahdettin İnce. İstanbul: Ekin Yay, 1998.
- Ay, Mahmut. Mu'tezile Ve Siyâset. İstanbul: Pınar Yayınları, 2002.
- Aydınlı, Osman. İslam Düşüncesinde Aklîleşme Süreci. Ankara: Ankara Okulu Yay, 2001.
- Aydınlı, Osman. Mu'tezile'de İmamet Ve Siyaset. Ankara: Ankara Okulu Yay, 2017.
- Aydınlı, Osman. "Mu'tezile Ekolü Teşekkülü, İlkeleri Ve İslam Düşüncesine Katkıları." Marife Dergisi 3/ 3, (Kış 2003): 27-54.
- Aydınlı, Osman." Mu'tezile Ekolünün Tarihsel Serüveni" İslami İlimler Dergisi, 12/2, 2017
- Bağdadi, Ebu Mansur Abdülkadir. Mezhepler Arasındaki Farklar. Trc. Ethem Ruhi Fiğlalı. Ankara: Diyanet Yay, 1991
- Bozkurt, Nahide, "Me'mun". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 29: 101-104. Ankara: TDV Yay, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed B. İsmail. Sahîh-İ Buhârî, 1/8. Matbaatü'l-Kübrâ El-Emîriyye, Bulak, 1323.
- Bulut, Halil İbrahim. "Dini Şiddetin Fikri Arka Planı Olarak Haricilik Ve Günümüze Yansımaları". İslam Araştırmaları Dergisi Usul. Ocak- Haziran 2009: 41-54.
- Büyükkara, Mehmet Ali, Çağdaş İslami Akımlar. 3. Baskı. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Büyükkara, Mehmet Ali., " Vehhabilik". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 42: 611-615. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Cürcani, Ali B. Muhammed Seyyid Şerig. Kitabu't Ta'rifat. Thk. Abdül Mümi-İ – Hafni. Kahire, 1998.
- Çağırıcı, Mustafa. "Emir Bi'l-Ma'rûf Nehiy An'il-Münker". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 11: 138-141. İstanbul: TDV Yay, 1995.

- Çağatay, Neşet- Çubukçu, İbrahim. İslam Mezhepleri Tarihi, Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 1985.
- Çelebi, İlyas. “Mutezile”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 31. 391-401. İstanbul: TDV Yay, 2006.
- Çelebi, İlyas. “Mutezile”. “Mu’tezilenin Klasik İslam Düşüncesindeki Yeri Ve Önemi”. Kelam Araştırmaları Dergisi 2:2 (2004), 3-24.
- Dalkıran, Sayın, Hâricîlerin “El-Emrubi’l-Ma’rûf Ve’n-Nehyuni’l-Münker” Anlayışı. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 3/1. Erzurum: 2004: 199-223.
- Demircan, Adnan. Hariclerin Siyasi Faaliyetleri. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Doğan, İsa. Zeydiyye Mezhebi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3/3. 1989: 83-107
- Ebî Sülmâ, Züheyr B. Dîvânu Züheyr B. Ebî Sülmâ, Beyrût, 1944.
- Ebû Davud, Süleyman B. El-Eş’as Es-Sicistânî, Sünenüebî Davud. Matbaatü’s-Saâde, Mısır: 1950-1952.
- Ebû Zehra, Muhammed, İslam’da İtikadi, Siyasi Ve Fıkhi Mezhepler Tarihi. Trc. Sıbgatullah Kaya. İstanbul: Çelik Yay, 2018
- Ebu’l-Bekâ, Eyyûb B. Mûsâ El-Hüseynî. Külliyyât-U Ebi’l-Bekâ. Dâru’t-Tıbbâtu’l-Amire Yay, Bukık, 1253.
- Eş’arî, Ebû’l-Hasan. Makâlâtü’l-İslâmiyyîn Ve İhtilafu’l Musallin(İlk Dönem İslam Mezhepleri). Trc. Mehmet Aydın. İstanbul: Kabalcı Yay, 2005
- Evkuran, Mehmet. Sünnî Paradigmayı Anlamak. Ankara: Ankara Okulu Yay, 2015.
- Ezherî, Muhammed B. Ahmed. Tehzîbu’l-Luga, Müessesetü’l- Mısriyyeti’l-Âmme, Kâhire: 1964/1967.
- Ferâhidî, Halil B. Ahmed, Kitâbu’l-Ayn, Thk. Mehdi Manzumî, İbrahim Samerrâî, Müessesetü’l-Âmi’l-Matbûât, Beyrût, 1988.
- Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir Muhammed B. Yakub B. İbrahim Mecdüddîn. Kâmus Tercemesi (Kâmûs’ul-Muhît). Trc. Ahmed Âsım, 1-4, İstanbul, 1305.

- Fıġlalı, Ethem Ruhi, İbâdiye'nin Doġuşu Ve Görüşleri,(Basılmış Doktora Tezi). Ankara: AÜİF Yay,1983.
- Fıġlalı, Ethem Ruhi, Günümüz İslam Mezhepleri. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yay, 2008
- Fıġlalı, Ethem Ruhi, “ Hariciler”.Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 16: 175-178. İstanbul: TDV Yay, 1997
- Fıġlalı, Ethem Ruhi, İbâdiye'nin Doġuşu Ve Görüşleri, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1983.
- Fıġlalı, Ethem Ruhi, “Şiiliġin Doġuşu Ve Gelişmesi”. Milletler Arası Tarihte Ve Günümüzde Şiilik Sempozyomu(Tebliġler Ve Müzakereler). İstanbul: 13-15, İslami İlimler Vakfı, Şubat 1993: 31-46.
- Gazzâlî, Muhammed Ebû Hâmîd. İhyâ-U Ulumi'd-Din. Trc. Ahmed Serdaroġlu. 2. İstanbul: Bedir Yay, 2003
- Hitti, Philip. Siyasi Ve Kültürel İslâm Tarihi. Trc. Prof. Dr. Salih Tuġ. İstanbul: Boġaziçi Yay, 1980.
- İbn Esir, El- Kamil Fi't Tarih Tercümesi. Trc. Dr Ahmet Aġrakça. İstanbul: Bahar Yay,
- İbn Esir, En –Nihaye Fi Garibil Hadis Ve's Eser. Kahire: 1385/ 1965
- İbn Haldun, Tarihu İbn Haldun. Beyrut, 1391/171,
- İbn Kesîr, El-Bidâye Ve'n-Nihâye.. Beyrut: Mektebetü'l-Meârif. 5. 1966.
- İbn Mâce, Muhammed B. Yezîd. “Es-Sünen”, 1-2. Nşr. Muhammed Fuâdabdulbâkî. Mısır: 1954.
- İbn Manzûr, Ebû'l- Fidâcemâluddin Muhammed. Lisânu'l-Arab. Beyrût: Dâru'l-Beyrût, 1955/1956.
- İbrahim Mustafa. Ahmed Hasan Ez-Ziyât - Hâmîd Abdülkâdir Ve Muhammed Ali En-Neccâr, El-Mu'cemu'l-Vasît. Çaġrı Yay, 1-2. İstanbul, 1992.
- İlhan, Avni, “El-Emrubi'l-Ma'rûf Ve'n-Nehyuan'il-Münker” (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış). 3. İzmir: DEÜİFD, 1986: 199-223.

- İsfehânî, Ebu'l- Kasım B. Ömer Er-Râgıp. El-Müfredât Fî Garîbi'l-Kurân. Tahran: Çaphâne-İ Haydârî Yay, 1373.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebu'l-Hasan B. Ahmed B. Halîl, Şerhu'İUsuli'l- Hamse. Trc. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay, 2013.
- Kallek, Cengiz. "Hisbe". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 18: 143-145. İstanbul: TDV Yayınları,1998.
- Kandemir, M. Yaşar, Çakan İsmail Lütfi. Küçük Raşit, Riyâzü's-Sâlihîn: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri". 1-7. İstanbul: Erkam Yay, 2001.
- Kara, Emin. Mu'tezile Ekolüne Göre İyiliği Emretmek Kötülüğü Yasaklamak İlkesi. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, 2001.
- Karabiber, Namık Kemal. Hariciliğin Tarihi Serüveni Hicri I. Ve II. Asır. İzmir: Tıbyan Yayın, 2013.
- Karaman, Hayrettin. Çağrıcı Mustafa, Kafi Dönmez İbrahim, Gümüş Sadrettin. Kur'ân Yolu (Türkçe Meal Ve Tefsir). 1-2. Ankara: DİB Yay, 2007.
- Karadaş, Cafer. "Mu'tezile Kelam Okulunun Oluşum Ve Gelişimi". Marife Dergisi, 3/ 3 (Kış 2003): 7-26.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. Ehlu's Sünne Kavramı Üzerine Yeni Mülahazalar. İslami Araştırmalar Dergisi, 1/1, 1986: 71-79.
- Koloğlu, Orhan Şenel. "Mu'tezilenin Temel Öğretileri." İslami İlimler Dergisi, 12/ 12-2 Güz, 2017: 43-80.
- Kubat, Mehmet. İslam Mezhepleri Tarihi. İstanbul: Kitap Dünyası Yay , 2014
- Kutlu, Sönmez." Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie Ve Tesirleri. Ankara: TDV,Yay, 2002.
- Kutlu, Sönmez. İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu. İslamiyat, 4/4, Ankara: 2001: 15-36.
- Kutlu, Sönmez. Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı Ve İslâm Düşüncesine Katkıları. Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002: 168-210.

- Kummi, En- Nevbahti. Kitabu'l – Makalatve'lFırak, Fırakuş-Şia. Trc.(Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, Ramazan Şimşek) Ankara: Ankara Okulu Yay, 2004
- Mâtürîdî, Ebûmansûr Muhammed B. Muhammed, Maturidi, Muhammed B. Muhammed B.Semerkandi, Te'vilatü'l Kur'an. İstanbul: Dar'ul Mizan, 2005
- Mustafa, Nevin Abdülhâlık. İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet. Trc. Vecdi Akyüz. İstanbul: İz Yay, 1990.
- Maverdi. Ebu'l Hasan. El- Ahkamus Sultaniyye. Trc. Dr. Ali Şafak, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn B. Haccâc B. Müslim El-Kuşeyrî. Sahîh-İ Müslim. 1-4. Müessesetüzziddîn, Beyrût: 1987.
- Nesefî, Ebû Mutî' Mekhul B. Fazl. Kitabü'r-Red Ale'l-Bida. Nşr. Marie Bernand, Annales Islamologiques, 16 :1980
- Nevevî, Muhyiddîn Yahya. Şerhu Sahîh-İ Müslim. Matbaatü'l-Kestelliye, Mısır, Trs.
- Onat, Hasan. Emeviler Devri Şii Politikaları Ve Günümüz Şiiliği. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay,1993.
- Onat, Hasan. “Şiiliğin Doğuşu Meselesi(Birinci Hicri Asır).” A.Ü.İ.F. Dergisi, 1999: 79-117.
- ÖZ, Mustafa. İmam'ı A'zam'ın Beş Eseri. Trc, Mustafa Öz. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay, 2015.
- ÖZ, Mustafa. “İsti'râz.” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 23: 374. İstanbul: TDV Yay, 2001.
- Öz, Şaban. “ Şia'nın Aslı Ve Doğuşu Üzerine Görüşler.” E- Makalat Mezhep Araştırmaları, 1/2. 2008: 29-47.
- Özel, Ahmet. “ Malik B. Enes. ” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 27: 506-513. (Ankara: TDV Yay, 2003.
- Pezdevî, Ebûyûsr Muhammed. Ehli Sünnet Akaidi. Trc.Şerafettin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yay, 2017.

- Râzî, Muhammed B. Ömer Fahrüddîn, Tefsir-İ Kebir. Trc.Suat Yıldırım. Ankara: Akçağ Yay. 1988/1989.
- Rayyıs, Muhammed Ziyaüddin, İslam'da Yönetim Sistemleri Ve Temelleri. İstanbul: Fecr Yaymevi. 2019
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler. İstanbul: Rağbet Yay, 2017.
- Subhî, Ahmet Mahmut, Fî İlmi'l-Kelâm. 1. (Mu'tezile). Beyrût: Dâru'n- Nahdati'l-Arabiyye, 1985.
- Şehristani, Muhammed B. Abdülkerim. "El Milel Ve'n Nihal" Trc. Muharrem Tan, İzmir: Yeni Akademi Yay, 2006.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed. Taberî Tefsiri. Trc. Kerim Aytekin. İstanbul: Hisar Yay, 1996.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed. , Tarîhu'l-Ume Ve'l-Mülûk, Kâhire: Matbaatu'l-İstikâme, 1939.
- Tahânevî, Muhammed A'lâ B. Ali. Keşşâfu Istilâhâti'l- Fünûn. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l- İlmiyye, 1998.
- Tirmizî, Ebûisâ Muhammed B. İsa B. Sevre. El-Câmiu's-Sahîh. Thk. Abdülvehhâb Ubeyd El-Latîf, 1-5. Kâhire,1384/1964.
- Toprak, Süleyman. "Münker". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 32:14-15. İstanbul: TDV Yay, 2006.
- Tunç, Cihat. "İyiliği Emredip Kötülüğü Yasaklama Görevi", EÜİFD. 3. Kayseri: 1986: 1-13.
- Türkel, RİFAT. Vehhabilik Ve Arka Planı (Başlangıçtan İ. Suûd Devleti'ne Kadar). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir: 2013
- Madelung, Vonwilfred. "Horasan Ve Maverâünnehir'de İlk Mürcie Ve Hanefiliğin Yayılışı", Trc. Sönmez Kutlu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 33. 1992.

- Yavuz, Yusuf Şevki. “Ehl-İ Sünnet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 10:525-530. 1994: TDV Yay, İstanbul
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. Hak Dînîkur’ân Dili, Zehraveyn Yay, 1-10: İstanbul: Azim Dağıtım, 1992.
- Yücesoy, Hayrettin. “Mihne”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 30:26-28. İstanbul: TDV Yay, 2005
- Yörükan, Yusuf Ziya Müslümanlıkta Dini Tefrika, , İstanbul: Ötüken Yay, 2009.
- Zebîdî, Ebu’l-Feyz Muhammed Murtazâ B. Muhammed. Tâcu’l-Arûs Min Cevâhir’il-Kâmûs, Matbaatü’l-Hayriyye. Mısır:1305.
- Zemahşerî, Ebu’l-Kasım Cârullah Mahmûd B. Ömer B. Muhammed “El- Keşşaf”, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. 1-2: İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayn, 2016.
- Zemahşerî, Ebu’l-Kasım Cârullah Mahmûd B. Ömer B. Muhammed El-Keşşâf An Hakâiki Avâmızı Ve Uyûni’l- Ekâvili Fî Vechit-Tenzîl, (Mısır : Tıbbâtü’l-Kübrâ El-Emîriyye, 1318/1319),
- Watt, W.Montgomery. İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri. Trc. Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara: Sarkaç Yay, E- Kitap, 2010.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Nuri Can AKBABA
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 31.07.1993- Tokat/ Merkez
e-posta : nuri_356_@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi	10.06.2015
Yüksek lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	2019

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
18.09.2015	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı KPDS ( ) ÜDS ( ) TOEFL ( ) EILTS ( )